

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
AVALIKU ÕIGUSE INSTITUUT
KRIMINAALÕIGUSE, KRIMINOLOOGIA JA KOGNITIIVSE PSÜHHOLOOGIA
ÕPPETOOL

Karin Talviste

**Õiguse mõistlikule menetlusajale rikkumise heastamise võimalused
kriminaalmenetluses**

Magistritöö

Juhendajad
Anneli Soo, PhD
Prof Jaan Sootak

Tartu 2015

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. ÕIGUS MENETLUSELE MÕISTLIKU AJA JOOKSUL.....	9
1.1. ERINEVATES ÕIGUSAKTIDES SISALDUVAD NÕUDED KRIMINAALMENETLUSE KESTUSELE ..	9
1.2. MÕISTLIKU MENETLUSAJA KESTUS	12
1.3. MENETLUSE MÕISTLIKU AJA HINDAMISE KRITEERIUMID	17
2. MÕISTLIKU MENETLUSAJA PÕHIMÕTTE RIKKUMISE TAGAJÄRJED KRIMINAALASJA LAHENDAMISEL	22
2.1. MÕISTLIKU MENETLUSAJA PÕHIMÕTTE RIKKUMISE HEASTAMISE VÕIMALUSED EESTIS ..	23
2.1.1. Kriminaalasja lõpetamine	25
2.1.2. Karistuse kergendamine	31
2.1.3. Õigeksmõistva kohtuotsuse tegemine	34
2.1.4. Kahju hüvitamine	39
2.2. MÕISTLIKU MENETLUSAJA PÕHIMÕTTE RIKKUMISE HEASTAMISE VÕIMALUSED TEISTES RIIKIDES	48
KOKKUVÕTE	57
SUMMARY	62
KASUTATUD KIRJANDUS	67
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	69
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	70

SISSEJUHATUS

Kriminaalmenetluse puhul pole repressiivse iseloomuga mitte üksnes selle võimalik tulem, s.o süüdimõistetud karistamine, vaid sageli on juba menetlus ise vaadeldav karistusena.¹ Juba kahtlustatava menetlusseisunudi saamine võib mõjutada isiku sotsiaalseid suhteid ja positsiooni ühiskonnas. Olenemata Eesti õiguskorras kehtivast süütuse presumptsiooni põhimõttest, võib kahtlustuse esitamisega isikule kaasneda stigmatiseerimine ja muutunud hoiak tema suhtes tema tutvusringkonnas. Märkimist väärib ka see, et tihti kipuvad inimesed juhinduma sellistel juhtudel Eestis levinud vanasõnast „kus suitsu, seal tuld“, mistõttu võib isiku maine saada kahjustatud juba üksnes kahtlustuse esitamisega – olenemata sellest, kas isik on talle süükspandud tegudes ka tegelikult süüdi või mitte.²

Suur roll on selliste olukordade kujunemisel sageli meedial, mis hoolimata põhiseaduse paragrahvis 22 sätestatud süütuse presumptsiooni põhimõttest kipub vahel kahtlustatava või süüdistatava menetlusseisundis isikutele ennatlikult külge kleepima silte „süüdi“ ja „kurjategija“, ehkki kohtusüsteemis ei ole tõde veel sugugi selge ja menetlus on alles pooleli. Kõnealune küsimus on painanud ka meie tippjuriste, selle üle on arutletud mitmetel õigusasjatundjate koosviibimistel. Üheks selliseks näiteks on Riigikohtu eelmise esimehe Märt Raski ettekanne Eesti politsei 90. aastapäevale pühendatud konverentsil 2008. aastal, kus ta oma kõnes nentis, et neid, kes on meedia poolt kord süüdi mõistetud, kohtulik õigeksmõistmine enam ei rehabiliteeri. Pigem käsitletakse isiku õigeksmõistmist kohtu poolt tehtud vale otsusena, kuna see ei lange kokku varasemate meediakajastustega ja reeglina kellegi õigeksmõistmine ühiskonda enam ei huvita, kuna meediatarbijatel on juba ammu uued skandaalid hambus.³

Õigusriiklus on väärtuste kogum, mis seab esikohale igapäevase inimõiguste austamise ja väärkuse kaitse.⁴ Euroopa Inimõiguste Kohtu seisukohtade kohaselt on süütuse presumptsioon üks ausa õigusemõistmise elementidest, mis kohustab eelkõige riiki kehtestama sellised menetlusreeglid, mis tagaksid nimetatud printsipi kinnipidamise

¹ Vt nt Ashworth, A.; Redmayne, M. *The Criminal Process*. Oxford University Press, 2010, lk. 17

² Plekksepp, A. Eeluurimistähtaeg kriminaalmenetluses, lk. 62 / Ginter, J.; Kairjak, M.; Kangur, A.; Mets, T; Plekksepp, A. ja Soo, A. *Analüüs isikute põhiõiguste tagamisest ja eeluurimise kiirusest kriminaalmenetluses*. Tartu Ülikool, 2013

³ Rask, M. Tõde politseist teab vaid kohus. Ettekanne Eesti politsei 90. Aastapäevale pühendatud konverentsil Tallinnas, 11. november 2008, lk. 1

⁴ *Ibid*, lk. 2

süüteo menetluses.⁵ Väärneb rõhutamisest, et kriminaalõiguslikud mõjutusvahendid on kõige jõulisemad instrumendid, millised ühiskond on riigi kätte andnud selleks, et kuriteo sooritanud isiku mainet kujundada, tema saatust määrata. Seetõttu on ka nende meetmete ajakirjanduslik kajastus kõige jõulisem. Avaliku karistamise kaudu on antud riigile sisuliselt õigus kurjategija elu ära rikkuda.⁶

Lisaks isiku maine kahjustamisele võib kriminaalmenetlusega kahtlustatava või juba süüdistatava menetlusseisundi saanud isikule kaasneda ka tema põhiõigusi ja -vabadusi piiravate tõkendite kohaldamine nagu näiteks elukohast lahkumise keeld, ametist kõrvaldamine, vara arestimine, vahistamine jm. Seetõttu on vajalik mitte üksnes konkreetsete isikute põhiõigusi- ja vabadusi piiravate menetlustoimingute aluste ning kestuse täpne reguleerimine seaduses ja nende olemasolu (kohtulik) kontroll, vaid ka menetluse kui terviku kestuse piiramine, sest terve (kohtueelse) kriminaalmenetluse vältel toimub isiku õiguste täiendav riive ja maine jätkuv kahjustamine.⁷

Menetluse efektiivsus, sh selle kestus, on kahtlustatava (süüdistatava) maine kahjustamise ning põhiõiguste piiramise kõrval oluline ka menetluse tulemuse seisukohalt. Kui asja menetlemine (eriti kohtueelne menetlus) venib liiga pikaks, võib muutuda keeruliseks süüteo toimepanemise tõendamise – tunnistajad ei mäleta enam toimunut, neid pole võimalik üles leida jne. Selle läbi võivad saada kannatada ka kannatanu huvid ja õigused – ka kannatanule on oluline, et lahendini jõutakse mõistliku ajaga ning temale tekitatud kahju saaks kiiresti hüvitatud.⁸ Niisiis on kriminaalmenetluse läbiviimine mõistliku aja jooksul oluline nii menetluse tulemuse kui ka süüdistatava (kahtlustatava) ja kannatanu õiguste tagamise seisukohast.

Praegu on kriminaalmenetluse kestuse piiramist Eestis reguleeritud karistusseadustikus aegumise instituudi abil ja menetlusseadustikus 1. septembril 2011. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvide 205², 274, 274¹ ja 306 lg 1 p 6¹ muudatustega, mis aitavad tagada nõuet kriminaalmenetluse läbiviimiseks mõistliku aja jooksul. Kaalutud on ka eeluurimistähtaegade taaskehtestamist, kuid sellest on siiski piiratud ressursside tõttu

⁵ Vt nt EIKo 27.02.1980, 6903/75, Deweer vs Belgia, p. 56 ja EIKo 25.03.1983, 8660/79, Minelli vs Šveits, p. 27

⁶ Rask, M. Tõde politseist teab vaid kohus, lk. 4 (viide 3)

⁷ Plekksepp, A. Eeluurimistähtaeg kriminaalmenetluses, lk. 62 (viide 2)

⁸ Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2012. aastal, lk. 19

loobutud⁹. Käesoleva magistritöö eesmärgiks on selgitada välja, millised on tõhusad õiguskaitsevahendid mõistliku menetlusaja rikkumise heastamiseks ning kas Eesti õiguses on nimetatud õiguskaitsevahendid olemas. Selleks on vaja tutvuda esmalt mõistliku menetlusaja põhimõttega, teha selgeks mis on mõistlik menetlusaeg, mille järgi menetluse kestust ja selle mõistlikkust hinnata ning millistel juhtudel saab öelda, et nõuet menetlusele mõistliku aja jooksul on rikutud. Selle osas on abiks nii Euroopa Inimõiguste Kohtu kui ka Eesti kohtupraktika, mida analüüsid on võimalik jõuda selgusele, millest on kohtud lähtunud nende küsimuste lahendamisel ning näha, kuidas on kohtud seni reageerinud mõistliku menetlusaja ületamisele. Arvestada tuleb ka 1. septembril 2011. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatustega ning nende mõjuga mõistliku menetlusajaga seotud kaebuste lahendamisele. Seejuures peab töö autor oluliseks käsitleda ka viidatud seadusemuudatuste eelset perioodi, et võrrelda meetmeid, millega oli varem ja on täna võimalik reageerida mõistliku menetlusaja nõude rikkumistele ning anda oma hinnang selle kohta kas 2011. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatused aitavad nüüd paremini tagada süüdistatavate õigust menetlusele mõistliku aja jooksul või on need muutused ehk hoopis jätnud puudutatud isikud kehvemasse olukorda seoses mõnedest seadusemuudatuste eel kohtupraktikas omaks võetud põhimõtetest loobumisega. Kindlasti leiab töös käsitlemist ka asja (1. mail 2015) jõustunud süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seadus – eeskätt sellega loodud võimalused hüvitada ebamõistlikust menetluse kestusest tingitud kahju. Et kogu töö ei jääks liiga Eesti-keskseks, vaid selle vahendusel oleks võimalik saada aimu ka teiste riikide praktikast, eeskätt teistes riikides kasutatavatest meetmetest mõistliku menetlusaja ületamise hüvitamiseks, keskendub üks osa tööst ka teiste riikide kogemuse uurimisele. Autor keskendus peamiselt Eesti lähiriikide praktika uurimisele ning nendele riikidele, mille osas on inimõiguste kohus tuvastanud kõige rohkem mõistliku menetlusaja nõude rikkumisi.

Oma magistritööd mõistliku menetlusaja põhimõttega siduma ajendas töö autorit 2014. aasta sügissemestril Riigikohtu kriminaalkolleegiumis läbitud praktika, mille käigus sattus praktikandi lauale asja Riigikohtu menetlusse võtmise osas arvamuse kujundamiseks kriminaalasi, kus menetlus oli süüdistatava suhtes kestnud asja Riigikohtusse jõudmise ajaks juba viis aastat ja viis kuud ning kogu selle aja jooksul oli isiku suhtes kohaldatud tõkendina ka elukohast lahkumise keeldu, lisaks oli pea viis aastat olnud arestitud ka süüdistatava vara. Seejuures oli asja venimise tinginud menetlejate suutmatuse kokku leppida, kas asjas

⁹ Riigi peaprokuröri ülevaade 2012. aasta kohta, lk. 19 (viide 8)

kriminaalasja üldse alustada või mitte ning hilisem vaidlus antud asjas menetluse lõpetamise üle. Kuriteokaebuse esitamisest kulus menetluse alustamiseks terve aasta, kusjuures menetlust alustati lõpuks Tallinna Ringkonnakohtu määruse tõttu, milles viimane kohustas Riigiprokuratuuri alustama kriminaalmenetlust. Kui menetlus oli kord alustatud, lõpetas maakohus asja kohtusse jõudes kriminaalmenetluse ära, kuid oli seda sunnitud jätkama Tallinna Ringkonnakohtu määruse alusel ja nii edasi. Kokku üritati asjas kriminaalmenetlust lõpetada kolmel korral ning kogu see sündmuste kronoloogia pani paratamatult kaasa tundma süüdistatavale ning mõtlema selle üle, milline pilt võis kujuneda tema jaoks kriminaalmenetluse läbiviimisest Eestis, kui asja sisulise lahendamise asemel kemplevad riigiasutused omavahel selle üle, kas asjas peaks üldse kriminaalmenetlust läbi viima või mitte. Eelpool kirjeldatud prokuratuuri ja kohtute vägikaikaveost jäi paratamatult mulje, et mingil põhjusel ei tahtnud keegi selle asjaga tegeleda ja samas pidi süüdistatav kogu selle aja vältel taluma tema vabaduspõhiõigust oluliselt riivava tõkendi mõju ning olema äärmiselt ebakindlas olukorras selle suhtes, kas tema suhtes viiakse läbi kriminaalmenetlus või mitte ja millega see kõik lõppeb. Selline kaasus pani käesoleva töö autorit otsima võimalusi kogu selle segaduse lõpetamiseks ning nii avaneski tema ees kogu mõistliku menetlusaja võlude ja valude maailm, mida lähemalt tundma õppides hakkas üha enam tunduma, et tegemist on regulatsiooniga, mis teenib õiget eesmärki, kuid mille rakendamine ei ole alati nii lihtne ega selge. Sellest tekkis ka mõte siduda oma magistr töö just mõistliku menetlusaja ja selle tagamisega seotud probleemidega.

Kohtumenetluse kiirendamise võimaluste kohta on 2014. aastal kirjutanud ja kaitsnud Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas magistr töö Kaija Sõster¹⁰, kes on oma töös analüüsinud selle ja teiste kriminaalmenetluse seadustiku muudatuste mõju menetluse kiirendamisele ja mõistliku menetlusaja ületamise ennetamisele. See on üks põhjustest, miks keskendub käesolev töö just mõistliku menetlusaja nõude rikkumise heastamise võimalustele, mitte selliste rikkumiste ennetamise võimalikkusele. Lisaks tundusid autori jaoks huvitavamad need situatsioonid, kus püütakse heastada aastaid kestnud kriminaalmenetlust ning sellega potentsiaalselt kaasnenud negatiivseid mõjusid, millest oli juttu eespool. Arvestades, et ajas rändamine ei ole töö autorile teadaolevalt veel võimalikuks saanud, tundub selliste ebamõistlikult pikalt kestnud kannatuste heastamine päris suur väljakutse, millega on riigid ja Euroopa Inimõiguste Kohus maadelnud juba aastaid. Endine juhtiv riigiprokurör, praegune Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna karistusõiguse ja menetluse talituse juhataja Heili Sepp on koguni

¹⁰ Sõster, K. Kiirem kriminaalmenetlus mõistliku menetlusaja tagamise kontekstis. Magistr töö. Tartu, 2014

leidnud, et “mõistliku menetlusaja tagamise vahendid on vaieldamatult üks enam eksperimenteeritud õiguslikke nišše Euroopa õigusruumis, kus kõik konventsiooni liikmesriigid on katse ja eksituse meetodil üritanud luua sellist konstruktsiooni, mis vastaks EIK viidatud standarditele. Ülesannet ei tee kindlasti kergemaks see, et seda, milline täpselt peaks olema EIÕK artikli 13 nõuetele vastav meede, EIK liikmesriikidele ette ei kirjuta.”¹¹. Usutavasti andis eeltoodu piisava ülevaate selle kohta, miks peab töö autor valitud teemat huvitavaks ja uurimisväärseks. Lisaks on tegemist Eestis veel üsna vähe uuritud teemaga – autor leidis mõned uurimistööd ja artiklid, mis käsitlesid mõistliku menetlusajaga seotud küsimusi tsiviil- ja halduskohtumenetluses ning kohtumenetluse kiirendamise aspektist, kuid kriminaalmenetluse kontekstis on teemast vähe kirjutatud. Samas on nii Euroopa Inimõiguste Kohus kui Riigikohus teinud arvestataval hulgal otsuseid mõistliku menetlusaja küsimustes ka kriminaalasjades, mis võimaldab nende praktikat analüüsida ja sellest järeldusi teha.

Käesoleva töö kirjutamiseks ongi autor töötanud läbi hulgaliselt kohtupraktikat – nii Euroopa Inimõiguste Kohtu, Eesti Riigikohtu kui ka madalama astme kohtute lahendeid mõistliku menetlusaja asjades. Lisaks on olnud töö kirjutamisel toeks õiguslane kirjandus, eriti mõistliku menetlusajaga seotud teemadel kirjutatud *Juridica* artiklid, põhiseaduse ja kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaanded ja seaduseelnõude seletuskirjad. Töös on niisiis kasutatud nii kvantitatiivset, kvalitatiivset kui ka võrdlevat lähenemist – viimast eelkõige teiste riikide kogemuste kõrvutamisel Eesti praktikaga peatükis 2.2. Mõistliku menetlusaja põhimõtte rikkumise heastamise võimaluste arengu käsitlemisel Eestis on kasutatud ka ajaloolist vaatenurka, andmaks ülevaate tänaste õiguskaitsevahenditeni jõudmisest kriminaalmenetluse seadustiku regulatsiooni. Nii Euroopa Inimõiguste Kohtu kui ka Riigikohtu praktikat uurides on toodud esile mõnede teedrajavate lahendite mõju seadusandluse kujunemisele ja arengule.

Lähtuvalt eeltoodust on magistritöö jagatud kolmeks suuremaks peatükiks, millest esimene käsitleb erinevatest õigusaktidest tulenevaid nõudeid kriminaalmenetluse kestusele ja näitab ära, kust tuleb mõistliku menetlusaja nõue Eesti õiguskorda. Teine peatükk keskendub mõistliku menetlusaja põhimõtte piiritlemisele ja sisustamisele, otsides vastuseid küsimustele selle kohta, mis on mõistlik menetlusaeg ja mille järgi menetluse kestuse mõistlikkust hinnata. Kolmas peatükk, mis moodustab ühtlasi ka töö põhiosa, keskendub mõistliku menetlusaja põhimõtte rikkumise heastamise võimalustele nii Eestis kui teistes riikides – millised on

¹¹ Sepp, H. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmisest mõistliku menetlusaja tagamise kontekstis. *Juridica* VIII/2010, lk. 558

erinevad võimalikud tagajärjed, mida rakendatakse praegu või on rakendatud varem ning millised on nendega kaasnevad võimalikud probleemid ja kitsaskohad. Kokkuvõttes annab autor omapoolse hinnangu selle kohta, kas täna Eesti ja mujal Euroopa riikides kasutatavad õiguskaitsevahendid on piisavalt tõhusad, et heastada ebamõistlikult pikast kriminaalmenetlusest tingitud ebaõiglus ning millised on Eesti õigussüsteemi ees seisvad võimalikud väljakutsed sellel teel.

1. Õigus menetlusele mõistliku aja jooksul

1.1. Erinevates õigusaktides sisalduvad nõuded kriminaalmenetluse kestusele

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 15 lg 1 koosmõjus paragrahvi 14 on kohtumenetlust puudutav *lex generalis*, mis sätestab põhiõiguse tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusemõistmisele¹². Põhiõigus tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusemõistmisele sisaldab endas ka õigust kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul. Seda võib nimetada ka õiguskaitse tõhususe ehk efektiivsuse põhimõtteks kitsamas tähenduses¹³. Isiku õigusele vastab iga menetleja kohustus astuda nii kohtueelses menetluses kui ka kohtumenetluses samme asja võimalikult kiireks lahendamiseks¹⁴.

Seega ainuüksi asjaolu, et meie põhiseadus ei sätesta õigust menetlusele mõistliku aja jooksul *expressis verbis*, ei tähenda see, et Eesti õigussüsteem õigust menetlusele mõistliku aja jooksul põhiõigusena ei tunnustaks. Kriminaalmenetluse seadustiku § 2 p 2 kohaselt on kriminaalmenetlusõiguse allikaks ka kõik Eestile siduvad välislepingud ning kuna näiteks Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni näol on tegemist Riigikogu ratifitseeritud välislepinguga, millel on põhiseaduse § 123 kohaselt prioriteet Eesti seaduste või muude aktide suhtes, ja selles on mõistliku menetlusaja nõue sõnaselgelt sätestatud (EIÕK art 6 lg 1), siis järelikult on see siduv ka Eestile.¹⁵

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (EIÕK)¹⁶ art 6 lõikes 1 on sätestatud, et igaljuhul on oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamise korral õigus asja arutamisele mõistliku aja jooksul. Selle mõiste on oma praktikas sisustanud Euroopa Inimõiguste Kohus (EIK)¹⁷ EIK pole üldjuhul näinud ette selgeid menetlustähtaegu, vaid avanud mõistliku menetlusaja mõistet kaasuspõhiselt, lähtudes konkreetse kriminaalasja eripäradest (kohtuasja keerukus, süüdistatava ja tema kaitsja käitumine, asjaomaste riigivõimu esindajate käitumine ja kaebaja

¹² Madise, Ü.; Narits, R.; Truuväli E.-J. jt (koostajad) Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm. vlj. Tallinn: Juura 2012, § 15 komm. 1.2, lk. 203

¹³ Vt nt RKKm 11.05.2005, 3-3-1-22-05, p 10; RKTko 02.10.2002, 3-2-1-95-02, p 7; RKTko 23.03.2006, 3-2-1-19-06, p 11; RKTko 14.06.2006, 3-2-1-44-06, p 18

¹⁴ RKKko 27.02.2004, 3-1-1-3-04, p 19

¹⁵ RKÜko 06.01.2004, 3-1-3-13-03, p 31

¹⁶ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 1996, 11, 34

¹⁷ Plekksepp, A. Eeluurimistähtaeg kriminaalmenetluses, lk. 66 (viide 2)

jaoks kaalul olev menetluse tulem).¹⁸ Kuigi enamasti on tavalise kriminaalasja puhul üle 5 aasta kestnud menetlus ebamõistlik¹⁹, siis keerulisemate asjade ja süüdistatava obstruktiivse käitumise puhul võidakse mõistlikuks lugeda ka nt üle 8 aastat kestnud kriminaalmenetlust.²⁰ Üksnes siis, kui menetlus (või pigem menetluse soikumine) on kestnud üle 10 aasta, võib vaatamata konkreetsetele kriteeriumitele lugeda menetluse kestuse tervikuna ebamõistlikuks.²¹

Lisaks eelpool mainitud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonile, on ka ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti art 14 lg 3 p „c“ järgi igaühel õigus kohtupidamisele ilma põhjendamatu viivitusega (*without undue delay*). Lisaks rõhutab pakt isikute, kelle vabadusõigust piiratakse, kriminaalasjade kiire menetlemise ja kohtusse pöördumise õiguse tagamise vajadust (pakti art 9 lõiked 3 ja 4).²²

Seevastu Euroopa Liidu primaar- ega sekundaarõigus ei sea liikmesriikidele konkreetseid nõudeid kohtueelse kriminaalmenetluse läbiviimise kestuse osas. Liikmesriikide kriminaalmenetlusõiguse harmoniseerimine on välistatud, v.a. kitsad valdkonnad, mis on loetletud ELTL art-s 82.²³ Seega puudub EL-l kompetents reguleerida liikmesriikide süüteo menetlusõiguse aluspõhimõtteid. Küll aga tuleb EL avaliku huvi orbiidis olevates prioriteetsetes asjades (nt EL finantshuvid, euro võltsimine jne) tagada liikmesriikidel efektiivne ja kiire kriminaalmenetlus²⁴. Euroopa Liidu põhiõiguste harta art 47 lõikest 2 tuleneb liikmesriikide kohustus tagada isikutele õigus kriminaalmenetlusele mõistliku aja jooksul. EL organid ei ole andnud sekundaarõiguse vormis (raamotsused, direktiivid, määrused) õigusakte, mis reguleeriks täpsemalt käesoleva uurimuse esemeks olevaid küsimusi. Samuti pole Euroopa Kohus andnud eelotsuseid ega otsuseid nimetatud küsimuste osas seonduvalt kriminaalmenetluse pikkusega. Taoline sekkumine oleks ka vastuolus EL piiratud pädevusega karistusõiguse valdkonnas ja subsidiaarsuse põhimõttega. Seega pole

¹⁸ EIKo 25.03.1999, 25444/94, Pélissier ja Sassi vs Prantsusmaa, p 67; EIKo 03.06.2010, 3009/07, Konaševskaja jt vs Venemaa, p 42; Kergandberg, E.; Kangur, A.; Lind, S.; Saaremäel-Stoilov, K.; Saarmets, V. Kohtumenetlus. Tallinn: Juura 2008, lk. 271

¹⁹ Clayton. R.; Tomlinson, H. Fair Trial Rights, Second edition. Oxford University Press, 2010, lk. 169, äärenr 11.459

²⁰ Tõhusa õigusemõistmise Euroopa komisjon (European Commission for the Efficiency of Justice – CEPEJ) Kohtumenetluse pikkus Euroopa Nõukogu liikmesriikides Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika põhjal. CEPEJ 8. plenaaristungil vastu võetud raport, 2006, lk. 4-5

²¹ EIKo 01.04.2010, 25382/04, Stefanov ja Yurukov vs Bulgaaria, p 17

²² Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt – RT II 1994, 10, 11

²³ Plekksepp, A. Eeluurimistähtaeg kriminaalmenetluses, lk. 68 (viide 2)

²⁴ Vt nt Euroopa Liidu Nõukogu raamotsus 29. maist 2000 nr 2000/383/JSK võltsimisvastase kaitse tugevdamiseks kriminaal- ja muude karistuste abil seoses euro kasutuselevõtmisega

kohtueelse kriminaalmenetluse kestuse piiramine EL õigusega hõlmatud, vaid liikmesriikide
endi pädevuses.²⁵

²⁵ Plekksepp, A. Eeluurimistähtaeg kriminaalmenetluses, lk. 69 (viide 2)

1.2. Mõistliku menetlusaja kestus

KrMS²⁶ § 193 lg 1 järgi alustab uurimisasutus või prokuratuur kriminaalmenetlust esimese uurimis- või menetlustoiminguga, kui selleks on olemas ajend ja alus ning puuduvad kriminaalmenetlust välistavad asjaolud, mis on sätestatud KrMS § 199 lõikes 1. Eraldi määrust ei ole kriminaalasja algatamiseks enam vaja koostada²⁷. Ehkki iga kriminaalasja puhul on menetlejatele kindlalt teada ajahetk, millal tehti esimene uurimis- või menetlustoiming, seega millal antud asjas menetlust alustati, ei pruugi see olla niisama kindlalt määratletav iga menetlusaluse isiku suhtes. Mõistliku menetlusaja kulgemise üle otsustamisel on aga väga oluline määrata kindlaks just see aeg, millal algas menetlus konkreetse isiku suhtes.

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika kohaselt hakkab kriminaalasjades menetlusaja ajavahemik kulgema niipea, kui isikule on esitatud süüdistus, kusjuures kriminaalsüüdistuse mõiste EIÕK art 6 kontekstis võib erineda riigisiseses kriminaalmenetlusõiguses kasutatavatest mõistetest²⁸. EIK selgitas juba 1980. aastal lahendis Deweer vs Belgia, kuidas sisustab kohus kriminaalsüüdistuse mõistet – see on “isikule pädeva võimuorgani poolt antud ametlik teadaanne, et see isik on toime pannud kuriteo”²⁹. Seejuures ei saa isiku teadlikkust kuriteoteate esitamisest ja kriminaalmenetluse alustamisest võrdsustada tema ametliku teavitamisega sellest, et ta on väidetavalt toime pannud kuriteo³⁰. Kusjuures välistatud ei ole ka see, et süüdistus, mis siseriikliku õiguse kohaselt ei ole kuriteona käsitletav, võib siiski olla kriminaalsüüdistus EIÕK art 6 mõttes. Näiteks on EIK analüüsinud lahendis Engel jt vs Holland³¹ küsimust sellest, kas sõjaväelase distsiplinaarsüüdistus võib samuti olla kriminaalsüüdistus konventsiooni mõttes. Ehkki selles asjas ei leidnud kohus, et Hollandi seaduste järgi teenistusalaseks distsiplinaarüleastumiseks kvalifitseeritud teo toimepanemise süüdistust tuleks käsitleda kriminaalsüüdistusena EIÕK kontekstis, töötas inimõiguste kohus välja kolm kriteeriumit, mille alusel hinnata, kas tegemist on kriminaalsüüdistusega EIÕK art 6 mõttes või mitte. Need kriteeriumid on:

- õiguserikkumise klassifikatsioon riigi seaduste järgi;
- õiguserikkumise teo olemus ja

²⁶ Kriminaalmenetluse seadustik – RT I, 19.03.2015, 21

²⁷ Kergandberg, E.; Sillaots, M. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, lk. 244-247

²⁸ RKÜKo 05.10.2009, 3-3-1-85-09, p. 85

²⁹ EIKo 27.02.1980, 6903/75, Deweer vs Belgia

³⁰ RKKKo 16.02.2015, 3-1-1-63-14, p. 8.2

³¹ EIKo 08.06.1976, 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 ja 5370/72, Engel jt vs Holland

- teo toimepanijat eesootava karistuse iseloom ja raskus.³²

Seejuures on teine ja kolmas kriteerium alternatiivsed, mis tähendab, et piisab üksnes õiguserikkumise olemusest või oodatava karistuse raskusastmest, et kvalifitseerida õigusrikkumine kriminaalsüüdistuse alla EIÕK art 6 mõttes³³. Eesti kontekstis on niisiis oluline mõista, et EIÕK art 6 kaitseala ei laiene üksnes menetlustele, kus isikut süüdistatakse meie karistusseadustiku järgi kuriteo toimepanemises, vaid selle alla võivad kuuluda ka väärted ja distsiplinaarkaristused. Seejuures on EIK kriminaalsüüdistusena kvalifitseerinud ka selliseid tegusid, mille eest on ette nähtud rahaline karistus.³⁴

Menetluse algusaja tuvastamiseks on põhiõiguste seisukohalt oluline määrata, millal olukord isikut sisuliselt mõjutama hakkas³⁵, mistõttu tulevad menetlusaja kulgemise käivitajana arvesse ka muud ametivõimude meetmed või toimingud lisaks kahtlustuse või süüdistuse esitamisele, mis viitavad küll üksnes kaudselt riigipoolsele kuriteokahtlusele isiku suhtes, kuid mis mõjutavad oluliselt kahtlustatava olukorda. Selle kriteeriumi lisas EIK mõistliku menetlusaja alguse arvestamisele 1982. aasta lahendis *Eckle vs Saksa Liitvabariik*³⁶. Alguspunktina on käsitatav nt vahi alla võtmine või aeg, mil isiku suhtes on alustatud kohtueelset menetlust ja ehkki teda ei ole vahistatud, on ta ametlikult uurimisest teada saanud või see uurimine mõjutab teda.³⁷ Menetlusaja kulgemise alguseks võib olla ka isiku kahtlustatavana kinnipidamine³⁸, esimene ülekuulamine politsei poolt³⁹, dokumentide võetus⁴⁰ või isiku elu- ja tööruumides läbiotsimine⁴¹. Seejuures on Riigikohus leidnud, et menetluse alguseks võib lugeda ka seda aega, mil isik kuulati kriminaalasjas üle tunnistajana, kuid seda ainult juhul, kui ülekuulamine oli suunatud otseselt kuriteokahtluse kontrollimisele ning sellisel juhul tuleb näidata ära ka asjaolud, mis annavad aluse arvata, et tegelikkuses tulnuks isik kuulata üle kahtlustatavana⁴². Kõige viimases mõistliku menetlusaja rikkumist puudutavas lahendis, mille EIK tegi Eesti kohta, leidis kohus, et isiku suhtes tuleb menetlus lugeda alanuks ka ajast, millal konfiskeeriti tema vara⁴³.

³² EIKo 02.09.1998, 26138/95, *Lauko vs Slovakkia*

³³ Lõhmus, U. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. *Juridica* 2003, lk. 145

³⁴ *Ibid*, lk. 146

³⁵ Lõhmus, U. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2012, lk. 150

³⁶ EIKo 15.07.1982, 8130/78, *Eckle vs Saksamaa*

³⁷ EIKo 20.01.2004, 48339/99, *Kangasluoma vs Soome*

³⁸ RKÜKo 05.10.2009, 3-3-1-85-09, p. 85

³⁹ EIKo 20.01.2004, 48339/99, *Kangasluoma vs Soome*, p. 26

⁴⁰ EIKo 31.05.2005, 38581/97, *T.K. ja S.E. vs Soome*

⁴¹ EIKo 22.06.2000, 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 ja 33210/96, *Coème jt vs Belgia*, p. 133

⁴² RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10, p. 25; RKKKo 17.08.2011, 3-1-1-57-11, p. 14.1; RKKKo 23.03.2011, 3-1-1-6-11, p. 17.2 ja RKKKm 20.01.2014, 3-1-1-138-13, p. 17

⁴³ EIKo 15.01.2015, 63362/09, *Rummi vs Eesti*, p. 115

2007. aastal Sloveenia suhtes tehtud otsuses, asjas Šubinski vs Sloveenia, asus inimõiguste kohus seisukohale, et kriminaalmenetlus mõjutab oluliselt isiku olukorda ja tuleb seega lugeda alanuks ajast, mil ametivõimud rakendavad isiku suhtes eksisteeriva kuriteokahtluse kohta tõendite kogumiseks meetmeid, millega sekkutakse isiku teadmata tema eraellu, nt küsitletakse tunnistajaid⁴⁴. See seisukoht erineb oluliselt EIK varasemast käsitlusest, mille järgi loeti kriminaalasjades menetluse kulgemise alguseks süüdistuse esitamist isikule või äärmisel juhul selliste meetmete või toimingute rakendamist ametivõimude poolt, mis viitavad küll üksnes kaudselt riigipoolsele kuriteokahtlusele isiku suhtes, kuid mis mõjutavad oluliselt kahtlustatava olukorda. Maadevahetuse kohtuasjas tõusetus küsimus sellest, kas jälitustoimingute teostamine isiku suhtes võib olla menetlusaja käivitajaks või mitte. Seda küsimust analüüsidis leidis Riigikohus, et kriminaalmenetlust ei saa kindlasti lugeda isiku suhtes alanuks päevast, mil teda mõne teise isiku suhtes välja antud jälitustoimingu loa alusel salaja pealt kuulatakse ning üldjuhul ei käivita jälitustoiming menetlusaja mõistlikkuse hindamisel arvestatava aja kulgu ka siis, kui jälitustoiming tehakse sama kriminaalmenetluse raames ja isiku enda suhtes välja antud jälitustoimingu loa alusel. Jälitustegevus toimub olemuslikult isiku eest varjatult ja sellega ei kaasne kuriteokahtluse teatavakstegemist, nagu see võib olla näiteks läbiotsimise või mõne muu menetlustoimingu puhul. Riigikohtu hinnangul ei saa jälitustoimingu tegemine tekitada sellist ebakindluse seisundit, mille (ülemäärase kestuse) eest mõistliku menetlusaja nõue peab pakkuma isikule kaitset. Jälitustoimingutega riivatakse küll isiku mitmeid põhiõigusi (eeskätt PS §-dest 26 ja 43 ning EIÕK art-st 8 tulenevat õigust era- ja perekonnaelu puutumatusse ning sõnumisaladusele), ent selliste riivete proportsionaalsuse peavad kindlustama teised õiguslikud garantiid (nt jälitustegevuse *ultima ratio* põhimõte), mitte aga menetlusaja mõistlikkuse nõue.⁴⁵

Arvestades eelpool viidatud inimõiguste kohtu lahendit Sloveenia suhtes, võib tsiteeritud Riigikohtu seisukoht olla vastuolus EIK nägemusega sellest, millal tuleb lugeda kriminaalmenetlus isiku suhtes alanuks. Samas on Riigikohus lugenud selles samas maadevahetuse asjas menetluse alguspunktiks ühe süüdistatava puhul kuupäeva, mil ta leidis oma töökabinetist Kaitsepolitsei ameti poolt sinna paigaldatud jälitusseadme. Kohus on põhjendanud oma seisukohta sellega, et isik ei leidnud jälitusseadet mitte juhuslikult, vaid seda teadlikult otsides ning seoses seadme leidmisega sai talle selgeks, et tema suhtes on alustatud kriminaalmenetlust. “See teave andis talle alust tunda ebakindlust oma tuleviku

⁴⁴ EIKo 18.01.2007, 19611/04, Šubinski vs Sloveenia, p. 65

⁴⁵ RKKKo 30.06.2014, 3-1-1-14-14, p. 593

suhtes ning mõjutas seega kahtlustatava olukorda oluliselt”, leidis Riigikohus.⁴⁶ Sarnasele tulemusele on asunud lahendis Polz vs. Austria ka Euroopa Inimõiguste Kohus, kes sedastas, et kaebaja seisukohaga selle osas, et tema suhtes tuleks menetluse algust lugeda 29. jaanuarist 1998, mil Austria kohus andis loa tema telefonide pealtkuulamiseks⁴⁷, ei saa nõustuda, kuna sellel päeval ei "süüdistatud" kaebajat EIÕK art 6 lg 1 mõttes. Kaebajat ei teavitatud ametlikult tema suhtes eksisteerivast kuriteokahtlusest, samuti puudus EIK hinnangul alus väita nagu olnuks kaebaja seisund olnud alates tema pealtkuulamise alustamisest oluliselt mõjutatud⁴⁸.

Niisiis võib kohtute praktikast välja lugeda, et isiku ametlikust teavitamisest tema suhtes algatatud kriminaalmenetlusest olulisemaks tuleb pidada seda kui võrd mõjutatud on isik tema suhtes läbiviidavast kriminaalmenetlusest. Kuna jälitustegevus, sh isiku pealtkuulamine, toimub isiku eest varjatult, siis ei saa see kohtute hinnangul mõjutada tema olukorda nii oluliselt nagu mõne muu menetlustoimingu (nt ülekuulamise või läbiotsimise) läbiviimine ning kuna sellega ei kaasne ka kuriteokahtluse teatavakstegemine, ei saa jälitustoimingute teostamine isiku suhtes olla ka menetlusaja käivitajaks tema suhtes. Samas, kui Riigikohtu hinnangul tuleb lugeda menetlus isiku suhtes alanuks ajast, mil ta aimab, et tema suhtes on algatatud kriminaalmenetlus ning tunneb seetõttu ebakindlust oma tuleviku suhtes⁴⁹, siis võiks ju lugeda kriminaalmenetluse alguseks ka juba süüteo toimepanemise aja, kuna juba alates sellest on isikul põhjust tunda end ebakindlalt ja võib öelda, et teadmine tema poolt toime pandud süüteo võimalikust avastamisest ning saabuda võivast karistusest mõjutab isiku olukorda oluliselt juba alates teo toimepanemisest. Sellist lahendust ei pea töö autor küll mõistlikuks, kuid ometi oli selle paralleeli toomine vajalik selleks, et näidata kui raskesti kindlaksmääratav on praegu kohtupraktikas esitatud seisukohtade järgi menetluse alguse aeg kahtlustatava suhtes. Praeguse tõlgenduse järgi nõuab see mõistliku menetlusaja ületamisega seotud kaebuste korral isikult, kelle suhtes on menetlus väldanud pikka aega, veel eraldi tõendamist selle osas, millisest ajahetkest tuleks lugeda kriminaalmenetlus isiku suhtes alanuks. Tihti tähendab see veel omakorda täiendavat vaidlust riigivõimuga ning pikendab niigi pikaleveninud menetlust ja sellest tulenevaid ebamugavusi isiku jaoks veelgi. Selle asemel, et siduda menetluse alguse aeg isiku teadmisega kriminaalmenetluse läbiviimisest tema suhtes, oleks palju lihtsam ja konkreetsem öelda, et kriminaalmenetlus tuleb lugeda isiku suhtes alanuks esimese uurimis- või menetlustoimingu läbiviimisest, nii nagu sätestab

⁴⁶ RKKKo 30.06.2014, 3-1-1-14-14, p-d 598-599

⁴⁷ EIKo 25.10.2011, 24941/08, Polz vs Austria, p. 43

⁴⁸ *Ibid*, p. 45

⁴⁹ RKKKo 30.06.2014, 3-1-1-14-14, p. 598

menetluse alguse KrMS § 193 lg 1. Nii nagu on esimese toimingu läbiviimine tuvastatav iga erineva kriminaalasja puhul, on see tuvastatav ka iga erineva isiku puhul. Sellise lahenduse korral oleks vaidlusi selle üle, millisest ajast tuleks lugeda menetlus isiku suhtes alanuks ja kas sellest lähtuvalt on mõistlik menetlusaeg antud asjas ületatud või mitte, palju vähem ning võimalikud mõistliku menetlusaja riived vähem intensiivsed.

Nendel juhtudel, kus varasemas menetluses pole isikut mõjutavaid toiminguid tehtud, võib menetlusaeg isiku suhtes kulgema hakata alles süüdistuse esitamisega või erandlikel juhtudel isegi esimese kohtukutse saamisega. Kriminaalmenetluse alustamine konkreetses asjas – juhul, kui see isikut oluliselt ei mõjuta ja tema suhtes menetlustoiminguid läbi ei viida – ei käivita üldjuhul menetlusaega mõistliku menetlusaja kontekstis.⁵⁰ Samuti ei võeta ajavahemikku, mis jääb kuriteo toimepanemise ja isiku suhtes kriminaalmenetluse alustamise vahele, arvesse menetlusaja mõistlikkuse hindamisel, kuna kriminaalmenetlus ei alga kuriteo toimepanemisega. Riigikohus on leidnud, et kuriteo toimepanemise ja kriminaalmenetluse alustamise vahele jääval perioodil ei saa rääkida kriminaalmenetlusega kaasnevatest piirangutest isiku põhiõigustele.⁵¹

Menetluse kestuse arvestus lõpeb menetluse lõpuga. See on ajahetk, kui lahendit ei saa enam vaidlustada. Selleks võib olla kohtueelses menetluses kriminaalmenetluse lõpetamise või kohtumenetluses kohtuotsuse jõustumise aeg – siis lõpeb isiku õigusliku olukorra ebamäärasus.⁵² Just selle vältimine, et süüdistatav peaks oma saatuse osas liiga kauaks ebakindlasse olukorda jääma, ongi EIÕK art 6 lg 1 eesmärk kriminaalasjades⁵³.

⁵⁰ RKKKo 30.06.2014, 3-1-1-14-14, p-d 586–588

⁵¹ RKKKo 17.08.2011, 3-1-1-57-11, p. 14.3

⁵² Uno Lõhmus. Põhiõigustest kriminaalmenetluses, lk. 150 (viide 34)

⁵³ Vt nt EIKo 13.09.2005, 34147/96, Lehtinen vs Soome, p. 28 ja EIKo 03.06.2010, 3009/07, Konaševskaja jt vs Venemaa, p. 43

1.3. Menetluse mõistliku aja hindamise kriteeriumid

Kriminaalmenetluse seadustikus ei ole sätestatud täpselt kui pikka menetluse kestust võiks pidada mõistlikuks ja millisest ajahetkest saab öelda, et mõistlik menetlusaeg on ammendunud, samas ollakse vähemalt kohtueelse menetluse osas seisukohal, et juhul, kui isik on olnud kahtlustatav üle 4 aasta, hakkab üldjuhul mõistlik menetlusaeg lõppema⁵⁴.

Euroopa Inimõiguste Kohtu väljakujunenud praktika kohaselt tuleb menetlusaja mõistlikkust hinnata konkreetse kohtuasja asjaolude põhjal, lähtudes seejuures eeskätt järgmistest kriteeriumidest:

- 1) kohtuasja keerukus;
- 2) kaebaja käitumine;
- 3) asjaomaste asutuste (riigivõimu) käitumine;
- 4) selle olulisus, mis on kaebaja jaoks konkreetses menetluses kaalul.⁵⁵

Samade põhimõtete alusel on kriminaalasja menetlemise mõistliku aja piiri üle otsustanud ka Riigikohus⁵⁶. Kriminaalasja keerukuse hindamisel on kohtud võtnud arvesse eelkõige kohtuasja mahukust ja toimikute arvu, lisaks ka kohtualuste ja süüteo episoodide hulka. Kohtuasja võib pidada keerukaks ka juhul, kui asjas tuleb üle kuulata suur arv tunnistajaid, teha keerulisi ekspertiise või sisaldab kriminaalasi keerulisi juriidilisi küsimusi või tõenduslikke probleeme.⁵⁷ Riigikohus on leidnud lisaks, et kriminaalasja lahendamise võib muuta keerukaks ka see, kui süüdistuse aluseks olevate kuriteokoosseisude õiguspraktika on alles välja kujunenemata⁵⁸. Euroopa Inimõiguste Kohus on rõhutanud, et kriminaalasja keerukus iseenesest ei õigusta menetluse pikaajalisust ja arvestada tuleb ka teisi tegureid⁵⁹.

Niisiis tuleb menetluse mõistliku aja hindamisel arvestada ka kaebaja enda käitumisega, eelkõige sellega, kas kaebaja on ka ise põhjustanud viivitusi menetluses, taotledes asja arutamise edasilükkamist, jättes kohtuistungile ilmumata või muul viisil menetlust takistades.

⁵⁴ Riigi peaprokuröri ülevaade 2012. aasta kohta, lk. 19 (viide 8) ja Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2013. aastal, lk. 25

⁵⁵ Vt nt EIKo 28.06.1978, 6232/73, König vs Saksamaa, p. 99 ja 111; EIKo 27.06.2000, 30979/96, Frydlender vs Prantsusmaa, p. 43; EIKo 26.10.2000, 30210/96, Kudla vs Poola, p. 124; EIKo 03.06.2010, 3009/07, Konaševskaja jt vs Venemaa, p. 42 ja EIKo 29.05.2012, 41716/08, Kovalenko vs Venemaa, p. 58

⁵⁶ Vt nt RKKKo 28.12.2009, 3-1-1-100-09, p-d 23-24; RKKKo 14.06.2010, 3-1-1-34-10, p. 30; RKKKo 03.11.2010, 3-1-1-84-10; RKKKm 21.06.2013, 3-1-1-63-13 ja RKKKo 08.07.2014, 3-1-1-31-14

⁵⁷ Lõhmus, U. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele, lk. 169 (viide 32)

⁵⁸ RKKKo 20.03.2013, 3-1-1-95-12

⁵⁹ EIKo 03.04.2008, 16595/02, Golovkin vs Venemaa, p. 39

Loomulikult ei oodata süüdistatavalt, et ta aitaks kaasa menetluse kiiremale lõpetamisele enda süü tunnistamisega ega eeldata süüdistatavalt aktiivset koostööd õiguskaitseorganitega, samuti ei saa isikule ette heita talle siseriikliku õigusega tagatud õiguskaitsevahendite täielikku ärakasutamist – tal on õigus kasutada oma menetluslikke õigusi esitada taotlusi jms, kuid ta peab kasutama neid õigusi heauskselt.⁶⁰ Nii on Riigikohus leidnud, et suure hulga tunnistajate ülekuulamise taotlemine ning neile asjakohatute küsimuste esitamine või põhjendamatult mahukate taotluste ettekandmine kohtuistungil on käsitletav kohtumenetluse venitamisenä⁶¹. Riigikohus on koguni arvanud, et “süüdistatava ja kaitsjate obstruktsionistlikku ja menetlusõigusi kuritarvitavat kaitsetaktikat on teatud juhtudel võimalik käsitleda süüdistatava loobumisena oma õigusest asja arutamisele mõistliku aja jooksul”⁶². Samas on nii inimõiguste kohus kui ka Riigikohus seisukohal, et kohtu ülesanne on teha kõik endast olenev, et viia menetlus läbi mõistliku aja jooksul⁶³ ja vältida sellise olukorra tekkimist, kus kohtumenetluse poole pahauskne tegevus hakkab kohtumenetlust venitama⁶⁴. Näiteks tuleb kohtul KrMS § 288 lg 5 alusel sekkuda risküsitlusse ja jätta kõrvale kõik asjakohatud küsimused. Samuti tuleb kohtul mõistlikult piirata kohtumenetluse poolte taotluste arutamise aega.⁶⁵ Ka inimõiguste kohus on menetlusaja mõistlikkuse tagamise kontekstis leidnud, et menetluse juhtimine, sh oluliste ja ebaoluliste tõendite eristamine ning poolte tegevusele või tegevusetusele hinnangu andmine on asja arutava kohtu pädevuses⁶⁶.

Tuleb arvestada ka võimalusega, et menetluse venimise võib põhjustada hoopis kohtumenetluse poole haigestumine, mis on KrMS § 170 lg 2 p 3 järgi mõjuvaks põhjuseks, et kohtusse mitte ilmuda. Sellisel juhul ei ole võimalik menetluse kestuse pikenede tõttu sel põhjusel teha riigile etteheiteid, kuna selles olukorras puudub riigil võimalus menetlust jätkata ja see lõpule viia, mistõttu ei saa seda aega, mil kriminaalmenetlus on isiku haigestumise tõttu edasi lükkunud, käsitleda riigipoolse viivituse nä⁶⁷ mõistliku menetlusaja kestuse hindamisel. Sarnasele seisukohale on asunud ka EIK, leides, et süüdistatavale ei saa ette heita menetluslikke viivitusi, mis on tingitud tema tervislikust seisundist, kuid samas ei saa

⁶⁰ Lõhmus, U. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele, lk. 169 (viide 32)

⁶¹ RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10, p. 44

⁶² RKKKo 04.11.2011, 3-1-1-81-11

⁶³ EIKo 26.02.1998, 20323/92, Pafitis vs Kreeka

⁶⁴ RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10, p. 46

⁶⁵ *Ibid*

⁶⁶ EIKo 01.06.2006, 36719/03, Stojic vs Horvaatia, p. 26

⁶⁷ RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10, p. 47

süüdistatava tervise seisundist tingitud viivitusi omistada ka riigile, et põhjendada EIÕK art 6 lg 1 rikkumist⁶⁸.

Menetlusosalise tervislik seisund võib nõuda ka kriminaalasja tavapärasest kiiremat lahendamist ning seeläbi mõjutada EIK poolt väljapakutud viimase kriteeriumi hindamist – nimelt seda, mis on menetluses kaebaja jaoks kaalul⁶⁹. Euroopa Inimõiguste Kohus on oma lahendis Zimmermann ja Steiner *versus* Šveits selgitanud, et menetluse pikkuse mõistlikkust tuleb hinnata iga üksiku kaasuse ja selle asjaolude põhjal⁷⁰. Kooskõlas Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikaga on Riigikohus selgitanud, et kriminaalasja menetlemise mõistliku aja piirid sõltuvad menetletava kuriteo raskusest, kriminaalasja keerukusest ja mahukusest, aga ka muudest konkreetsetest asjaoludest, sealhulgas ka menetluse senisest käigust⁷¹. Viimatinimetatud asjaolu hõlmab muu hulgas küsimust sellest, mitmel korral on kriminaalasja saadetud alama astme kohtule uueks arutamiseks⁷². Riigikohus on mitmel korral viidanud, et riigivõimu tegevusetuseks ei saa pidada olukorda, kus jõustunud lõpplahendini jõudmine pole viibinud mitte kohtute tegevusetuse tõttu, vaid põhjusel, et erinevad kohtuastmed on kriminaalasja mitmeid kordi arutanud. Samas on kohtupraktikas mõistliku menetlusaja rikkumine sedastatud sellises olukorras juhul, kui kõrgema astme kohtud on alama astme kohtute otsuseid korduvalt tühistanud ja asja tagasisaatmisel uuele arutamisele võib aktualiseeruda kuriteo aegumine⁷³. Niisiis tuleb selle hindamisel, mis on konkreetsetes menetluses süüdistatava jaoks kaalul, arvestada ka seda, kas ja millise aja jooksul on asjas lootust jõuda lõpliku kohtulahendini. Nii on Riigikohus leidnud näiteks, et isegi kui kriminaalasja menetlus on kestnud üle viie aasta ja süüdistatavad ega nende kaitsjad pole takistanud kriminaalmenetlust, ei pruugi mõistlik menetlusaeg olla möödunud tingimusel, et süüdistatavatele mõistetav karistus on suhteliselt kerge ja nende vabadust ei piirata tõkendiga, asjas on olemas kaalukas avalik huvi, menetlejad on asja lahendanud ilma ebakohaste viivitusteta, tõusetunud õiguslikud probleemid on keskmisest keerulisemad ning asjas tehakse lõplik otsus⁷⁴.

⁶⁸ EIKo 28.11.2002, 58442/00, Lavents vs Läti, p. 100

⁶⁹ Lõhmus, U. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele, lk. 170 (viide 32)

⁷⁰ EIKo 13.07.1983, 8737/79, Zimmermann ja Steiner vs Šveits, p. 24

⁷¹ RKKKo 27.02.2004, 3-1-1-3-04, p-d 19-20, 22; RKKKo 26.11.2007, 3-1-1-58-07; RKKKo 07.11.2008, 3-1-1-28-08, p. 16 ja RKKKo 07.06.2010, 3-1-1-118-09

⁷² Vt RKPSJVKm 30.12.2008, 3-4-1-12-08, p. 22, RKKKo 27.02.2004, 3-1-1-3-04, p-d 19-20; RKKKo 20.10.2005, 3-1-1-95-05 ja RKKKo 07.11.2008, 3-1-1-28-08, p. 16

⁷³ Vt nt RKKKo 28.12.2009, 3-1-1-100-09, p. 17; RKKKo 17.05.2013, 3-1-1-53-13, p. 12 ja RKKKm 20.01.2014, 3-1-1-138-13, p. 18

⁷⁴ RKKKo 08.07.2014, 3-1-1-31-14

Juhtudel, mil menetlusaeg on olnud ilmselgelt ebamõistlik, on inimõiguste kohus pidanud võimalikuks tuvastada EIÕK art 6 lg 1 esimese lause rikkumine üksikuid hindamiskriteeriume üksikasjalikult vaagimata⁷⁵. Nii on näiteks Riigikohus leidnud asjas, kus üheepisoodilist kriminaalasja on kohtutes menetletud ligikaudu 9 aastat, et selle kohtuasja menetlemise mõistlik aeg möödunud⁷⁶. Isiku õigusele nõuda enda kohtuasja menetlemist mõistliku aja jooksul vastandub kriminaalmenetluse raames iga menetleja kohustus astuda nii kohtueelses kui ka kohtumenetluses samme kriminaalasja võimalikult kiireks lahendamiseks⁷⁷. KrMS § 205² rakendamiseks ja mõistliku menetlusaja tagamiseks on prokuratuuris kehtestatud alates 2012. aastast järgmine töökorraldus:

- 1) Mõistlikku menetlusaega ei või ületada järgmistele kriteeriumidele vastavate kriminaalasi puhul:
 - a) esimese astme kuriteod;
 - b) kriminaalajas, kus on olnud vahialune;
 - c) kriminaalajas, kus on arestitud või asitõendina ära võetud vara;
 - d) prioriteetsed kuriteod.
- 2) Mõistlikku menetlusaega ei või ületada kriminaalasi põhjusel, et see on seisnud põhjendamatult kaua prokuratuuris.
- 3) Kui prokurör leiab, et kriminaalasi ei ole võimalik lõpuni menetleda mõistliku menetlusaja jooksul, kontrollitakse enne, kas menetlus on võimalik lõpetada otstarbekuse kaalutlusel (võimalik ilma kohustuseta) või aluse puudumise tõttu (KrMS § 200 alusel, kui mõistliku aja jooksul ei oleks võimalik lisatõendeid koguda).
- 4) Kui kriminaalasi ei ole võimalik lõpetada muul alusel, pöördub vanemprokurör või juhtivprokurör Riigiprokuratuuri järelevalveosakonna poole menetluse lõpetamiseks KrMS §205² alusel.
- 5) Riigiprokuratuuri järelevalveosakond kontrollib ka omal initsiatiivil kõiki kriminaalasi, kus isik oli olnud kahtlustatava staatuses rohkem kui 4 aastat.⁷⁸

Ka õiguskantsler on oma ettekandes Riigikogule juba 2008. aastal nentunud, et „justiitsministeerium on teinud mitmeid pingutusi, et lühendada kohtumenetluste pikkust (nt ühendanud kohtu tööpiirkondi, suurendanud abipersonali, tõstnud kohtutöötajate

⁷⁵ Vt nt EIKo 21.04.1998, 24550/94, Estima Jorge vs Portugal, p. 45

⁷⁶ RKKKo 20.10.2005, 3-1-1-95-05, p. 12

⁷⁷ RKKKo 27.02.2004, 3-1-1-3-04, p. 19

⁷⁸ Riigi peaprokuröri ülevaade 2012. aasta kohta, lk. 19 (viide 8)

kvalifikatsiooni). Olukord on mõneti paranenud, kuid probleeme esineb endiselt.”⁷⁹ Järgnevalt vaatame, millised on mõistliku menetlusaja nõude rikkumise võimalikud tagajärjed – nii Eestis kui teistes riikides.

⁷⁹ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (602 SE) seletuskiri, 08.10.2009, lk. 82

2. Mõistliku menetlusaja põhimõtte rikkumise tagajärjed kriminaalasja lahendamisel

EIÕK artikkel 13 garanteerib igale isikule, kelle konventsioonis sätestatud õigusi ja vabadusi on rikutud, tõhusa menetluse enda kaitseks riigivõimu ees. Juba 1978. aastal, lahendis Klass jt vs Saksamaa, asus EIK seisukohale, et EIÕK artiklis 13 sätestatud kaitse peab olema tagatud igale isikule, kes esitab põhjendatud kaebuse talle konventsioonis ettenähtud õiguste ja vabaduste rikkumise kohta.⁸⁰ Järgmistes lahendites täiendas EIK oma seisukohta ja jõudis tulemuseni, et kui isik on esitanud põhjendatud kaebuse selle kohta, et tema põhiõigusi on rikutud, peab talle olema tagatud selline menetlus enda kaitseks, mis viib tema kaebuse lahendamiseni ja vajaduse korral kahju heastamiseni⁸¹. See lähenemine on oma põhiolemuselt jäänud püsima tänaseni. EIK on oma praktikas arutlenud veel selle üle, mida võib sellisteks efektiivset õiguskaitset pakkuvateks meetmeteks pidada ja leidnud, et riigisisesed meetmed, mida kodanikud saavad menetluse pikkuse vaidlustamiseks kasutada, on tõhusad EIÕK artikli 13 tähenduses, kui nad suudavad ära hoida õiguse asja arutamisele mõistliku aja jooksul rikkumise või rikkumise jätkumise ning näevad ette juba toimunud rikkumiste adekvaatse korvamise⁸². EIK on jõudnud muu hulgas ka seisukohale, et see ei pea olema alati rahaline hüvitis, mis kompenseerib isiku põhiõiguste rikkumise riigi poolt⁸³.

EIÕK artikli 6 lõike 1 kohaldamise osas, mis käsitleb õigust asja arutamisele mõistliku aja jooksul, oli märgilise tähendusega EIK 2000. aasta otsus Kudla vs Poola asjas⁸⁴, milles inimõiguste kohus leidis, et igas Euroopa Inimõiguste ja Põhivabaduste Kaitse Konventsiooniga liitunud riigis peavad olema inimestele tagatud tõhusad õiguskaitsevahendid asja arutamise mõistlikust ajast kinnipidamiseks. Kudla vs Poola lahendis leidis EIK, et kaebaja kriminaalasja lahendamine ei toimunud mõistliku aja jooksul, mis tähendab, et rikuti EIÕK art 6 lõiget 1. Samuti tuvastati ka artikli 13 rikkumine ehk kaebuse esitajal puudusid tõhusad siseriiklikud õiguskaitsevahendid rikkumise peatamiseks, selle peale kaebamiseks.⁸⁵

⁸⁰ EIKo 06.09.1978, 5029/71, Klass jt vs Saksamaa

⁸¹ EIKo 25.03.1983, 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75 ja 7136/75, Silver jt vs Ühendkuningriik, p. 113 (a)

⁸² EIKo 11.09.2002, 57220/00, Mifsud vs Prantsusmaa; EIKo 08.06.2006, 75529/01, Sürmeli vs Saksamaa – viimases kontrollis kohus, kas Saksamaa õiguskord pakub kooskõlas konventsiooni artikliga 13 piisavalt õiguskaitset, ning leidis, et nii see ei ole.

⁸³ EIKo 30.10.1991, 13163/87, 13164/87, 13165/87, 13447/87 ja 13448/87, Vilvarjah jt vs Ühendkuningriik, p. 122

⁸⁴ EIKo 26.10.2000, 30210/96, Kudla vs Poola

⁸⁵ Lõhmus, U. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele, lk. 170 (viide 32)

2.1. Mõistliku menetlusaja põhimõtte rikkumise heastamise võimalused Eestis

Eesti õiguskorras jõustusid 1. septembril 2011 kriminaalmenetluse seadustiku muudatused, millega lisati menetlusseadustikku KrMS § 205², 274² ja 306 lg 1 p 6¹. Sellega kehtestati Eesti seadusandluses esimest korda õiguskaitsevahendid, mida kohaldada, kui kriminaalmenetlus on veninud ebamõistlikult pikaks ja menetlejal tuleb reageerida mõistliku menetlusaja nõude rikkumisele. Nende sätete alusel on võimalik mõistliku menetlusaja ületamisele reageerida süüdistatava karistuse kergendamise või koguni menetluse lõpetamisega. Enne ülalmainitud seadusemuudatuste kehtima hakkamist tunnustas kohtupraktika ka süüdistatava õigeksmõistmise võimalust olukorras, kus mõistlik menetlusaeg oli möödunud ja selle ületamist ei olnud võimalik isikule muul viisil heastada⁸⁶. Teatud juhtudel on põhjust rääkida ka ebamõistlikult pikast kriminaalmenetlusest tingitud kahjust ja seepärast tuleb vaadata käesoleva peatüki raames ka sellise kahju hüvitamise võimalusi.

Otsustamaks, millise abinõuga konkreetsel juhul mõistliku menetlusaja ületamisele reageerida, tuleb kohtul eeskätt kaaluda ühelt poolt seda, millisel määral on rikutud süüdistatava õigust menetlusele mõistliku aja jooksul, ja teiselt poolt avalikku menetlushuvi konkreetses asjas, sh kuriteo raskust. Lisaks tuleks kohtul kaaluda ka valitud vahendi mõju kannatanu tsiviilhagi läbivaatamisele.⁸⁷ Sellest tuleb lähemalt juttu peatükis 2.1.3.

See, et 2011. aastal eelpool viidatud seadusemuudatused jõustusid, on nii mitmete Riigikohtu kui ka Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendites tehtud etteheidete kui ka soovitude tulemus. Juba 2008. aastal leidis Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium individuaalset konstitutsioonilist kaebust lahendades, et Eesti õigussüsteemis puudub tõhus õiguskaitsevahend, mis võimaldab isikute kaebuste läbivaatamist mõistliku menetlusaja küsimustes. Riigikohus tuvastas, et kohtumenetluse seadustikud ei sätesta selgelt, mida isik peaks või võiks teha, kui tema õigust menetlusele mõistliku aja jooksul on rikutud⁸⁸. Samale tulemusel on oma menetlustes Eesti suhtes jõudnud ka Euroopa Inimõiguste Kohus⁸⁹. Esimest korda tuvastas EIK efektiivse õiguskaitsevahendi puudumise selliste kaebuste lahendamiseks

⁸⁶ RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10, p 17

⁸⁷ RKKKo 23.03.2011, 3-1-1-6-11, p. 19.1 ja RKKKm 21.06.2013, 3-1-1-63-13, p. 16

⁸⁸ RKPSJVKm 30.12.2008, 3-4-1-12-08, p. 14

⁸⁹ Vt nt EIKo 08.11.2007, 11548/04, Saarekallas OÜ vs Eesti; EIKo 29.01.2009, 43276/06, Missenjov vs Eesti; EIKo 08.11.2011, 54191/07, Raudsepp vs Eesti

siseriiklikes kohtutes 2007. aastal lahendis Saarekallas OÜ vs Eesti⁹⁰. Sellel ajal puudus Eestis veel kohtupraktika, kus kohtud oleksid kohtumenetluse ülemäärase kestuse eest välja mõistnud hüvitise ning seetõttu ei jäänud inimõiguste kohtul muud üle, kui tuvastada, et Eestis puudub hüvituslik õiguskaitsevahend, mis oleks tõhus nii tegelikult kui ka õiguslikult⁹¹. Samas lahendis ja lisaks ka 2009. aasta lahendis asjas Missenjov vs Eesti tõi EIK isegi konkreetseid näiteid selle kohta, millist õiguskaitsevahendit mõistliku menetlusaja tagamiseks on EIK valmis lugema tõhusaks. EIK leidis, et riigisisised õiguskaitsevahendid on EIÕK art 13 tähenduses tõhusad, kui need suudavad väidetava rikkumise ära hoida, lõpetada selle jätkumise või tagavad kohase hüvitise juba toimunud rikkumise eest.⁹² Seejuures sedastas EIK ka, et kõige efektiivsemaks peab kohus võitluses menetluste venimise vastu neid meetmeid, mis aitavad mõistliku menetlusaja ületamist ennetada ehk menetluse kiirendamist võimaldavaid meetmeid.⁹³ Kohtumenetluse kiirendamise võimaluse näol on tegemist mõistliku menetlusaja ületamist ennetava meetmega, kuid selle kõrval peab puudutatud isikul olema võimalus saada mõistliku aja põhimõtte rikkumine riigi poolt ka heastatud ning selleks on olemas omaette meetmed, millest tuleb juttu ka järgnevas alapeatükis.

Nii EIK kui Riigikohtu poolt selgelt osundatud vajadus reguleerida kriminaalmenetluses seaduse tasandil isiku õiguse menetlusele mõistliku aja jooksul rikkumise tagajärjed, viiski 2009. aastal kriminaalmenetluse seadustiku muutmise eelnõu algatamiseni. Eelnõu seletuskirjas on põhjendatud mõistlikku menetlusaega puudutavate muudatuste sisseviimist meie kriminaalmenetluse seadustikku lisaks EIK ja Riigikohtu poolt Eestis tuvastatud mõistliku menetlusaja rikkumise juhtumitele ning nendega seotud probleemidele ka Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee poolt 12. mail 2004. aastal vastuvõetud soovitusena nr Rec (2004) 6⁹⁴, mis käsitleb riigisiseste õiguskaitsevahendite parendamist. Selles soovitatakse riikidel pöörata erilist tähelepanu tõhusate õiguskaitsevahendite olemasolule juhul, kui esitatakse põhjendatud kaebus kohtumenetluse põhjendamatu pika kestuse peale ning kus

⁹⁰ EIKo 08.11.2007, 11548/04, Saarekallas OÜ vs Eesti, p. 68

⁹¹ *Ibid*, p. 66

⁹² EIKo 08.11.2007, 11548/04, Saarekallas OÜ vs Eesti, p. 64 ja EIKo 29.01.2009, 43276/06, Missenjov vs Eesti, p. 43

⁹³ EIKo 29.01.2009, 43276/06, Missenjov vs Eesti, p. 44. Seda sama on inimõiguste kohus rõhutanud ka EIKo 26.03.2006, 36813/97, Scordino vs Itaalia: „Kui õigussüsteemis on selles plaanis puudusi, siis kõige tõhusamaks lahenduseks on abinõu, mis võimaldab ülemäärase kestuse vältimiseks menetlust kiirendada. Selline abinõu annab vaieldamatu eelise võrreldes abinõuga, mis keskendub rahalise kompensatsiooni maksmisele, sest sellega välditakse vajadust menetluses üha uusi rikkumisi tuvastada ning erinevalt rahalise kompensatsiooni abinõust ei toimi see ainult tagantjärele, nagu näites Itaalia õiguses.”

⁹⁴ Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus Rec (2004) 6 siseriiklike õiguskaitsevahendite parendamisest, 12.05.2004

nenditakse, et suur osa inimõiguste kohtu töökoormusest on seotud nende kaebuste lahendamise, mis puudutavad liigpikka menetlusaega. Kuivõrd Euroopa Inimõiguste Kohtusse pöördumise eelduseks on riigisiseste kaebevõimaluste ammendumine, peab kohus soovitavaks, et rohkem kaebusi leiaksid lahenduse juba osalisriigis endas ning väheneks vajadus inimõiguste kohtusse pöördumiseks.⁹⁵

Lisaks avaldas seadusemuudatuste ettevalmistamisele olulist mõju ka EIK 02.09.2010 piloototsus Rumpf vs Saksamaa⁹⁶, milles pärast korduvaid rikkumisi kohustati Saksamaad väga resoluutselt looma ühe aasta jooksul tõhusat õiguskaitsevahendit, mis realselt tagaks isiku õigust oma asja menetlemisele mõistliku aja jooksul⁹⁷. Nii nagu juba varem mainitud, said kõnealused seadusemuudatused Eesti kriminaalmenetluse osaks 1. septembrist 2011. Järgnevalt vaatame eraldi neid meetmeid, millega saab täna või on saanud varem Eestis reageerida mõistliku menetlusaja põhimõtte rikkumisele.

2.1.1. Kriminaalasja lõpetamine

Alates 01.09.2011 kehtib KrMS § 205², mis näeb ette võimaluse lõpetada kriminaalmenetlus kohtueelses menetluses ning § 274², mis annab samasuguse võimaluse lõpetada kriminaalmenetluse kohtuistungil seoses menetluse mõistliku aja möödumisega. Enne nende sätete lisandumist kriminaalmenetluse seadustikku tuginesid kohtud samasisulise menetlusotsustuse tegemisel otse EIÕK art 6 punktile 1⁹⁸ või lõpetati menetlus KrMS § 202 alusel ehk otstarbekuse kaalutlusel⁹⁹, kuivõrd Eesti seadusandluses puudus regulatsioon, mille alusel oleks saanud menetlust sel põhjusel lõpetada.

KrMS § 205² järgi võib Riigiprokuratuur menetluse lõpetada, kui kohtueelses menetluses ilmneb, et kriminaalasja ei ole võimalik mõistliku menetlusaja jooksul lahendada. Kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaandes on kõnealuse sätte kehtestamise aegne riigi peaprokurör Norman Aas põhjendanud menetluse lõpetamise õiguse jätmist

⁹⁵ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (602 SE) seletuskiri, 08.10.2009, lk. 82

⁹⁶ Sellest ja ka teistest EIK piloototsustest mõistliku menetlusaja asjades tuleb pikemalt juttu käesoleva töö peatükis 2.2.

⁹⁷ EIKo 02.09.2010, 46344/06, Rumpf vs Saksamaa

⁹⁸ Vt nt VMKm 17.02.2010, 1-07-14127; VMKm 17.06.2010, 1-05-6; VMKm 03.05.2011, 1-11-4449; VMKm 31.05.2011, 1-03-101 ja VMKm 22.06.2011, 1-10-9940

⁹⁹ Vt nt HMKm 16.04.2008, 1-03-46

kohtueelses menetluses üksnes Riigiprokuratuuri pädevusse selliselt, et see aitab tagada ühtse praktika kogu riigis ning aitab vältida kriminaalasja lõpetamise võimaluse kuritarvitamist¹⁰⁰.

Kriminaalmenetluse lõpetamisel KrMS § 205² alusel tuleb arvestada nii kuriteo raskust, kriminaalasja keerukust ja mahukust, kriminaalmenetluse senist käiku kui ka muid asjaolusid. Muude asjaolude all on silmas peetud ka kriminaalasja edasise menetlemise perspektiivi, sh ka seda kui tõenäoline on kohtuotsuse jõustumine mõistliku aja jooksul¹⁰¹. Eelduslikult mahub viidatud muude asjaolude alla ka avaliku huvi arvestamine kriminaalmenetluse jätkamiseks ja võimaliku süüdlase karistamiseks.

Kriminaalmenetluse seadustikus ei ole ette nähtud konkreetset ajalist piirangut, mis määratleks mõistliku menetlusaja piiri. See on kooskõlas ka EIK praktikaga, kuna sõltuvalt süüdistatavate ja süüteoepisoodide arvust ning teo toimepanemise asjaoludest võib aeg, mida tuleb lugeda mõistlikuks sellise kriminaalasja uurimisel, olla küllaltki erinev. Sellegipoolest on Riigiprokuratuuri järelevalveosakond saanud ülesandeks vaadata üle kõik kriminaalajad, kus kohtueelne menetlus on kestnud üle nelja aasta¹⁰². Näiteks 2013. aastal kontrollis Riigiprokuratuur 75 kriminaalasja, kus isik oli olnud kahtlustatava staatuses rohkem kui 4 aastat ja kohtueelne menetlus veel kestis. Neist 20 kriminaalasjas oli aktiivne menetlus peatunud põhjusel, et kahtlustatav on tagaotsitav. 13 kriminaalasja saadeti kohtusse. 19 kriminaalasja puhul leiti, et mõistlik menetlusaeg ei ole veel ületatud. Ülejäänud kriminaalajad lõpetati erinevatel põhjustel, sh 10 kriminaalasjas 28 isiku osas lõpetati menetlus KrMS § 205² alusel, st põhjusel, et Riigiprokuratuuri hinnangul oli mõistlik menetlusaeg selleks ajaks ületatud.¹⁰³ Aasta varem, 2012. aastal kontrollis Riigiprokuratuur samadel alustel 84 kriminaalasja. Neist 26 kriminaalasjas oli aktiivne menetlus peatunud põhjusel, et kahtlustatav on tagaotsitav. 16 kriminaalasja saadeti kohtusse ja 9 kriminaalasja puhul leiti, et mõistlik menetlusaeg ei ole veel ületatud. Ülejäänud kriminaalajad lõpetati erinevatel põhjustel. Seejuures lõpetati vaid 3 kriminaalasja KrMS § 205² alusel.¹⁰⁴

Olenemata sellest, et 2012. aasta kohta esitatud aruandes Riigikogu põhiseaduskomisjonile oli välja toodud, et 2012. a lõpu seisuga oli kohtueelses menetluses tervelt 285 kriminaalasja, kus

¹⁰⁰ Aas, N. KrMS § 205² komm. 3.4, lk. 504 / Kergandberg, E.; Pikamäe, P. (koostajad). Kriminaalmenetluse seadustik. Komm. vlj. Tallinn: Juura 2012

¹⁰¹ Aas, N. KrMS § 205² komm. 3.1, lk. 504 (viide 99)

¹⁰² Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2013. aastal, lk. 25

¹⁰³ Riigi peaprokuröri ülevaade 2013. aasta kohta, lk. 26 (viide 101)

¹⁰⁴ Riigi peaprokuröri ülevaade 2012. aasta kohta, lk. 20 (viide 8)

isik on olnud pikalt kahtlustatav (sh 120 kriminaalasja, kus isik oli olnud kahtlustatav 3-4 aastat ja 165 kriminaalasja, kus isik oli olnud kahtlustatav 2-3 aastat)¹⁰⁵, on sellest statistikast siiski näha, et Riigiprokuratuur ei kaldu kriminaalasju KrMS 205² alusel kergekäeliselt lõpetama. Seda kasutatakse pigem viimase võimalusena, kui kõik muud võimalused on ammendunud, sh väärrib tähelepanu see kui palju kriminaalasju lõpetati muudel alustel. Riigi peaprokuröri poolt esitatud andmete põhjal saab öelda, et 2012. aastal lõpetati 30 kriminaalasjas, kus kohtueelne menetlus oli kestnud üle nelja aasta kriminaalmenetlus mõnel muul alusel kui KrMS 205² järgi ning aasta hiljem oli selliseid lõpetamisi 13.

Kriminaalasja lõpetamine KrMS § 205² alusel on võimalik üksnes kahtlustatava nõusolekul. Isiku nõustumine menetluse lõpetamisega KrMS § 205² alusel tähendab ühtlasi seda, et isik loobub talle inkrimineeritud kuritegudes kohtulahendi taotlemisest, seega ka enda võimalikust õigeksmõistmisest¹⁰⁶. Samas ei eelda nõusolek sarnaselt kriminaalmenetluse lõpetamisega karistuse ebaotstarbekuse tõttu seda, et isik peaks ennast süüdi tunnistama. Samuti ei saa seda tema nõusolekust järeldada.

Sarnaselt KrMS § 203 lg 1 kohaldamisega saab ka KrMS § 205² alusel lõpetada kriminaalmenetluse ka üksnes osa toimepanijate suhtes - kaastäideviijate või osavõtjate nõusolek või arvamus ei ole seejuures oluline. Selline lahendus on ka igati põhjendatud, arvestades, et erinevate teo toimepanijate suhtes võib ka mõistlik menetlusaeg kulgeda erinevalt, sõltuvalt sellest, millal keegi kahtlustatavana üle kuulati ja milline on kellegi käitumine ja koostöövalmidus kriminaalmenetluses olnud.¹⁰⁷

Paragrahvi 205² kohaldamine võib toimuda nii kahtlustatava kui prokuratuuri initsiatiivil¹⁰⁸. KrMS § 206 lg 1 järgi vormistatakse kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 205² alusel määrusega vastavalt KrMS paragrahvile 145, samuti lahendatakse määrusega kahtlustatava vastava taotluse rahuldamata jätmine.¹⁰⁹ Ehkki KrMS § 205² sõnaselgelt ei sätesta kahtlustatava õigust ka ise kriminaalmenetluse lõpetamist kohtueelses menetluses taotleda, tuleneb see võimalus KrMS § 208 lõikest 1, mis annab kahtlustatavale õiguse vaidlustada Riigiprokuratuuri poolt menetluse lõpetamisest keeldumine ringkonnakohtus.

¹⁰⁵ Riigi peaprokuröri ülevaade 2012. aasta kohta, lk. 20 (viide 8)

¹⁰⁶ Sama kehtib ka kriminaalmenetluse lõpetamisel KrMS § 203 lg 1 alusel. (Vt. RKKKo 01.04.2009, 3-1-1-25-09, p. 11)

¹⁰⁷ Aas, N. KrMS § 205² komm. 3.6, lk. 504 (viide 99)

¹⁰⁸ Aas, N. KrMS § 205² komm. 3.7, lk. 504 (viide 99)

¹⁰⁹ Aas, N. KrMS § 205² komm. 4, lk. 505 (viide 99)

Ringkonnakohtu lahendi saab omakorda vaidlustada määruskaebemenetluses Riigikohtus vastavalt KrMS § 383 lõikele 1 ja § 385 lõikele 11.

Vastavalt KrMS § 274² lõikele 1 võib kohtumenetluses kohus sedastada kriminaalmenetluse mõistliku menetlusaja ületamise *ex officio* või kohtumenetluse poole taotlusel¹¹⁰, ehkki seda viimast ei ole seaduses otsesõnu sätestatud. Tulenevalt KrMS § 274² lõike 1 sõnastusest peab kohus arvestama menetluse lõpetamise üle otsustamisel samade kriteeriumitega, mis on kriminaalmenetluse lõpetamise aluseks mõistliku menetlusaja möödumise tõttu kohtueelses menetluses ja seega sätestatud paragrahvis 205². Sarnaselt kohtueelsele menetlusele, lõpetab kohus KrMS § 274² lg 1 alusel kriminaalmenetluse määrusega vastavalt KrMS § 274 lõikele 1, mida on võimalik vaidlustada kõrgema astme kohtus määruskaebemenetluses vastavalt KrMS § 383 lõikele 1 ja § 385 lõikele 11.

Kriminaalmenetluse lõpetamise KrMS § 205² või § 274² lõike 1 alusel võib teoreetiliselt süüdistuskohustusmenetluse korras vaidlustada ka kannatanu, kuid menetluse taasavamise eelduseks on see, et mõistlik menetlusaeg ei ole veel läbi¹¹¹. Samas, kui menetluse lõpetamise aluseks võib olla ka perspektiiv, et kohtulahendi jõustumiseni mõistliku aja jooksul ei jõuta, on see võimalik vastuolu tekkimise koht – kannatanu laseb menetlust jätkata, kuid kokkuvõttes tuleb see ikkagi mõistliku aja möödumise tõttu lõpetada. Selliselt toimimine tooks selgelt kaasa riigi ressursside raiskamise. Arvestades, et selles küsimuses puudub hetkel kohtupraktika, pole ka võimalik anda hinnangut sellele kui kergekäeliselt on kohtud nõus kannatanu palvel menetlust jätkama olukorras, kus on üles kerkinud küsimus menetlusaja võimalikust ebamõistlikkusest. Ilmselt tuleb kohtutel sellises situatsioonis esitatud süüdistuskohustusmenetluse määruskaebust lahendades hinnata kui lähedal või kaugel on konkreetset juhul aeg, mil mõistliku menetlusaja möödumise tuvastamine oleks mõõdapääsmatu ning vastavalt sellele otsustada, kas menetluse jätkamine kannatanu nõudmisel oleks otstarbekas või mitte.

Töö autori tähelepanu pälvis aga üks kriminaalmenetluse lõpetamise juhtum KrMS § 274² alusel, kus süüdistatav ei olnud kunagi kohtuistungile ilmunudki ning oli kuulutatud tagaotsitavaks, kuid kus kohus pidas sellest hoolimata võimalikuks lõpetada kriminaalmenetlus prokuröri taotlusel ja kaitsja nõusolekul põhjusel, et menetlusaeg oli

¹¹⁰ Plekksepp, A. KrMS § 274² komm. 2, lk. 640 (viide 99)

¹¹¹ Aas, N. KrMS § 205² komm. 5, lk. 505 (viide 99)

veninud ebamõistlikult pikaks¹¹². Antud asjas oli kohtueelne menetlus alanud 24.10.2007, isik oli kohtu alla antud 31.07.2008. Esimesele kohtuistungile, mis toimus 20.01.2009, süüdistatav ei ilmunud ning samal päeval kuulutati ta tagaotsitavaks. 2012. aastal toimunud uue istungi toimumise ajaks oli süüdistatava asukoht endiselt teadmata. Maakohus on tuvastanud, et kohtumääruse tegemise ajaks on isiku suhtes kriminaalmenetlus väldanud neli ja pool aastat ning leiab, et tegemist on juba nii pika menetluse kestusega, et selle võib liigitada mõistliku menetlusaja nõude rikkumiseks olenemata sellest, et kogu menetluse kestusest kolm aastat on menetlus olnud peatatud põhjusel, et isiku asukohta ei õnnestunud tuvastada ning teda otsiti taga. Esimene küsimus, mis tekkis töö autoril selle kohtulahendiga tutvudes, puudutas seda, kuidas oli võimalik saada süüdistatavalt nõusolek tema suhtes kriminaalmenetluse lõpetamiseks seoses mõistliku menetlusaja möödumisega olukorras, kus tema asukoht on teadmata. Ja ometi sätestab kriminaalmenetluse seadustik selgelt, et sellel alusel saab menetluse lõpetamine toimuda ainult süüdistatava (või kahtlustatava) nõusolekul. Olles tutvunud kohtulahendiga põhjalikumalt, on aga selge, et antud juhul ei ole menetluse lõpetamiseks selle ebamõistliku pikkuse tõttu üldse alust, kuna menetluse venimine on tingitud täielikult süüdistatava enda käitumisest ja kindlasti mitte riigivõimu tegevusetusest. Asjaolu, et isikut ei õnnestu leida, ei ole kindlasti selline tegevusetus, mida on silmas peetud mõistliku menetlusaja nõude kehtestamisel. Lisaks on Ida Prefektuur juba 2010. aasta juunis kohtule kirjalikult teatanud, et süüdistatav on ilmselt riigist lahkunud, mis muudab tema tabamise veelgi ebatõenäolisemaks. Niisiis võib öelda, et tegemist on oma sisult ebaseadusliku kohtuotsusega, millest ei saa ega tohigi teha kaugeleulatuvaid järeldusi.

Riigikohus on oma praktikas selgitanud, et kõrgema astme kohtus tuleb üldjuhul KrMS § 274² lg 1 kohaldamine kõne alla vaid juhul, kui kohus tuvastab vajaduse saata kriminaalasi uueks arutamiseks madalama astme kohtule, millega kaasneks paratamatult menetlusaja arvestatav pikenemine. Tuleb arvestada, et kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 274² lg 1 alusel ei ole suunatud niivõrd juba toimunud õiguste rikkumise heastamisele, kuivõrd edasise rikkumise ärahoidmisele. Kui on tuvastatud, et süüdistatavate õigust menetlusele mõistliku aja jooksul on rikutud ja on alust arvata, et kriminaalasi lahendamine lähiajal ei ole võimalik, tuleb kriminaalmenetlus lõpetada, et vältida rikkumise intensiivsuse süvenemist ajas.¹¹³ Seepärast on ka Riigikohus ise lõpetanud kriminaalmenetluse mõistliku menetlusaja möödumise tõttu vaid juhtudel, mil vastasel korral tuleks kriminaalasi madalama astme

¹¹² VMKm 23.03.2012, 1-09-9204, lk. 4

¹¹³ RKKKm 21.06.2013, 3-1-1-63-13, p-d 17-18

kohtule uueks arutamiseks saata¹¹⁴. Muudel juhtudel tuleb kaaluda, kas süüdistatava(te) õiguse riivet mõistlikule menetlusajale on võimalik heastada muul viisil – näiteks karistuse kergendamise teel¹¹⁵.

Niisiis on kriminaalmenetluse lõpetamine seoses mõistliku aja möödumisega üks võimalikke lahendusi reageerimaks ebamõistlikule menetluse kestusele. Selle meetme kasutamine tuleb kõne alla eelkõige siis, kui menetluse kestus on ilmselgelt ebaproportsionaalne võrreldes isiku karistamisega avalikes huvides¹¹⁶. Mida raskem on kuritegu, seda ulatuslikum peab olema mõistliku menetlusaja nõude rikkumine, et sellega oleks võimalik põhjendada süüdistatava suhtes kriminaalmenetluse lõpetamist¹¹⁷. Samuti on kohtupraktikas arvestatud selle otsustamisel, kas süüdistatava õiguste rikkumise heastamiseks piisab nende karistuse kergendamisest või on rikkumine nii intensiivne, et seda pole võimalik muul moel heastada kui menetluse lõpetamise kaudu, ka isikute suhtes kriminaalmenetluse vältel kohaldatud piirangutega, eelkõige kasutatud tõkenditega ja sellega kuivõrd need piirasid isikute põhiõiguslikke vabadusi. Näiteks on Riigikohus mitmel korral leidnud, et mõistliku menetlusaja rikkumise intensiivsust vähendab see, kui süüdistatav pole olnud menetluse kestel vahi all¹¹⁸. Selline Riigikohtu praktika tuleneb Euroopa Inimõiguste Kohtu väljendatud seisukohast selle kohta, et süüdistatava viibimine vahi all on asjaolu, mis nõuab kriminaalasja kiireks lahendamiseks erilise hoolikuse ilmutamist¹¹⁹. Arvestades, et kriminaalmenetluse vältel võib kahtlustatava või süüdistatava suhtes kohaldada mitmeid erineva intensiivsusega isiku põhiõigusi piiravaid tõkendeid¹²⁰, ei peaks olema vahistamine ainus, mida arvestada menetluse mõistliku aja hindamisel. Ka muud põhiõiguslikud piirangud, mida on isiku suhtes menetluse vältel kohaldatud, suurendavad menetluse ebamõistlikust kestusest tuleneva rikkumise intensiivsust. Sellest tulenevalt peaksid menetlejad püüdma vältida kriminaalmenetluse venimist kõigil juhtudel, mil isiku suhtes on kohaldatud mõnda tõkendit – vahistamine ei ole kindlasti ainus, ehkki ilmselt isiku põhiõigusi kõige enam piirav meede.

¹¹⁴ Vt nt RKKKo 28.12.2009, 3-1-1-100-09, p. 23; RKKKo 03.11.2010, 3-1-1-84-10, p-d 16-17 ja RKKKo 17.05.2013, 3-1-1-53-13, p-d 12-13

¹¹⁵ Vt nt RKKKo 23.03.2011, 3-1-1-6-11, p. 19.3 ja RKKKo 17.08.2011, 3-1-1-57-11, p. 16.1

¹¹⁶ RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10, p. 21

¹¹⁷ RKKKo 23.03.2011, 3-1-1-6-11, p. 19.1 ja RKKKm 21.06.2013, 3-1-1-63-13, p. 16

¹¹⁸ Vt nt RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10, p. 54; RKKKo 23.03.2011, 3-1-1-6-11, p. 19.3 ja RKKKo 17.08.2011, 3-1-1-57-11, p. 16.1

¹¹⁹ EIKo 26.10.2000, 30210/96, Kudla vs Poola, p. 130 ja EIKo 24.09.2009, 7025/04, Pishchalnikov vs Venemaa, p. 49

¹²⁰ Vahistamise kõrval eksisteerib ka elukohast lahkumise keeld (KrMS § 128) ning kautsjon (KrMS § 135) ehk vahistamise asendamine makstava rahasummaga.

Samas, kui isiku suhtes on rakendatud elukohast lahkumise keeldu, mis on kestnud mitu aastat¹²¹, võib selle piirav mõju olla täiesti võrreldav lühiajalise vahistamisega.

2.1.2. Karistuse kergendamine

Olukordades, kus isiku õigust menetluse läbiviimisele mõistliku aja jooksul ei ole rikutud nii ulatuslikult, et see rikkumine tooks kaasa kriminaalmenetluse lõpetamise KrMS § 205² alusel kohtueelses menetluses või 274² lg 1 alusel kohtumenetluses, on kohtul võimalik reageerida mõistliku menetlusaja nõude rikkumisele süüdistatava karistuse kergendamise näol KrMS § 306 lg 1 p 6¹ alusel. Alates 01.09.2011 on karistuse kergendamine kriminaalmenetluse lõpetamise kõrval teiseks alternatiiviks, mida on kohtul võimalik kohaldada mõistliku menetlusaja nõude rikkumise puhul. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi nõunik Juhan Sarv on jõudnud KrMS § 306 lg 1 p 6¹ kommenteerides järeldusele, et olukorras, kus kohus on tuvastanud mõistliku menetlusaja ületamise, ongi tal kaks võimalust sellele rikkumisele reageerida – kui rikkumine ei ole nii ulatuslik, et tooks kaasa kogu menetluse lõpetamise, ei jää kohtul muud üle kui süüdistatava karistust kergendada, sest muid alternatiive meie kriminaalmenetluse seadustik sellisteks puhkudes hetkel ette ei näe¹²². Seejuures on kohtul võimalik anda mõistliku menetlusaja rikkumisele oma hinnang ja valida kumba tagajärge konkreetsel juhul kohaldada, kuni kohtuotsuse tegemiseni, st ka veel nõupidamistoas, kohtuotsuse tegemise staadiumis.

Juhul, kui kohus leiab, et mõistliku menetlusaja nõude rikkumise puhul on piisavaks hüvitiseks süüdistatava karistuse kergendamine, peab ta esmalt mõistma isikule tema poolt toimepandud teo kvalifikatsioonile vastava ja tema süü suurusest lähtuva karistuse, arvestades ka võimalike karistust kergendavate ja raskendavate asjaoludega ning alles seejärel lahendama KrMS § 306 lg 1 punktis 6¹ nimetatud küsimuse karistuse kergendamise kohta mõistliku menetlusaja ületamise tõttu.¹²³ Kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaandes on märgitud, et viidatud sätte alusel on kohtul võimalik kas vähendada süüdistatavale mõistetud põhikaristuse määra või kohaldada hoopis kergemaliigilist

¹²¹ Hetkel kehtiva KrMS § 128 regulatsiooni järgi on lubatud elukohast lahkumise keeldu kohaldada kohtueelses menetluses kestusega kuni üks aasta, erandlikel asjaoludel kuni kaks aastat ning see sisaldab kahtlustatava või süüdistatava esindaja kohustuses mitte lahkuda oma elukohast ilma menetleja loata kauemaks kui kolmeks ööpäevaks. Enne 1. septembril 2011. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatusi tähendas elukohast lahkumise keeld kohustust mitte lahkuda oma elukohast ilma menetleja loata kauemaks kui üheks ööpäevaks ning sellele ei olnud seatud kestuse piirangut, mis tähendab, et enne seda oli võimalik, et isiku suhtes kohaldati elukohast lahkumise keeldu ka pikemalt kui kaks aastat.

¹²² Sarv, J. KrMS § 306 komm. 1.6.2, lk. 688 (viide 99)

¹²³ Sarv, J. KrMS § 306 komm. 1.6.4, lk. 689 (viide 99)

põhikaristust – nt mõista vangistuse asemel rahaline karistus. Kui tegemist on juhtumiga, kus oleks alust kohaldada süüdistatavale ka lisakaristust, on kohtul õigus mõistliku menetlusaja nõude rikkumise puhul ka seda kergendada või jätta lisakaristus sel põhjusel üldse kohaldamata.¹²⁴

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi nõunik Juhan Sarv on püstitanud küsimuse ka selle kohta, kas kohus võib mõistliku menetlusaja möödumise tõttu süüdistatava karistust kergendades minna üle karistusliigile, mida karistusseadustiku eriosa normi sanktsioon ei sisalda¹²⁵. Selline lähenemine oleks aga vastuolus karistusseadustikuga. Nimelt ei võimalda karistuse kergendamise sätted karistusseadustikus¹²⁶ (KarS § 60 ja 61) karistuse kergendamisel minna üle põhikaristuse kergemale liigile ega karistusliigile, mida eriosa normi sanktsioon ei sisalda. Riigikohus on mitmes lahendis selgitanud, et kohtutel on EIÕK artikli 6 lõikele 1 tuginedes olukorras, kus kriminaalmenetluse ebamõistlik kestus tingib süüdistatava karistuse kergendamise, KarS paragrahvist 61 lähtuvalt õigus kohaldada karistust alla seaduses sätestatud alammäära¹²⁷. See viitab justkui sellele, et KrMS § 306 lg 1 p 6¹ alusel karistust kergendades peaks kohus lähtuma KarS paragrahvis 61 sätestatust. Samas on Riigikohus ise selgesõnaliselt sedastanud, et KarS § 61 alusel karistuse kergendamisel ei ole kohtul lubatud üle minna kergemale põhikaristuse liigile ega karistusliigile, mida eriosa normi sanktsioon ei sisalda¹²⁸. Kui aga kahes viidatud Riigikohtu 2008. aasta lahendis kirjapanud tõlgendada nii, siis läheks nendes lahendites märgitud seisukoht vastuollu kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaandes sisalduva ja varasemalt viidatud Riigikohtu kriminaalkolleegiumi nõuniku Juhan Sarve seisukohaga, mille järgi on KrMS § 306 lg 1 p 6¹ alusel karistust kergendades lubatud üle minna ka kergemaliigilisele põhikaristusele.

Arvestades Euroopa Inimõiguste Kohtu poolt lahendis Zimmermann ja Steiner vs Šveits väljendatud ja mitmetes Riigikohtu lahendites tsiteeritud seisukohta selle kohta, et menetluse pikkuse mõistlikkust tuleb hinnata iga üksiku kaasuse ja selle asjaolude põhjal¹²⁹, tuleb arvestada seda, et ka mõistliku menetlusõiguse nõude rikkumine võib olla iga kohtuasja puhul erineva raskusastmega. Kui kergemate rikkumiste korral võib menetlusalusele isikule piisata ebamõistliku menetluse pikkuse korvamiseks tõepoolest vaid sellest, kui tema karistust

¹²⁴ Sarv, J. KrMS § 306 komm. 1.6.5, lk. 689 (viide 99)

¹²⁵ *Ibid*

¹²⁶ Karistusseadustik – RT I, 23.12.2014, 16

¹²⁷ Vt nt RKKKo 07.11.2008, 3-1-1-28-08, p. 17 ja RKPSJVKm 30.12.2008, 3-4-1-12-08, p. 23

¹²⁸ RKKKo 17.06.2004, 3-1-1-29-04, p-d 13-14

¹²⁹ EIKo 13.07.1983, 8737/79, Zimmermann ja Steiner vs Šveits, p. 24

kergendatakse, väljumata karistusliigi piiridest, siis ulatuslikumate rikkumiste puhul ei pruugi sellest piisata selleks, et lugeda mõistliku menetlusaja nõude rikkumine hüvitatuks süüdistatava karistuse kergendamise teel. Seepärast jagab töö autor siinkohal pigem viidatud kriminaalkolleegiumi nõuniku arvamust selle kohta, et teatud juhtudel võib olla vajalik väljuda ka konkreetse karistusliigi piiridest ja asendada isiku karistus kergemaliigilise karistusega selleks, et see heastaks kahju, mis on isikule tekitatud kriminaalmenetluse ebamõistlikult pika kestusega. Kahjuks puudub selles küsimuses käesoleva töö kirjutamise ajal Riigikohtu praktika, mistõttu ei ole võimalik seda küsimust siinkohal ammendavalt lahendada ja töö autoril on võimalik tugineda selles vaid oma arvamusele. Küll aga jääb püsima küsimus selle kohta, kuidas lahendada sellisel juhul vastuolu karistusseadustikus sätestatud karistuse kergendamise regulatsiooniga. Kui jaatada Juhan Sarve väljapakutud erandlikku lähenemist, siis oleks mõistlik selline erand ka seadusandlikult selgelt reguleerida.

Omaette küsimus on, kas KrMS § 306 lg 1 p 6¹ annaks aluse kaaluda ka isiku karistusest vabastamist, kui kriminaalmenetlus on veninud ebamõistlikult pikaks. Hetkel kehtiv karistusseadustik annab võimaluse süüdimõistetu karistusest vabastada ainult järgmistel juhtudel:

- KarS § 26 lõike 2 alusel võib kohus karistusest vabastada isiku, kes on toime pannud kõlbmatu süüteo ning kes ei saa selle kõlbmatusest aru oma vaimse küündimatuse tõttu;
- KarS § 60¹ järgi on karistusest vabastamise aluseks ka vabatahtlik loobumine süüteo edasisest toimepanemisest või muul viisil ohu kõrvaldamine;
- KarS § 79 alusel on kohtul õigus isik karistusest vabastada ka juhul, kui süüteo toime pannud isik on parandamatult haige;
- KarS § 80 annab õiguse vabastada süüdlane karistusest juhul, kui on saanud kuriteo tagajärjel ise raskelt kannatada ning on toime pannud teo, mille eest näeb KarS ette maksimaalse karistusena kuni viieaastase vangistuse;
- KrMS § 308 alusel on võimalik vabastada karistusest alaealine, kui kohus leiab, et teda on võimalik mõjutada karistust kohaldamata. Sellisel juhul kohaldatakse tema suhtes KarS paragrahvis 87 sätestatud mõjutusvahendeid (hoiatus, allutamine käitumiskontrollile, paigutamine noortekodusse või erikooli, sotsiaalprogrammi kohaldamine).

Karistusseadustiku 5. peatükk sätestab ka alused süüdimõistetu vabastamiseks karistusest tingimisi, kuid sellisel juhul pääseb isik karistuse kandmisest vaid juhul, kui täidab teatud tingimusi (allub käitumiskontrollile), mistõttu ei ole see võrreldav isiku karistamisest täieliku loobumisega, mis on tingitud tema suhtes läbiviidud kriminaalmenetluse ebamõistlikust pikkusest.

Tulles tagasi küsimuse juurde, kas KrMS § 306 lg 1 p 6¹ alusel oleks võimalik isik menetluse ebamõistliku kestuse tõttu ka karistusest vabastada, tuleb selle osas asuda eitavale seisukohale, kuna sellist võimalust meie õiguskord hetkel ette ei näe. Seda seisukohta toetab ka Riigikohus, kes on leidnud, et kui menetlus on veninud juba niivõrd pikaks, et isiku karistamine avalikes huvides oleks ilmselgelt ebaproportsionaalne võrreldes pikaajalisest menetlusest tingitud ebamugavustega, tuleb kriminaalmenetlus isiku suhtes KrMS § 274² lg 1 alusel hoopis lõpetada¹³⁰.

2.1.3. Õigeksmõistva kohtuotsuse tegemine

Kuni Riigikohtu 4. novembri 2011. aasta otsuseni¹³¹, oli kõrgeim kohus korduvalt oma praktikas väljendanud seisukohta, et kriminaalmenetluse ebamõistlikult pikk kestus võib olla ka õigeksmõistva kohtuotsuse tegemise aluseks¹³². Seoses 1. septembrist 2011 jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatustega, millega seadusandja nägi ette KrMS § 205², 274² ja 306 lg 1 p 6¹ lisamise menetlusseadustikku, sai kõrvaldatud varasem lünk seaduses ja kehtestati esimest korda õiguskaitsevahendid, mille kohaldamisega saab kriminaalasja arutav kohus reageerida mõistliku menetlusaja möödumisele. Sellega seoses kadus vajadus juhendada varasematest Riigikohtu lahenditest selle osas, mis puudutas mõistliku menetlusaja nõude rikkumisel kohaldatavate õiguskaitsevahendite valikut ning kuna seadusandja ei seadustanud olukorda, kus ebamõistlik menetlusaeg võib tuua kaasa õigeksmõistva kohtuotsuse, siis tuleb alates 1. septembrist 2011 jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatustest lähtuda õiguskaitsevahendi valikul üksnes nendest valikutest, mis on menetlusseadustikus selleks otstarbeks ette nähtud. Ajaloolise tõe huvides otsustas töö autor anda käesolevas töös ülevaate ka sellest perioodist, mil ebamõistlikult pikk menetlusaeg võis tuua kaasa ka süüdistatava õigeksmõistmise. Selleks otsis töö kirjutaja kohtulahendeid, kus on süüdistatav sellel alusel õigeks mõistetud või on seda kaalutud.

Üheks selliseks näiteks on Riigikohtu 15. aprilli 2011. aasta määrus, milles kõrgeim kohus viitas võimalikule vajadusele mõista süüdistatav õigeks seoses mõistliku menetlusaja ületamisega, tühistas ringkonnakohtu määruse ja saatis asja ringkonnakohtule uueks arutamiseks mõistliku menetlusaja küsimuses¹³³. Tartu Ringkonnakohtu 15. septembri 2011.

¹³⁰ RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10, p. 21

¹³¹ RKKKo 04.11.2011, 3-1-1-81-11

¹³² Vt nt RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10, p. 21 või RKKKo 23.03.2011, 3-1-1-6-11, p. 19.1 või RKKKm 15.04.2011, 3-1-1-14-11, p. 10

¹³³ RKKKm 15.04.2011, 3-1-1-14-11, p. 11

aasta otsusega on teise astme kohus tuvastanud mõistliku menetlusaja möödumise (kriminaalmenetlus isiku suhtes oli kestnud 6 aastat ja 6 kuud) ja sellega seoses on kriminaalmenetlus isiku suhtes lõpetatud. Antud asjas ei ole ringkonnakohus asja teistkordselt arutades kaalunud võimalust isik mõistliku menetlusaja ületamise tõttu õigeks mõista, vaid on nõustunud asjas esmakordselt lahendi teinud maakohtu otsusega, millega kriminaalmenetlus isiku suhtes samal põhjusel lõpetati. Maakohus leidis kahe alternatiivi vahel valikut tehes, et mõistliku menetlusaja rikkumine antud asjas ei ole nii ulatuslik, et tooks kaasa isiku suhtes õigeksmõistva otsuse tegemise. Küll aga leidis maakohus, et menetluse lõpetamiseks on rikkumine piisava intensiivsusega.¹³⁴

Üks põhjus, miks kohtupraktikast on raske leida juhtumeid, kus süüdistatav on õigeks mõistetud liigpika menetluse tõttu, peitub ilmselt Riigikohtu 23. märtsi 2011. aasta otsuses, kus kohus on selgitanud milline mõju võib mõistliku menetlusaja nõude rikkumise järelmi valikul olla kriminaalasjas esitatud tsiviilhagil. Tegemist oli maksupettuse asjaga, kus Riigikohus kaalus ka õigeksmõistva otsuse tegemise võimalust süüdistatavate suhtes, kuid loobus sellest siiski ja leidis, et karistuste kergendamine on piisav hüvitis mõistliku menetlusaja nõude rikkumise eest antud asjas. Ehkki Riigikohus on sedastanud, et antud asjas oli õigust kriminaalmenetluse läbiviimisele mõistliku aja jooksul rikutud ulatuses, mida ei saa pidada väheoluliseks, vähendas kohtu hinnangul rikkumise intensiivsust see, et kumbki süüdistatav pole viibinud kriminaalasjas vahi all. Lisaks on kohus põhjendanud oma valikut karistuste kergendamise kasuks sellega, et isikud panid toime ulatusliku maksupettuse, millega põhjustasid riigile kahju üle 14 miljoni krooni.¹³⁵ Riigikohus selgitas selles lahendis, et juhul, kui kohus teeb kriminaalasjas õigeksmõistva otsuse, jäetakse tsiviilhagi läbi vaatamata (KrMS § 310 lg 2) ja selgitatakse kannatanule tema õigust esitada hagi uuesti tsiviilkohtumenetluse korras (KrMS § 310 lg 3) ning samamoodi tuleb toimida ka kriminaalmenetluse lõpetamisel (KrMS § 274 lg 4). Seega tuleks õigeksmõistva otsuse tegemisel või kriminaalmenetluse lõpetamisel kannatanu nõude lahendamiseks alustada n-ö nullist uut kohtumenetlust, mis aga tähendab, et vaidluseseme ühe osa suhtes pikeneks menetlusaeg märkimisväärselt. Välja arvatud juhtudel, kui kannatanuks on riik või muu avalik-õiguslik isik, tuleb arvestada ka kannatanu õigusega saavutada oma tsiviilnõude lahendamine mõistliku aja jooksul. Kui kannatanu tsiviilhagi jäetakse pärast pikaajalist

¹³⁴ TrtRnKo 15.09.2011, 1-04-201, p. 2.2

¹³⁵ RKKKo 23.03.2011, 3-1-1-6-11, p 19.3-19.4

kriminaalmenetlust läbi vaatamata ja ta peab alustama uut kohtuteed tsiviilkohtumenetluses, võib see tähendada jällegi kannatanu konventsioonijärgsete õiguste rikkumist¹³⁶.¹³⁷

Selline Riigikohtu manitsus on vähemalt ühel juhul mõjutanud kohtunikku loobuma õigeksmõistva otsuse tegemisest süüdistatavate suhtes, kes olid olnud allutatud kriminaalmenetlusele juba peaaegu seitse aastat. Tegemist on Harju Maakohtu 4. mai 2011. aasta otsusega kriminaalasjas 1-08-8316, kus kohus viitas eelpool mainitud Riigikohtu lahendile ning leidis, et kuna õigeksmõistva otsuse korral või ka menetluse lõpetamise korral peaks kohus jätma kannatanu tsiviilhagi läbi vaatamata ning tegemist oli maksuriteoga, mille tagajärjel jäi riigile laekumata üle miljoni krooni, ei ole võimalik süüdistatavaid õigeks mõista ega lõpetada kriminaalmenetlust, ehkki mõistliku menetlusaja ületamine oli kohus juba eelnevalt tuvastanud.¹³⁸ Niisiis oli kannatanu suur kahju argumendiks, mis välistas isiku õigeksmõistmise ebamõistlikult pika kriminaalmenetluse tingimustes ning samuti võib see olla põhjuseks, miks paljudes sarnastes kriminaalasjades, kus kannatanu on esitanud tsiviilhagi, ei ole ka menetlust lõpetatud.

Käesoleva töö autor leidis 2011. aasta kriminaalmenetluse seadustiku muutmise eelsest perioodist ainult ühe kohtulahendi, kus mõistliku menetlusaja rikkumine on toonud kaasa õigeksmõistva otsuse süüdistatavate suhtes. Tegemist on Harju Maakohtu 23. detsembri 2010. aasta otsusega kriminaalasjas nr 1-07-16026. Kolm päeva enne kohtuotsuse tegemist, kohtuistungil olid süüdistatavate kaitsjad esitanud kohtule taotluse menetlusaluste isikute õigeksmõistmiseks seoses mõistliku menetlusaja möödumisega. Kohus on kaitsjate taotlusega nõustunud ning põhjendanud isikute õigeksmõistmise vajadust veel ka sellega, et kohtualustele süüks pandavad kuriteod aeguksid 2012. aastal ning eeldusel, et kohtualused võivad kasutada neile seadusega ettenähtud apellatsioon- ja kassatsioonioõigust, oleks antud kriminaalasjas jõustunud kohtulahendini jõudmine enne kriminaalasjas saabuvat aegumistähtaega ilmselgelt perspektiivitu.¹³⁹

Siinkohal võib tekkida küsimus selle kohta, millal ja mille alusel hindab kohus jõustunud kohtulahendini jõudmise konkreetse juhtumi puhul perspektiivituks, kui kuritegude aegumiseni on aega veel rohkem kui aasta ning kohtumenetlus on jõudnud istungite faasi esimese astme kohtus? Seoses kahtluse tekkimisega selle osas, et ega ometi kohus antud juhul

¹³⁶ EIKo 22.01.2009, 23057/03, Dinchev vs Bulgaaria

¹³⁷ RKKKo 23.03.2011, 3-1-1-6-11, p. 19.2

¹³⁸ HMKo 04.05.2011, 1-08-8316, lk. 55

¹³⁹ HMKo 2312.2010, 1-07-16026, lk. 55

ehk liiga kergekäeliselt ei andnud nii resoluutset hinnangut, mis võimaldas süüdistatavatel pääseda õigeksmõistva otsusega, uuris töö autor ka kohtumenetluse kestusega seotud statistikat Eestis.

Kohtute 2014. aasta statistilised andmed näitavad, et esimese astme kohtutes varieerub kriminaalasjade menetlemise aeg 141-443 päevani, sealjuures on kõige lühem kriminaalasjade menetlemise aeg Harju Maakohtus (141 päeva) ja kõige pikemalt kestab menetlus Viru Maakohtus (443 päeva). Esimese astme kohtute keskmine menetluse pikkus üldmenetlusasjade puhul on 291 päeva (243 päeva nende kriminaalasjade puhul, kus mitte ükski süüdistatavatest pole kuulutatud tagaotsitavaks).¹⁴⁰ Kriminaalasjade lahendamise aeg apellatsioonimenetluses on keskmiselt 38 päeva, sealjuures Tallinna Ringkonnakohtus 37 päeva ja Tartus 43 päeva¹⁴¹. Võrreldes eelmiste aastatega on märgata küll menetlusaegade märgatavat lühenemist – näiteks 2012. aasta seisuga oli keskmine üldmenetlusasja lahendamise aeg kriminaalmenetluses esimese astme kohtus koguni 406 päeva –, kuid nendele näitajatele peale vaadates on siiski selge, et juba kahe kohtuastme lahendamiseks kulub üldmenetlusasjades umbes aasta, lisandub veel võimalik menetlus Riigikohtus, mis võtab veel lisaks mitu kuud aega. Riigikohtu kohta ei õnnestunud töö autoril leida analoogset menetlusaegade statistikat, kuid arvestades, et 2014. aastal esitati Riigikohtule kuriteoasjades 1039 avaldust ja kaebust, millest vaadati sama aasta jooksul läbi 969¹⁴², võib nende näitajate põhjal juba aimu saada ka kõrgeima kohtu töökoormusest. Lisaks peab kohtumenetluse puhul arvestama ka asjaoluga, et teatud juhtudel võivad kõrgema astme kohtud saata asja tagasi madalama astme kohtule uueks lahendamiseks ning see pikendab menetlusaega veelgi. Niisiis tuleb ilmselt nõustuda nii vaatlusaluses asjas (Harju Maakohtu 23. detsembri 2010. aasta otsus kriminaalasjas nr 1-07-16026) kui ka sama aasta veebruaris ühe Viru Maakohtu kohtuniku poolt nendituga selle osas, et kui menetlus on alles pooleli esimese astme kohtus ja tõusetub küsimus võimalikust mõistliku menetlusaja ületamisest, siis on selle tuvastamine põhjendatud olukorras, kus kohtualusele süüks pandavate kuritegude aegumise tähtajani on jäänud vähem kui kaks aastat. Viidatud Viru Maakohtu kohtunik sedastas 2010. aasta veebruaris lausa kohtuotsuse lõpuosas, et „Eestis kulub keskmiselt kõigi kolme kohtuinstantsi läbimiseks ligikaudu 2 aastat“¹⁴³.

¹⁴⁰ I ja II astme kohtute tõhususe ja jõudluse näitajad lähtudes 2014.a statistilistest menetlusandmetest, lk. 1

¹⁴¹ *Ibid*, lk. 2

¹⁴² Kuriteoasjade läbivaatamine Riigikohtu üldkogus, erikogus ja kriminaalkolleegiumis 2014

¹⁴³ VMK m 17.02.2010, 1-07-14127, lk. 2

Harju Maakohtu kaasuse puhul, milles kohus mõistis süüdistatavad mõistliku menetlusaja nõude rikkumise tõttu õigeks, oli tegemist küll üsna mahuka kohtuasjaga, kus üheks asjaks oli kokku liidetud kaks kriminaalasja ning toimik sisaldas koguni 28 kõidet, kuid tuginedes nii EIK kui ka Riigikohtu praktikale, nentis kohus, et kohtuasja keerukus ei ole iseenesest piisav õigustus menetluse pikaajalisusele¹⁴⁴. Otsuse tegemise ajaks oli kohtumenetlus antud asjas kestnud juba kolm aastat ning kohtueelne menetlus enne seda neli aastat. Arvestades, et tegemist oli ühest kriminaalasjast eraldatud ja teisega kokku liidetud asjaga, oli erinevate süüdistatavate jaoks kriminaalmenetlus selles asjas kestnud juba 6-7 aastat.¹⁴⁵ Asja venimine kohtumenetluses oli osaliselt tingitud eelmise kohtukoosseisu taandumisest põhjusel, et asja arutama pidanud kohtunik oli teinud samas asjas eelnevalt toiminguid eeluurimiskohtunikuna ning see avastati alles kaks ja pool aastat pärast kohtumenetluse algust. See tingis aga asja määramise arutamiseks uuele kohtukoosseisule, kes leidis, et menetluse venimise osas saab siinkohal teha etteheiteid peamiselt riigile – nii prokuratuurile kui kohtule¹⁴⁶. Nii leidiski kohus, et antud juhul ei olnud võimalik mõistliku menetlusaja möödumist muul viisil heastada kui kohaldada Riigikohtu praktikas väljendatud seisukohta¹⁴⁷ ning isikud õigeks mõista. Rohkem selliseid juhtumeid Eesti kohtupraktikast töö autor ei leidnud. Lootuses, et ehk on selliste lahendite osas tehtud riiklikul tasandil statistikat, kust oleks võimalik leida teavet selle kohta kui palju menetlusi ebamõistliku kestuse tõttu süüdistatava õigeksmõistmisega lõppenud on, esitas töö autor järelepärimise Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonnale, kuid kahjuks selgus, et selliseid andmeid ei ole kogutud, mistõttu pole võimalik öelda, kas leidub veel mõni selline kohtulahend või ongi leitu ainus. Igal juhul ei õnnestunud töö autoril Riigi Teataja kohtulahendite andmebaasist rohkem selliseid lahendeid leida, hoolimata põhjalikest otsingutest, mistõttu on alust arvata, et isiku õigeksmõistmine liigpika kriminaalmenetluse tõttu oli ikkagi pigem erandlik menetluse tulemus.

Hoopis enamlevinud on sellises olukorras olnud kriminaalmenetluse lõpetamine – seda nii enne kui pärast 2011. aasta muudatusi kriminaalmenetluse seadustikus, mis seadustasid menetluse lõpetamise kui mõistliku menetlusaja nõude rikkumise korral kohaldatava õiguskaitsevahendi ning millega lõppes Riigikohtu varasemas praktikas väljapakutud võimalus teha kriminaalmenetluse ebamõistlikult pika kestuse hüvitamiseks süüdistatava(te)

¹⁴⁴ Vt nt EIKo 03.04.2008, 16595/02, Golovkin vs Venemaa, p. 39 ja EIKo 10.02.1995, 15175/89, *Allenet de Ribemont vs Prantsusmaa*, p. 50 ja RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10, p. 33

¹⁴⁵ HMKo 2312.2010, 1-07-16026, lk. 57

¹⁴⁶ *Ibid*, lk. 58

¹⁴⁷ RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10, p. 17

suhtes õigeksmõistev kohtuotsus¹⁴⁸. Kehtiva kriminaalmenetluse seadustiku redaktsiooni § 309 lg 2 loetleb ammendavalt õigeksmõistva kohtuotsuse tegemise alused – õigeksmõistev kohtuotsus tehakse, kui kohtulikult arutamisel ei ole tuvastatud kuriteosündmust ega kuritegu või kui ei ole tõendatud, et kuriteo on toime pannud süüdistatav või kui prokurör on süüdistusest loobunud.

Käesoleva töö autor ei toeta isiku õigeksmõistmist menetluse ebamõistliku kestuse tõttu. Kohtu otsustus selle kohta, kas isik on talle süüspannud tegudes süüdi või mitte, peaks tuginema siiski sellele, kas nende tegude toimepanemine konkreetse isiku poolt saab tõendatud või mitte. Õigeksmõistev otsus võib anda ühiskonnale teatud juhtudel vale signaali – nagu oleks leidnud kinnitamist tõsiasia, et isik ei ole vastavat süütegu toime pannud. Menetluse ebamõistlik kestus peab saama isiku jaoks kindlasti hüvitatud, kuid tema õigeksmõistmine ei ole selleks õigeim viis. Pole kahtlust, et teatud juhtudel võib menetluse kestus olla nii ebamõistlikult pikk, et isiku suhtes peaks menetluse lõpetama ilma tagajärgi (karistust) kohaldamata, kuid selleks on ka praegu kriminaalmenetluse seadustikus olemas menetluse lõpetamise alused, mis leidsid käsitlemist peatükis 2.1.1. Täiendavalt võiks kaaluda võimalust isik süüdi mõista ilma karistust kohaldamata ehk isik menetluse mõistliku aja ületamise tõttu karistusest vabastada, mida praegu Eesti seadusandluses ettenähtud ei ole, kuid mida on kasutatud teistes riikides. Sellisel juhul ei eksitaks kohtuotsus avalikkust selle osas, kas isik pani toime teo(d), milles teda süüdistati, või mitte, kuid menetluse ebamõistlik kestus saaks heastatud sanktsiooni kohaldamata jätmise teel. Riikidest, mis sellise võimaluse oma õiguskordades seadustanud on, tuleb lähemalt juttu peatükis 2.2, kus leiavad käsitlemist mõistliku menetlusaja põhimõtte rikkumise heastamise võimalused teistes riikides.

2.1.4. Kahju hüvitamine

Tõhusa õiguskaitse tagamisel on oluline tähendus õigusel nõuda kahju hüvitamist. Põhiseaduse § 25 kohaselt on igaühel õigus nõuda talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamist. Selle õiguse realiseerimise eelduseks on, et kahju on isikule tekitatud õigusvastaselt - rikutud on kahju kannatanud isiku mõnda seadusest, põhiseadusest või välislepingust tulenevat õigust. Põhiõigus tõhusale menetlusele, mis on sätestatud PS §-s 14, hõlmab muu hulgas õigust nõuda, et menetlus toimuks mõistliku aja jooksul. EÕIK art 6 lg 1 esimene lause ütleb, et igaühel on temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamise korral õigus õiglasele ja avalikule asja arutamisele

¹⁴⁸ Vt nt RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10, p. 21 või RKKKo 23.03.2011, 3-1-1-6-11, p. 19.1 või RKKKm 15.04.2011, 3-1-1-14-11, p. 10

mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud õigusemõistmise volitustega institutsioonis. EIK on oma praktikas tõlgendanud EIÕK art 6 lg 1 esimest lauset kui isiku õigust nõuda asja lahendamist mõistliku aja jooksul.¹⁴⁹ EIK on väljendanud seisukohta, et kui on tuvastatud ebamõistlikult pikk menetlusaeg, siis tuleb üldjuhul eeldada mittevarealise kahju tekkimist süüdistataval, kui pole tõendatud vastupidist¹⁵⁰. Ka Riigikohus on oma praktikas seda EIK seisukohta kinnitanud ja leidnud, et kannatuste ja ebamugavuste kaasnemine süüdistatava menetlusliku seisundiga kohtueelses kriminaalmenetluses ning sellega tekitatud mittevarealine kahju ei vaja eraldi tõendamist.¹⁵¹

Alates 1. jaanuarist 2002 reguleerib avaliku võimu tekitatud kahju hüvitamist riigivastutuse seadus. Riigikohtu halduskolleegium on leidnud, et riigivastutuse seadus on kohaldatav kõigile avalik-õiguslikus suhtes avaliku võimu kandja tekitatud kahju hüvitamise juhtudele, kus puudub täpsem eriregulatsioon¹⁵².

Riigikohus on 2011. aastal nn. Osmjorkini kaasuses analüüsinud põhjalikult riigivastutuse seaduse kohaldatavust ebamõistlikult pika kohtueelse kriminaalmenetlusega tekitatud mittevarealise kahju hüvitamise korral ja leidnud, et riigivastutuse seaduses puuduvad alused ebamõistlikult pika kohtueelse kriminaalmenetlusega tekitatud mittevarealise kahju hüvitamiseks – ei riigivastutuse seaduse üld- ega erisätted võimalda sellise kahju hüvitamist¹⁵³. Samuti ei võimalda riigivastutuse seaduse normid nõuda hüvitist mõistliku menetlusaja nõude rikkumise korral kohtumenetluses, kuna RVastS¹⁵⁴ § 15 lg 1 kohaselt võib isik nõuda kohtumenetluse käigus, sealhulgas kohtulahendiga tekitatud kahju hüvitamist üksnes juhul, kui kohtunik on kohtumenetluse käigus toime pannud kuriteo.

Osaliselt reguleerib kohtueelses kriminaalmenetluses tekitatud kahju hüvitamist riigi poolt isikult alusetult vabaduse võtmisega tekitatud kahju hüvitamise seadus¹⁵⁵ (AVVKHS). Selle seaduse § 1 lg 1 kohaselt hüvitatakse vabaduse võtmisega tekitatud kahju isikule, kes viibis kohtu loal vahi all ning kelle asjas on kriminaalasja menetlus lõpetatud eeluurimise staadiumis või kohtu korraldaval istungil või kelle kohta on jõustunud õigeksmõiste kohtuotsus (p 1), ning isikule, kes oli kinni peetud kuriteo toimepanemises kahtlustatavana ja vabastati kahtluse äralangemise tõttu (p 2). Seega reguleerib AVVKHS kriminaalmenetluses

¹⁴⁹ RKÜKo 05.10.2009, 3-3-1-85-09, p-d 76-77

¹⁵⁰ Vt nt EIKo 26.03.2006, 36813/97, Scordino vs Itaalia

¹⁵¹ RKÜKo 05.10.2009, 3-3-1-85-09, p. 93

¹⁵² RKHKo 20.11.2008, 3-3-1-47-08, p. 11

¹⁵³ RKÜKo 05.10.2009, 3-3-1-85-09, p. 118

¹⁵⁴ Riigivastutuse seadus – RT I, 13.09.2011, 11

¹⁵⁵ Riigi poolt isikule alusetult vabaduse võtmisega tekitatud kahju hüvitamise seadus - RT I, 10.06.2011, 4

üksnes vabaduse võtmisega tekitatud kahju hüvitamist. Sealjuures tuleb arvestada, et AVVKHS § 5 lg 4 kohaselt hüvitatakse AVVKHS § 5 alusel isikule alusetult vabaduse võtmise tõttu saamata jäänud tulu ja vabaduse võtmisega tekitatud mittevaraline kahju, otsese varalise kahju eest hüvitise kindlaksmääramisel kohaldatakse riigivastutuse seaduse sätteid.¹⁵⁶

Osmjorkini kaasuses leidis Riigikohtu üldkogu, et riigivastutuse seadus on osas, milles see ei näe ette võimalust hüvitada mõistliku menetlusasja ületamisega kohtueelses kriminaalmenetluses tekitatud mittevaralise kahju, põhiseaduse paragrahvidega 11, 14, 15 ja 25 vastuolus ning nägi ette kaebajale kahju hüvitamise PS § 25 alusel.¹⁵⁷ Samas lahendis nägi Riigikohtu üldkogu ette, et põhiseaduse paragrahvides 14, 15 ning 25 sätestatud põhiõiguste kaitse eeldab kriminaalmenetluses tekitatud kahju hüvitamiseks eriregulatsiooni kehtestamist¹⁵⁸. Osmjorkini kaasus koos teiste 2011. aasta jooksul riigivastutuse valdkonnas tehtud Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve korras tehtud otsustega viisid süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamist käsitleva seaduse eelnõu väljatöötamiseni¹⁵⁹. Seaduse eelnõu seletuskirjas on põhjendatud uue regulatsiooni kehtestamist nende samade puudujääkidega süüteomenetluses isikule tekitatud kahju hüvitamise reguleerimisel Eesti õiguskorras, millele on oma praktikas juhtinud korduvalt tähelepanu nii Riigikohus¹⁶⁰ kui ka Euroopa Inimõiguste Kohus. Viimane selgitas Jüri Metsa¹⁶¹ avalduse vastuvõetavuse otsuses, et kuigi Eesti kohtud on loonud praktika menetluse pikkuse nõuetega halduskohtusse pöördumiseks, siis konkreetse seadusliku aluse loomine aitaks kaasa õiguskindluse loomisele¹⁶². Süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seadus¹⁶³ jõustus käesoleva aasta 1. maist. Järgnevalt peatume mõningatel muudatustel süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise korras, mis kaasnevad uue seaduse jõustumisega Eesti õiguskorras.

Esimene olulisem muudatus puudutab selliste nõuete kohtualluvust. Kui siiani oli Eesti kohtupraktikas omaks võetud seisukoht, et halduskohtule alluvad kõik avalik-õiguslikud vaidlused, mille suhtes ei ole kehtestatud eriregulatsiooni ning selle tulemusel oli kujunenud

¹⁵⁶ RKÜKo 05.10.2009, 3-3-1-85-09, p. 109

¹⁵⁷ *Ibid*, p-d 124-125

¹⁵⁸ RKÜKo 05.10.2009, 3-3-1-85-09, p. 128

¹⁵⁹ Süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seaduse eelnõu (635 SE) seletuskiri, lk. 3

¹⁶⁰ Vt nt RKÜKo 31.03.2011, 3-3-1-69-09, RKÜKo 05.10.2009, 3-3-1-85-09, RKÜKo 30.08.2011, 3-3-1-15-10 ja RKÜKo 31.08.2011, 3-3-1-35-10

¹⁶¹ Jüri Metsa kriminaalmenetlusest ja tema kaasuse olulisusest käesoleva teemakäsitle juures tuleb juttu järgmisel leheküljel.

¹⁶² EIKo 07.05.2013, 38967/10, J. Mets vs. Eesti, p. 35

¹⁶³ Süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seadus – RT I, 20.11.2014, 1

praktika, mille järgi süüteo menetluses tekitatud kahjunõudeid lahendas halduskohus¹⁶⁴, siis uue seaduse järgi on pädev süüteo menetluses tekitatud kahju hüvitamise üle otsustama üldkohus¹⁶⁵. Ilmselt on selline lahendus ökonoomsem isiku suhtes, kellel sellise kahju nõudeõigus on tekkinud. Kui võtta näitena kahju hüvitamise nõue, mis on tingitud ebamõistlikult pikast kriminaalmenetlusest, siis pidi praeguse ni isik, kes on juba niigi pidanud liiga kaua taluma enda suhtes menetluse läbiviimist, võtma pärast selle menetluse lõppemist jalge alla uue kohtutee, et nõuda riigilt eelmise liigpika menetluse eest hüvitist. Lisaks pidi halduskohtus asja lahendama asuv kohtunik viima end kurssi senise pika menetluse kronoloogiaga ning tuvastama riigivõimu tegevusetuse, et otsustada kahjunõude põhjendatuse üle. See kõik tundub ka objektiivsele kõrvalseisjale nii riigi- kui inimressursside raiskamisena, tekitades lisakulu nii ajalises kui ka rahalises mõttes nii menetlusalusele isikule kui ka riigile.

Näitena võib siin tuua kriminaalmenetluse Jüri Metsa suhtes. Kriminaalasjas nr 1-07-10625 mõistis ringkonnakohtus J. Metsa õigeks. Jüri Mets esitas kaebuse halduskohtule, et saada hüvitist liigpika kriminaalmenetlusega, sh elukohast lahkumise keelu ebamõistlikult pika kohaldamisega tekitatud kahju eest. Halduskohus määraski haldusasjas nr 3-11-1108 kaebajale 1800-eurose hüvitise. Sisuliselt nõustus sellega ka Euroopa Inimõiguste Kohus¹⁶⁶. Kui vaadata sündmuste kronoloogiat, siis näeme, et pärast rohkem kui kuus aastat kestnud kriminaalmenetlust (sh kohaldati Jüri Metsa suhtes tõkendina elukohast lahkumise keeldu perioodil 30.04.2003 kuni 28.01.2010), mis lõppes süüdistatava õigeksmõistmisega, tuli tal riigi poolt tekitatud kahju hüvitamiseks pöörduda veel eraldi halduskohtusse (J. Mets esitas kaebuse halduskohtule 04.05.2011), kus kulus lõpliku lahendi saamiseks veel poolteist aastat ja ligi poolteist tuhat eurot õigusabikuluna. See näide kõneleb ilmekalt asja jõustunud süüteo menetluses tekitatud kahju hüvitamise seaduses rakendatud muudatuse kasuks, mille kohaselt on J. Metsaga sarnases olukorras isikutel edaspidi õigus nõuda kahju hüvitamist üldkohtus sama kriminaalmenetluse raames.¹⁶⁷

SKHS § 1 lg 1 alusel hüvitatakse isikule menetleja poolt tekitatud kahju. Kriminaalmenetluses võivad menetlejateks olla kohus, prokuratuur ja uurimisasutus (KrMS § 16 lg 1), sh käsitatakse uurimisasutustena Politsei- ja Piirivalveametit, Kaitsepolitseiametit, Maksu- ja Tolliametit, Konkurentsiametit, Sõjaväepolitseid, Keskkonnainspektiooni ning

¹⁶⁴ Vt nt RKKKo 30.06.2014, 3-1-1-14-14, p. 659

¹⁶⁵ SKHS eelnõu seletuskiri, lk. 4 (viide 154)

¹⁶⁶ EIKo 07.05.2013, 38967/10, J. Mets vs. Eesti

¹⁶⁷ SKHS eelnõu seletuskiri, lk. 20 (viide 154)

Justiitsministeeriumi vanglate osakonda ja vanglat (KrMS § 31 lg 1). Väärteomenetluses on kohtuvälises menetluses menetlejaks kohtuväline menetleja ning kohtumenetluses kohus (VTMS § 8¹⁶⁸), sh võib kohtuväliseks menetlejaks olla seadusega sätestatud juhul täidesaatva riigivõimu volitustega asutus ning valla- ja linnavalitsus (VTMS § 9).¹⁶⁹ Vajadus hõlmata kõikide menetlejate tegevus käesoleva seaduse reguleerimisalaga, on eelnõu autorite sõnul tingitud sellest, et süüteomenetluses on tihti keeruline eristada millise menetleja tegevuse tulemusena kahju tekitati¹⁷⁰. Näiteks käesolevas töös käsitatava ebamõistlikult pika süüteomenetluse kindlaks tegemisel võetakse arvesse nii kohtueelne kui ka kohtumenetlus, kus toimetavad erinevad menetlejad. Kui tuvastatakse mõistliku menetlusaja nõude rikkumine, siis võib olla keeruline hinnata millises staadiumis menetluse venimine millist kahju põhjustas. Siinkohal väärib märkimist, et ehkki SKHS § 7 lg 3 kohaselt vastutab riik mitte SKHS-i, vaid hoopis riigivastutuse seaduse alusel nendel juhtudel, mil kahju tekitajaks oli kohus, on eelnõu seletuskirjas eraldi välja toodud, et ebamõistliku menetlusajaga tekitatud kahju hüvitamine toimub SKHS-i alusel sõltumata sellest, kas menetluse venimise on põhjustanud kohtueelne (väärteomenetluses kohtuväline) või kohtumenetlus¹⁷¹.

Üks erisus, mis on jäänud õiguspraktikutele silma ning on põhjustanud kohtueelse menetluse läbiviijate hulgas pahameelt, on seotud SKHS § 7 lõigetega 1 ja 2. Nimelt sätestab SKHS § 7 lg 1, et kui menetleja rikub süüliselt menetlusõigust ja põhjustab seeläbi isikule kahju, on isikul õigus nõuda sellise kahju hüvitamist sõltumata sellest, milline on selle süüasja lõpptulemus, mille raames isikule kahju tekitati. Eelnõu seletuskirjas sisustatakse menetleja süü seejuures ATS § 74 lg 2 alusel, mille kohaselt on süü vormideks hooletus (teenistuskohustuse täitmiseks vajaliku hoole järgimata jätmine), raske hooletus (teenistuskohustuse täitmiseks vajaliku hoole olulisel määral järgimata jätmine) ja tahtlus (teenistuskohustuse rikkumise teadlik soovimine)¹⁷². SKHS § 7 lg 2 sätestab seejuures ümberpööratud tõendamiskohustuse, st menetleja vabaneb vastutusest vaid siis, kui ta tõendab, et ta ei olnud kahju tekitamises süüdi. Sisuliselt on tegemist menetleja süü presumeerimisega. See regulatsioon ei laiene aga kohtu poolt süüliselt tekitatud kahju juhtumitele. SKHS § 7 lg 3 järgi toimub kahju hüvitamine juhul, kui kahju tekitajaks on kohus, riigivastutuse seaduse alusel. RVastS § 15 lg 1 alusel võib kohtumenetluse käigus tekitatud kahju hüvitamist nõuda üksnes juhul, kui kohtunik on toime pannud kuriteo.

¹⁶⁸ Väärteomenetluse seadustik - RT I, 19.03.2015, 35

¹⁶⁹ SKHS eelnõu seletuskiri, lk. 9 (viide 154)

¹⁷⁰ *Ibid*, lk. 9

¹⁷¹ *Ibid*, lk. 29

¹⁷² *Ibid*, lk. 27

Selline lahendus on põhjustanud pahameelt näiteks riigi peaprokuröris, kes on oma ettekandes Riigikogu põhiseaduskomisjonile juba eelmisel aastal juhtinud sellele erinevale kohtlemisele tähelepanu ning leidnud, et täitevvõimu ja kohtuvõimu süüline vastutus mittevarelise kahju tekitamise eest süüteomenetluses tuleks reguleerida sarnastel alustel. Oma mõtte toetuseks on peaprokurör toonud välja, et “selline lahendus on vastuolus kriminaalmenetluse kontseptsiooniga, kus just kohtu pädevuses (kohtunikud on seaduse järgi tippjuristid, kelle ametissenimetamise eeldused ja sotsiaalsed garantiid on tunduvalt kõrgemad näiteks kui uurijatel) on raskemate isikuõiguste riivete lubamine ja ainult kohtu pädevuses on riigi nimel isiku süüdi tunnistamine.”¹⁷³

Samuti on prokuratuuri hinnangul problemaatiline SKHS § 14 lõikes 4 sätestatud võimalus esitada kahjuhüvitise nõue juba menetluse kestel, kui isik leiab, et menetleja on süüliselt rikkunud menetlusõigust. Sellisel juhul käivitub keset kriminaalmenetlust ja väljaspool tavapärast uurimiskaebemenetlust (KrMS § 228-232) ümberpööratud tõendamiskoormusega kahjuhüvitusmenetlus. Prokuratuuri hinnangul ei ole välistatud, et selliseid paralleelvaidlusi hakatakse teadlikult kasutama põhimenetluse mõjutamiseks või takistamiseks.¹⁷⁴ Olenemata peaprokuröri poolt väljendatud murekohtadest, ei ole tänaseks süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seaduse redaktsiooni nende sätete osas muudetud ning nüüd jääb üle oodata vaid seaduse rakendumist, et näha, kas peaprokuröri poolt väljatoodud ohud realiseeruvad või mitte ning millised on kohtueelsete menetlejate ja kohtute poolt tekitatud kahju hüvitamise erineva reguleerimise tagajärjed. Järgnevalt vaatame aga veidi lähemalt just mõistliku menetlusaja ületamisega seotud kahju hüvitamise regulatsiooni uues seaduses ja selle vastavust EIK põhimõtetele.

EIK lähtub oma otsustes kriminaalmenetluse ebamõistliku kestuse korral sellest, et mittevarelane kahju on enamasti heastatav karistuse vähendamise, karistuse osaliselt kantuks lugemise, karistusest vabastamise või kriminaalmenetluse lõpetamise näol. Seevastu juhtumeil, kus menetlus on lõpetatud või isik õigeks mõistetud alles pärast mõistliku menetlusaja lõppu ja seda teistel kaalutlustel kui mõistliku menetlusaja möödumise tõttu (näiteks vähese süü või tõendamatus tõttu), on ainsaks õiglaseks vahendiks isikule tekitatud mittemateriaalse kahju hüvitamisel õiglane rahaline hüvitis (vt nt *Ommer vs. Saksamaa*, otsus 13. novembrist 2008, kaebus nr 10597/03, p 75).¹⁷⁵

¹⁷³ Riigi peaprokuröri ülevaade 2013. aasta kohta, lk. 28 (viide 101)

¹⁷⁴ *Ibid*

¹⁷⁵ RKÜKo 05.10.2009, 3-3-1-85-09, p. 130

Ka äsja jõustunud süüteo menetluses tekitatud kahju hüvitamise seaduse § 5 lg 1 p 6 näeb ebamõistliku menetlusajaga tekitatud kahju hüvitamise eeldusena ette seda, et isik mõistetakse õigeks või lõpetatakse tema suhtes kriminaalmenetlus KrMS § 199 lg 1 p 1, 2 või 5 alusel ning lisaks sellele tuvastatakse ka ebamõistlik menetlusaeg. Samuti võib isik nõuda ebamõistlikust menetlusajast tingitud kahju hüvitamist, kui tema suhtes lõpetati väärtemenetlus VTMS § 29 lg 1 p 1, 2, 3, 5 või 6 alusel. Niisiis ei näe ka meie õiguskorras uus süüteo menetluses tekitatud kahju hüvitamise seadus ette kahju hüvitamist olukorras, kus mõistliku menetlusaja nõude rikkumise tuvastamine päädib menetluse lõpetamisega, vaid lähtub põhimõttest, et menetluse lõpetamine on iseenesest piisav hüvitis ebamõistliku menetlusaja eest. Kui aga lõpetatakse menetlus süüteo aegumise tõttu või muul ülal viidatud alusel ning tuvastatakse lisaks, et menetlus on veninud ebamõistlikult pikaks, tekib isikul, kelle suhtes menetlus lõpetatakse või kelle osas tehakse asjas õigeksmõistev otsus, kahju hüvitamise õigus.

Eelnõu seletuskirjas on analüüsitud ka vajadust võimaldada nõuda kahju hüvitamist isegi siis, kui ebamõistlik menetlusaeg tingib menetluse lõpetamise KrMS § 205² või 274² alusel, kuid selle mittekehtestamise toetuseks on leitud mitmeid argumente. Esiteks võiks olukord, kus menetluse lõpetamine ebamõistliku menetlusaja tõttu looks menetlusalusele isikule kahjunõude esitamise võimaluse, tuua kaasa tagajärje, kus menetlejad ei pruugi olla huvitatud mõistliku menetlusaja nõude rikkumise sedastamisest, soovides vältida sellega kaasneva kahju hüvitamist. Teiseks paneks see ebavõrdsesse olukorda need isikud, kelle puhul lõppeb liiga pikk menetlus süüdimõistmisega ning kellel on õigus saada ebamõistlikult pikk menetlusaeg kompenseeritud üksnes nende karistuse kergendamise näol, ning need isikud, keda riik premeeriks lisaks menetluse lõpetamisele veel täiendava kahjuhüvitisega.¹⁷⁶

Kui aga tulla tagasi töö sissejuhatuses väljendatud mõtete juurde selle kohta, et paraku kaasneb meie tänases ühiskonnas isikule häbimärgistav mõju juba ainuüksi süüdistuse esitamisega, rääkimata aastatepikkuse kriminaalmenetluse mõjust, siis tuleb praeguse regulatsiooni puhul teistpidi küsida, kas tänane lahendus ei pane halvemasse olukorda hoopis neid isikuid, kes nõustuvad kriminaalmenetluse lõpetamisega mõistliku menetlusaja ületamise tõttu, samas kui mõni kuu hiljem aeguksid nende poolt toimepandud süüteod niikuinii ning lisaks menetluse lõpetamisele oleks neil siis õigus ka rahalisele hüvitisele? Konkreetse näitena tasuks siinkohal vaadata Tartu Ringkonnakohtu 29. oktoobri 2012. aasta määrust

¹⁷⁶ SKHS eelnõu seletuskiri, lk. 18-19 (viide 154)

kriminaalasjas 1-09-22337, millega lõpetati kriminaalmenetlus süüdistatava suhtes seoses mõistliku menetlusaja möödumisega KrMS § 274² lg 1 alusel. Määruse tegemise ajast jäi veel 3-4 kuud aega selleni, kui isikule etteheidetavad süüteod oleksid aegunud¹⁷⁷ ning kohtul oleks tulnud menetlus lõpetada KrMS § 199 lg 1 p 2 alusel. Arvestades uut süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seaduse regulatsiooni, oleks süüdistataval viimasel juhul olnud õigus nõuda riigilt ka ebamõistlikult pikast kriminaalmenetlusest tingitud kahju hüvitamist, kuid menetluse lõpetamisel samal alusel õigust kahju hüvitamiseks aga pole. Samas on ringkonnakohus oma määruse põhjendustes ise täheldanud süüdistatava tervise ja toimetuleku halvenemist kriminaalasja liigpika menetlemise aja mõjul. Süüdistatava sõnul on tema tervisliku seisundi halvenemise toonud kaasa ebamõistlikult pika kriminaalmenetlusega kaasnenud pidev pingeline ja stress. Samuti ei ole tal olnud ligi seitsme aasta jooksul võimalust võtta vastu soovitud tööpakkumisi, kuna ta on jäetud pikaks ajaks ebakindlasse olukorda selle osas, kas ta tunnistatakse kriminaalkorras süüdi või mitte. Need on küll süüdistatava enda hinnangud pika kriminaalmenetluse mõjule tema elule ja tervisele, kuid kohtu põhjustest võib välja lugeda, et kohus on nende väidetele arvestanud ning osaliselt tingisid just need kaalutlused kriminaalmenetluse lõpetamise ja mõistliku menetlusaja ületamise tuvastamise teise astme kohtus.

Käesoleva töö autori hinnangul pole välistatud, et äsja kehtestatud kahju hüvitamise regulatsioon võib tingida olukorra, kus menetlejad on pigem nõus lõpetama asjas menetluse KrMS § 205² või 274² alusel, kui et lasevad süütegudel ära aeguda. See aga jätab menetlusalusel isikud automaatselt ilma kahju hüvitamise nõudeõigusest. Samuti ei ole välistatud menetlejatele vastavate juhiste andmine täitevvõimu poolt riigi raha kokkuhoiu eesmärgil. Usun, et see võiks olla tendents, mille esinemist tasuks edaspidi kontrollida, uurida.

Süüdimõistva otsuse korral menetlusalusel isikul enamasti kahju hüvitamise õigust ei teki, kuna menetluse tulem viitab sellele, et nii menetlus ise kui ka meetmed (näiteks erinevad tõkendid), mida selle käigus kasutati, olid põhjendatud. Siiski näeb SKHS § 5 lg 4 ette kahju hüvitamise õiguse olukorras, kus isiku suhtes menetluse vältel kohaldatud meede on oluliselt koormavam võrreldes talle mõistetud või määratud karistusega või isiku karistust ei kergendata hoolimata mõistliku menetlusaja ületamisest. Esimesel juhul saavad kõne alla tulla eelkõige olukorrad, kus isikut on hoitud menetluse kestel vahi all, kuid lõppkaristuseks ei ole

¹⁷⁷ TrtRnKm 29.10.2012, 1-09-22337, p. 13.6

reaalne vabadusekaotus. SKHS § 5 lg 4 viimane lause võib tulla kohaldamisele aga eeskätt olukordades, kus isiku tegu ja tema süü ei võimalda talle mõista maksimaalsest määra­st kergemat karistust, kuid kus on mõistlikku menetlusaega siiski ületatud. Sellisel juhul ei ole ebamõistlikku menetlusaega võimalik isikule muul viisil kompenseerida kui rahalise hüvitise maksmise näol.¹⁷⁸

¹⁷⁸ SKHS eelnõu seletuskiri, lk. 21-22 (viide 154)

2.2. Mõistliku menetlusaja põhimõtte rikkumise heastamise võimalused teistes riikides

Euroopa Nõukogu juures tegutsev Veneetsia Komisjon, mille ülesanne on liikmesmaade nõustamine riigiõiguse küsimustes, avaldas 2006. aasta detsembris aruande erinevates liikmesriikides mõistliku menetlusaja põhimõtte rikkumise heastamiseks kasutatavate õiguskaitsevahendite tõhususe kohta¹⁷⁹. Selles dokumendis on loetletud erinevad õiguskaitsevahendid, mida Euroopa Nõukogu liikmesriigid on rakendanud oma seadusandluses või kohtupraktikas ning mida on võimalik kasutada reageerimaks menetluse ebamõistlikule kestusele nii tsiviil-, haldus- kui ka kriminaalasjades. Arvestades, et käesolev magistritöö keskendub mõistliku menetlusajaga seotud küsimustele ja praktikale kriminaalasjades, annab töö autor järgnevalt ka põgusa ülevaate sellest, mida täheldati selles Veneetsia Komisjoni raportis mõistliku menetlusajaga seonduvalt just kriminaalasjades.

Kõige enam esineva õiguskaitsevahendina Euroopa Nõukogu liikmesriikides toodi raportis välja karistuse kergendamine. Juba 2006. aastal olid seda rakendanud või sätestanud selle kohaldamise võimaluse Taani, Soome, Saksamaa, Island, Holland, Suurbritannia, Belgia ja ka Eesti. Belgia seadusandlus nägi seejuures ette täiendavalt veel selle, et mõistliku menetlusaja nõude rikkumise korral on lubatud kohaldada karistust alla seaduses sätestatud alammäära¹⁸⁰. Samasuguse võimaluse on oma lahendites näinud Eesti õiguskorras ette ka Riigikohus¹⁸¹. Belgias, Taanis ja Šveitsis oli ette nähtud ka võimalus isik sellisel juhul mõistetud karistusest üldse vabastada¹⁸².

Eestis ja Soomes oli kohtupraktikas tunnustatud ka isiku õigeksmõistmise võimalust mõistliku menetlusaja ületamise tõttu juhtudel, mil seda rikkumist ei ole võimalik muul viisil hüvitada¹⁸³. Eesti Riigikohus on seoses eelpool käsitletud 2011. aasta kriminaalmenetluse seadustiku muudatustega sellest võimalusest siiski loobunud¹⁸⁴. Ka Soome kriminaalmenetluse seadustikku ja karistusseadustikku uurides ei leidnud autor sealt võimalust isiku õigeksmõistmiseks seoses ebamõistliku menetlusajaga ning kuna ei õnnestunud ka leida muid allikaid, mis kinnitaksid selle võimaluse olemasolu Soome

¹⁷⁹ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Report on the effectiveness of national remedies in respect of excessive length of proceedings. Study no. 316/2004

¹⁸⁰ Veneetsia Komisjoni raport, lk. 21 (komm.125) (viide 172)

¹⁸¹ Vt nt RKKKo 07.11.2008, 3-1-1-28-08, p. 17 ja RKPSJVKm 30.12.2008, 3-4-1-12-08, p. 23

¹⁸² Veneetsia Komisjoni raport, lk. 21 (komm.126) (viide 172)

¹⁸³ *Ibid*, lk. 21 (komm.127)

¹⁸⁴ Vt RKKKo 04.11.2011, 3-1-1-81-11

õiguskorras, siis tuleb järeldada, et tänaseks on nii Eesti kui Soome sellel alusel isiku õigeksmõistmisest loobunud.

Sarnaselt Eestiga võib ka mujal riikides olla mõistliku menetlusaja rikkumine kriminaalmenetluse lõpetamise aluseks. Veneetsia Komisjoni raportis on viidatud sellise õiguskaitsevahendi kasutamisele Šveitsis, Hollandis ja Saksamaal, kuid seejuures on täiendavalt märgitud, et nendes riikides on ebamõistlik menetluse kestus menetluse lõpetamise aluseks üksnes erandlikel asjaoludel. Ühendkuningriigis on menetluse peatumine sellel alusel võimalik üksnes juhul, kui leitakse, et riiklik süüdistaja on vastutav menetluse venitamise eest ja kaebaja suudab ära näidata, et menetluse venimise tõttu ei ole õiglane kohtupidamine enam võimalik ning pikaleveninud menetlus võib tema suhtes kaasa tuua erapooliku lahenduse. Ebamõistlik menetlusaeg võib olla menetluse lõpetamise aluseks ka Belgias, kus on tingimuseks seatud see, et menetluse venimine on mõjutanud tõendite usaldusväärsust või kaitseõigust.¹⁸⁵

Seoses sellega, et menetluse ebamõistlik pikkus on üks sagedasemaid põhjuseid, miks pööratakse Euroopa Inimõiguste Kohtusse, on pidanud EIK selle küsimusega ka palju tegelema ning andma oma hinnangu erinevates riikides kasutatavate õiguskaitsevahendite kohta või sedastama nende puudumise. Kuna paljude riikide puhul pidi EIK tegema ridamisi otsuseid, milles tuvastati tõhusa õiguskaitsevahendi puudumine, mida oleks võimalik siseriiklikult kasutada ebamõistliku menetluse kestuse ennetamiseks või selle heastamiseks, täiendas EIK veebruaris 2011 oma reeglistikku taoliste süsteemsete rikkumistega tegelemiseks ning asus tegema selliste riikide suhtes nn. piloototsuseid¹⁸⁶. Esimese sellise piloototsuse tegi EIK 2. septembril 2010. aastal asjas Rumpf vs. Saksamaa (kaebus nr 46344/06) Saksamaa suhtes. Kaebus puudutas menetluse ebamõistlikku pikkust ja vastavate riigisiseste õiguskaitsevahendite puudumist. EIK tuvastas selles kaebuses Saksamaa-poolsed rikkumised. Piloototsuse tegemise vajalikkuse põhjenduseks märkis kohus, et üle poole Saksamaa vastu esitatud kaebustest on esitatud menetluse ebamõistliku pikkuse peale ning et aastatel 1959 – 2009 on EIK teinud sisulise otsuse üle 40 sellises Saksamaa vastu algatatud asjas; 13 rikkumist tuvastati 2009. aastal. Kõnealusel piloototsuses märkis EIK, et Saksamaa on küll hiljuti püüdnud olukorda seadusandlikult parandada, kuid olukord ei ole paranenud. EIK kohustas oma ühehäälese otsusega Saksamaad, et hiljemalt ühe aasta jooksul kohtuotsuse jõustumisest peab Saksamaa looma riigisisese tõhusa õiguskaitsevahendi menetluse pikkuse

¹⁸⁵ Veneetsia Komisjoni raport, lk. 21-22 (komm.128) (viide 172)

¹⁸⁶ European Court of Human Rights. Factsheet – pilot judgments. March 2015, lk. 1

asjades. EIK kordas, et meede on tõhus, kui seda saab kasutada konkreetsetes asjades menetluse kiirendamiseks. Juba tekkinud kahju puhul peab eksisteerima meede hüvituse saamiseks.¹⁸⁷ Detsembris 2011 jõustus Saksamaal seadus, mis tagab õiguskaitse liigpikkade kohtumenetluste ja kriminaalmenetluse puhul¹⁸⁸ ning kus on sätestatud nii menetluse kiirendamise võimalus kui ka kahjunõude esitamise võimalus apellatsioonikohtule¹⁸⁹.

Sarnased piloototsused tegi EIK veel 2010. aasta detsembris ning 2012. aasta aprillis ja oktoobris Kreeka suhtes, 2011. aasta mais Bulgaaria suhtes ning 2012. aasta märtsis Türgi suhtes. Näiteks Kreeka suhtes oli EIK teinud perioodil 1999-2009 ligi 300 otsust mõistliku menetlusaja asjades, aastatel 2007-2012 tuvastati mõistliku menetlusaja rikkumine kriminaalasjades koguni 40 otsuses ning ometi oli vaja veel mitu piloototsust, et sundida Kreekat korrigeerima oma seadusandlust ja kehtestama õiguskaitsevahendid, mida oleks võimalik kohaldada selliste juhtumite puhul, kus mõistlikku menetlusaega on ületatud. Nende piloototsuste mõjul kehtestati Kreekas seadused, millega loodi õiguskaitsevahendid mõistliku menetlusaja ületamise vastu nii halduskohtu-, tsiviil- kui ka kriminaalmenetluses. Esimene neist jõustus aprillis 2012 ning sellega loodi kaks õiguskaitsevahendit mõistliku menetlusaja ületamise vastu halduskohtumenetluses – üks ebamõistliku menetlusaja kompenseerimiseks ja teine ennetamiseks. Teine seadus, mis võeti vastu 2014. aastal, nägi ette kompensatsiooni mõistliku menetlusaja nõude rikkumise eest tsiviil- ja kriminaalmenetluses.¹⁹⁰ Sarnane oli ka Türgi ja Bulgaaria suhtes tehtud piloototsuste mõju – mõlemas riigis uuendati seadusandlust selliselt, et loodud said õiguskaitsevahendid, mida EIK neilt nõudis. Tõsi, Türgis küll mitte EIK poolt antud tähtajaks, kuid hilisemate kaebuste lahendamisel tuvastas EIK siiski uue regulatsiooni olemasolu ning pidas seda ka tõhusaks selliste kaebuste lahendamisel.¹⁹¹ Türgi ja Kreeka olid ka kaks riiki viiest, mille suhtes tegi EIK sellel ajaperioodil kõige rohkem otsuseid seoses menetluse ebamõistliku kestusega. Perioodil 2011-2013 tuvastas EIK kõige rohkem mõistliku menetlusaja nõude rikkumisi Ukrainas, Kreekas, Türgis, Ungaris ja Venemaal – kõigi nende riikide puhul tuvastati rikkumine enam kui 50 korral.¹⁹² Lisaks ei saa unustada, et inimõiguste kohtule esitatud kaebus võib lõppeda ka sõbraliku kokkuleppe kinnitamisega EIK poolt riigi ja kaebaja vahel, mistõttu ei jõua kõik asjad EIK otsuseni.

¹⁸⁷ Välisministeerium. Inimõiguste Kohtu piloototsus Saksamaa suhtes. Pressiteade, 03.09.2010

¹⁸⁸ Gesetz über den Rechtsschutz bei überlangen Gerichtsverfahren und strafrechtlichen Ermittlungsverfahren

¹⁸⁹ European Court of Human Rights. Factsheet – pilot judgments. March 2015, lk. 2

¹⁹⁰ *Ibis*, lk. 2 ja 5

¹⁹¹ *Ibid*, lk. 3

¹⁹² European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Report on European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice, lk. 189

Samuti on hulk kaebusi, mida ei võeta erinevatel põhjustel vastu ehk mis tunnistatakse vastuvõetamatuteks.

Euroopa Inimõiguste Kohus on mõistliku menetlusaja rikkumisega seotud kaebuste lahendamisel pidanud korduvalt rõhutama, et kehtib riigisiseste õiguskaitsevahendite ammendamise nõue ehk subsidiaarsuspõhimõte, mille eesmärk on pakkuda konventsiooniosalistele riikidele võimalust ennetada või heastada oma väidetavad rikkumised enne selliste väidete esitamist inimõiguste kohtule. Kohus rõhutas, et seni, kui riikidel on olnud võimalus heastada rikkumised oma õigussüsteemis, on riigid vabastatud vastutusest nende tegude eest rahvusvahelise organi ees. Seda muidugi eeldusel, et riigil on olemas enda õigussüsteemis tõhus õiguskaitsevahend väidetava rikkumise vastu, mis on konventsiooni artiklis 13 sätestatud eeldus. Nii peab kaebus, mida hiljem soovitakse esitada inimõiguste kohtule, olema esmalt esitatud, vähemalt põhimõtteliselt, asjakohasele riigisisesele kohtule ning riigisiseses õiguses ette nähtud formaalseid nõudeid ja tähtaegu arvestades.¹⁹³ Eelpool käsitletud piloototsuste mõjul nõutud seadusandliku täienduse saanud riikide puhul ei ole EIK rohkem samadel alustel esitatud kaebusi menetlusse võtnud just eeskätt subsidiaarsuspõhimõttele toetudes ning on tunnistanud vastavad kaebused mittevastuvõetavateks siseriiklike õiguskaitsevahendite mitteammendamise tõttu.

2002. aastast tegutseb Euroopa Nõukogu juures tõhusa õigusemõistmise Euroopa komisjon (CEPEJ), mille eesmärgiks on analüüsida liikmesriikide kohtute efektiivsust ning aidata kaasa selle tõstmisele. Selleks viib CEPEJ läbi uuringuid, kogub ja võrdleb Euroopa kohtusüsteemide statistikat ning avaldab sellest kõigest ka ülevaateid.¹⁹⁴ Kõige värskem Euroopa kohtusüsteeme võrdlev ülevaade pärineb 2014. aastast ning on koostatud 2012. aasta andmete põhjal. Selles ülevaates on esitatud ka andmed selle kohta millistes Euroopa Nõukogu liikmesriikides on ettenähtud võimalus kompenseerida ebamõistlik menetluse kestus rahaliselt. CEPEJ raporti järgi on 47-st liikmesriigist 34 riigis nähtud ette riigi kohustus maksta isikule kompensatsiooni juhul, kui kohtumenetlus tema suhtes on kestnud ebamõistlikult kaua. Nende 34 riigi hulgas ei ole selles ülevaates veel Eestit¹⁹⁵, mis viitab sellele, et ilmselt võeti uuringus aluseks riigi seadusandlus ja mitte põhimõtted, mis tulenevad kohtupraktikast. Seega, olenemata Riigikohtu poolt juba 2011. aastal Osmjorkini kohtuasjas sedastatust, et ehkki Eesti õiguskorras ei leidu normi, mille aluselt oleks võimalik isikule

¹⁹³ Kuurberg, M. Tõhusad õiguskaitsevahendid pika menetluse heastamiseks Eestis. *Juridica* IX/2012, lk 677-678

¹⁹⁴ Riigikohus. Kohtute koostöö Euroopa Nõukogus

¹⁹⁵ CEPEJ 2014. a raport, lk. 101 (viide 185)

hüvitada ebamõistlikust menetlusajast tingitud kahju, tuleb selline kahju hüvitada põhiseaduse § 25 alusel, ei ole CEPEJ oma raportis märkinud Eestit nende riikide hulka kuuluvaks, kus selline kahju hüvitamise võimalus on ette nähtud, kuna seadusandlikul tasandil jõustus selline võimalus alles käesoleval aastal. Küll aga oli juba 2012. aastal rahalise kompensatsiooni võimalus seadustatud meie lähiriikides – Soomes, Rootsis, Lätis, Leedus, Venemaal ja Poolas.

Nendest riikidest tutvus töö autor lähemalt Soome vastava regulatsiooniga – 1. jaanuaril 2010. aastal jõustunud kohtumenetluse ebamõistlikust kestusest tingitud kahju hüvitamise seadusega¹⁹⁶. Soomlased on reguleerinud kahju hüvitamise sarnaselt Eestis käesoleva aasta 1. maist jõustunud süüteo menetluses tekitatud kahju hüvitamise seadusega, millest oli juttu magistr töö peatükis 2.1.4. Sarnaselt Eesti ja Saksamaaga¹⁹⁷, on ka Soomes võimalik esitada menetluse ebamõistlikust kestusest tingitud kahjuhüvitise nõue juba menetluse kestel. Menetluse algust ja mõistlikku kestust hinnatakse samade kriteeriumite järgi, mille on välja pakkunud EIK ning millest on juhitud ka meie Riigikohus. Erinevalt meie SKHS paragrahvides 10 ja 11 sätestatud kahjunõude maksimummääradest, mis on seotud nõude esitamisele eelnenud viimase Statistikaameti avaldatud kvartali keskmise brutokuupalga suurusega¹⁹⁸, on Soome sarnases regulatsioonis kahjunõue piiratud kindla summaga. Ülalviidatud seaduse paragrahvist 6 tuleneb, et rahalist hüvitist ei maksta rohkem kui 10 000 eurot ning üldjuhul peaks hüvitise suurus jääma 1500 euro piiresse iga aasta eest, mille võrra ületab menetluse kestus mõistlikku menetlusaega ning mille eest lasub vastutus menetlejal. Arvestades, et 2014. aasta IV kvartalis oli Eesti keskmine brutokuupalk 1039 eurot¹⁹⁹ ning Eesti ja Soome elatustaseme erinevust, võib öelda, et ebamõistliku menetluse kestuse eest ettenähtud hüvitiste määr on kahes riigis üsna sarnane – Eestis isegi kõrgem. Viidatud seaduse alusel saab Soomes nõuda kahju hüvitamist kriminaal- ja tsiviilmenetluses. Eesti õiguskorda lisandunud SKHS reguleerib kitsalt ainult süüteo menetlusega tekitatud kahju hüvitamise korda.

Samaaegselt viidatud seaduse lisandumisega Soome õiguskorda, jõustusid seal ka kohtumenetluse seadustiku²⁰⁰ muudatused, millega täiendati seadust 19. peatükiga, mis annab

¹⁹⁶ Laki oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä

¹⁹⁷ CEPEJ 2014. a raport, lk. 102 (viide 185)

¹⁹⁸ SKHS § 10 lg 2 järgi hüvitatakse varaline kahju maksimaalselt summas, mis saadakse, kui nõude esitamise kuule eelnenud viimane Statistikaameti avaldatud kvartali keskmine brutokuupalk korrutatakse 48-ga ja sama seaduse § 11 lg 5 järgi on ebamõistliku menetlusaja korral makstav mittevaralise kahju hüvitis iga viivitatud aasta eest nõude esitamise kuule eelnenud viimane Statistikaameti avaldatud kvartali keskmine brutokuupalk.

¹⁹⁹ Statistikaamet. IV kvartalis oli keskmine palk taas kord üle 1000 euro. Pressiteade nr 22, 26.02.2015

²⁰⁰ Oikeudenkäymiskaari

ringkonnakohtule õiguse kohtumenetluse poole taotluse alusel viia mõjuvatel põhjustel (milleks võib olla näiteks mõistliku menetlusaja ületamine) konkreetses asjas menetlus läbi kiirendatud korras²⁰¹. Viidatud võimalust võib võrrelda meie kriminaalmenetluse seadustikku 2011. aastal lisandunud kohtumenetluse kiirendamise taotluse (KrMS § 274¹) regulatsiooniga. Eesti kohtumenetluse kiirendamise taotluse menetluse konstrueerimisel on eeskujuks võetud Austria õiguskaitsevahend, mis on saanud EIK tunnustuse²⁰² ning mille kohaselt menetlusosalised võivad esitada taotluse menetluse kiirendamiseks, kui kohus viivitab menetlustoimingutega. Kõrgem kohus võib seejärel määrata asjaomase menetlustoimingu tegemiseks kohase tähtaja.²⁰³

Kohtumenetluse kiirendamise võimalus on ette nähtud ka Poola õiguskorras²⁰⁴, mida täiendati ebamõistliku menetlusaja vastu suunatud õiguskaitsevahenditega juba 2004. aastal, Euroopa Inimõiguste Kohtu 26. oktoobri 2000. aasta otsuse mõjul Kudla vs. Poola asjas. Selle 17. juuni 2004. aasta seadusega kehtestati Poolas ka õigus nõuda rahalist kompensatsiooni liigpika menetluse korral, kusjuures sellel alusel esitatud rahalistele nõuetele sätestati samuti miinimum- ja maksimummäär. Kui esialgu oli sellise rahalise hüvitise maksimaalseks suuruseks kehtestatud 10 000 Poola zlotti ehk umbes 2150 eurot²⁰⁵, siis 2012. aasta CEPEJ raportis on märgitud hüvitise piirmääradeks 2000–10000 žlotti ehk umbes 500-5000 eurot²⁰⁶. EIK hindas selle hüvitusmeetme sobivust lahendis Charzyński vs Poola ning leidis, et tegemist on piisavalt tõhusa õiguskaitsevahendiga. Seejuures ei pidanud EIK problemaatiliseks makstavale hüvitisele seatud ülempiiri, kuna vastavalt Poola tsiviilkoodeksile, mida selle sama 17. juuni 2004. aasta seadusega koosmõjus täiendati, on kaebajal õigus nõuda täiendavat kahjuhüvitist riigi poolt õigusvastaselt tekitatud kahju eest²⁰⁷. Märkimist väärib ka see, et kõnealuses lahendis eemaldus EIK oma varasemast põhimõttest selle osas, et tõhusaks õiguskaitsevahendiks saab lugeda vaid sellist meedet, mida on siseriiklikult ka juba rakendatud²⁰⁸. Charzyński vs Poola asjas lahendi tegemise ajaks ei olnud uut seadust veel praktikas rakendada jõutud, kuid see ei takistanud inimõiguste kohtul

²⁰¹ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities. Finland, lk. 9

²⁰² EIKo 30.01.2001, 28898/95, Holzinger vs Austria, p-d 24-25

²⁰³ Sepp, H. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmisest mõistliku menetlusaja tagamise kontekstis, lk. 561 (viide 11)

²⁰⁴ EIKo 01.03.2005, 15212/03, Charzyński vs Poola, p. 37

²⁰⁵ Susi, M. The Estonian Judicial System in Search of an Effective Remedy against Unreasonable Length of Proceedings. Juridica International XVI/2009, lk. 197

²⁰⁶ CEPEJ 2014. a raport, lk. 102 (viide 185)

²⁰⁷ EIKo 01.03.2005, 15212/03, Charzyński vs Poola, p. 38

²⁰⁸ Vt nt EIKo 04.05.2000, 28341/95, Rotaru vs Rumeenia

tunnistamast selles ettenähtud õiguskaitsevahendid tõhusateks. EIK on selles lahendis viidanud kõnealuse Poola seaduse sõnastusele, mis ei jäta kahtlustki, et see on rakendatav just selliste kahjunõuete rahuldamiseks.²⁰⁹ Nagu juba öeldud, ei olnud inimõiguste kohus varem sugugi nii leplik ja nii leidis EIK näiteks ühes 1990. aastal Portugali suhtes tehtud lahendis, et ehkki riigis kehtis juba 1967. aastast seadus, mis reguleerib riigi vastutust lepinguvälistes suhetes, ei saa seda lugeda tõhusaks õiguskaitsevahendiks, kuna Portugalil polnud ette näidata mitte ühtegi selle seaduse alusel makstud kahjuhüvitist, mis tõestaksid, et seda õigusakti ka praktikas rakendatakse²¹⁰. Alles 2003. aasta lahendis, asjas Paulino Thomas vs Portugal, oli EIK valmis tunnistama kõnealuse õiguskaitsevahendi tõhusaks, kuna selleks ajaks oli Portugalil ette näidata ka riigi kõrgeima kohtu lahend aastast 1998, kus kohus tuvastas riigi vastutuse menetluse ebamõistliku kestuse eest ning sedastas EIÕK art 6 lõike 1 rikkumise. Samuti oli valitsusel ette näidata mitmeid kohtulahendeid, kus isikutele oli määratud rahalisi kompensatsioone mõistliku menetlusaja põhimõtte rikkumise eest.²¹¹ Võib öelda, et umbes samal ajal toimuski nihe inimõiguste kohtu käsitluses selle osas, kas õiguskaitsevahendi tõhusaks tunnistamiseks peab riik suutma ära näidata ka väljapakutud meetme rakendamise juhtumid ning tõendama nende abil, et riigi poolt välja pakutud lahendus tõepoolest tagab isiku õiguste efektiivse kaitse ebamõistlikult pika menetluse puhul, või piisab selle tuvastamisest, et siseriiklikus õiguses eksisteerib selline õiguskaitsevahend, mida isikul oleks potentsiaalselt võimalik oma õiguse mõistlikule menetlusajale rikkumise korral kasutada. 2002. aastal käsitles EIK seda küsimust kahes Horvaatia suhtes tehtud lahendis²¹² ning jõudis nendes samasugusele tulemusele nagu eelpool käsitletud Charzyński vs Poola asjas ehk ei tuvastanud efektiivse õiguskaitsevahendi puudumist pelgalt seetõttu, et uut seadust ei olnud jõutud veel kohtupraktikas rakendada.

Selline lähenemine kätkeb endas ka ohtu sellele, et hiljem, kui vastavas riigis on jõutud seaduse rakendamiseni, mille kohta EIK on kord juba öelnud, et tegemist on efektiivse õiguskaitsevahendiga mõistliku menetlusaja asjades, võib tekkida vajadus oma arvamus ümber hinnata ning esialgsest hinnangust taganeda. Midagi sarnast juhtus nimelt Itaaliaga. 2001. aastal võttis Itaalia parlament vastu nn. Pinto seaduse²¹³, milles sätestati rahalise hüvitise maksmise kohustus isikutele, kelle suhtes läbiviidav tsiviilmenetlus on veninud ebamõistlikult pikaks. Pärast seda vähenes hüppeliselt EIK Itaalia suhtes tehtud lahendite arv,

²⁰⁹ EIKo 01.03.2005, 15212/03, Charzyński vs Poola, p. 41

²¹⁰ EIKo 05.03.1990, 12659/87, Gama da Costa vs Portugal

²¹¹ EIKo 27.03.2003, 58698/00, Paulino Tomás vs Portugal

²¹² EIKo 04.07.2002, 20862/02, Slaviček vs Horvaatia ja EIKo 05.09.2002, 77784/01, Nogolica vs Horvaatia

²¹³ Legge Pinto: durata ragionevole del processo ed equa riparazione. Legge 24.03.2001 n° 89

kus tuvastati EIÕK art 6 lõige 1 rikkumine, kuid sisuliselt ei lahendanud Pinto-nimelise senaatori järgi nime saanud seadus menetluse kestusega seotud probleeme Itaalias²¹⁴. Kahju hüvitamise võimalus muutus äärmiselt koormavaks Itaalia riigikassale, kuna kompensatsiooni nõudjaid oli väga palju. Ainuüksi 2011. aastal kulus Itaaliale üle 200 miljoni euro kõnealuste hüvitiste maksmiseks.²¹⁵ Seepärast algatati Itaalia kassatsioonikohtu esimehe ettepanekul ka seaduse ümberkujundamise protsess, mis viidi läbi Itaalia peaministri Mario Monti juhtimisel. Nende reformide käigus seati Itaalias piirid kohtumenetluse pikkusele esimese, teise ja kolmanda astme kohtus. Uute reeglite järgi tuli pidada mõistlikuks kohtumenetluse kestuseks esimese astme kohtus kolmeaastast menetlust, teise astme kohtus kahte aastat ja riigi kõrgeimas kohtus aastapikkust menetlust. Samuti kehtestati sarnaselt Poolaga piirmäärad rahalisele hüvitisele – ebamõistlikust menetluse kestusest tingitud kahjuhüvitise suuruseks määrati 500 kuni 1500 eurot.²¹⁶ Lisaks kehtestati reegel, mille järgi võib kohtumenetluse poolele kompensatsiooni mitte maksta, kui menetluse venimise on tinginud tema enda menetlust takistav tegevus või tegevusetus²¹⁷.

Võrreldes erinevates riikides kasutuselevõetud õiguskaitsevahendeid, võib teha kaks järeldust. Esiteks on kasutatavad meetmed üsna sarnased ja seda ilmselt paljuski tänu teiste kogemusest õppimisele ja EIK suunistele, mis ei ole selle osas, mida pidada tõhusaks õiguskaitsevahendiks mõistliku menetlusaja rikkumise korral, ajas väga palju muutunud. Teiseks on näha, et kord kehtestatud õiguskaitsevahendid ei pruugi olla efektiivsed aastate pärast ning selle osas peavad riigid neid meetmeid pidevalt täiustama, põhiõiguste kaitse süsteemi arendama. On ju üldteada asjaolu, et n-ö päris elu käib alati õiguslikust reguleerimisest paar sammu eespool ja kuigi seadusandjad püüavad olla uusi regulatsioone kehtestades või olemasolevaid täiendades ettenägelikud, ei tea kunagi ette, millal võib kohtusse saabuda kaasus, kus tuleb senikehtinud põhimõtted ja hästi toimunud lahendused ümber hinnata. Ja siis on veel sellised muutused, mis on üsna ettenähtavad – kui vaadata riikide hulgas üsna populaarseks osutunud ebamõistlikust menetlusajast tingitud kahju hüvitamise nõuete piiramist maksimummääraga, mida riik on valmis sellistel juhtudel isikule hüvitiseks maksta, siis on ju selge, et elatustaseme muutudes ja pideva inflatsiooni tingimustes jõuab varem või hiljem kätte see aeg, mil tuleb kord sätestatud piirmäärasid tõsta

²¹⁴ Samale järeldusele jõudis inimõiguste kohus juba EIKo 26.03.2006, 36813/97, Scordino vs Itaalia ning samuti EIKo 21.12.2010, 45867/07 jm, Gaglione jt vs Itaalia

²¹⁵ Bossi, E. The execution of the European Court of Human Rights' judgments in Italy: measures to reduce domestic excessive length of proceedings. Leiden, 2012, lk.9

²¹⁶ *Ibid*, lk. 10

²¹⁷ *Ibid*, lk. 11

(nii nagu Poola on seda juba ka teinud). Vastasel korral on tõenäoline, et inimõiguste kohus tuvastab liigväikeste hüvitiste puhul taaskord, et vastavas riigis puudub tõhus õiguskaitsevahend ebamõistlikust menetlusajast tingitud kahju hüvitamiseks. Seda arvestades tuleb tõdeda, et Eesti valitud variant siduda kahjuhüvitise suurus keskmise palgaga, on väga mõistlik, kuna sellisel juhul ei jää hüvitise piirmäär nii kiiresti ajale jalgu kui kindla rahasummana fikseeritud ülemmäära korral.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö kirjutamiseks läbitöötatud õigusaktid ja kohtupraktika andsid hea ülevaate sellest milliste probleemidega seisavad silmitsi Euroopa Inimõiguste Konventsiooniga liitunud riigid mõistliku menetlusaja tagamisel ning erinevatest viisidest, kuidas on püütud liigpikast menetlusest tingitud ebamugavusi, ja teatud juhtudel lausa rahalist kahju, isikutele kompenseerida. Ehkki Euroopa Inimõiguste Kohus on viimastel aastatel kaldunud pigem sennapoole, et soosib mõistliku menetlusaja asjades neid abinõusid, mis on kavandatud menetluse kiirendamiseks ja mitte hilisemaks kahjude hüvitamiseks, ei saa alahinnata ka menetluse ebamõistlikku kestust kompenseerivaid meetmeid. Ennetavad meetmed ei ole alati piisavad – seda eelkõige siis, kui kohtumenetluse venimise tõttu on isikul juba tekkinud moraalne või materiaalne kahju, mistõttu peab isikule olema tagatud ka õigus taotleda kahju hüvitamist või muul kombel ebamõistlikult pikalt kestnud kriminaalmenetluse heastamist.

Töö eesmärgiks oli selgitada välja, millised on tõhusad õiguskaitsevahendid mõistliku menetlusaja rikkumise heastamiseks ning kas Eesti õiguses on nimetatud õiguskaitsevahendid olemas. Euroopa Inimõiguste Kohus on leidnud, et õiguskaitsevahendid on tõhusad EIÕK artikli 13 tähenduses, kui nad suudavad ära hoida õiguse asja arutamisele mõistliku aja jooksul rikkumise või rikkumise jätkumise ning näevad ette juba toimunud rikkumiste adekvaatse korvamise. Võib öelda, et Eesti õiguskorras on alates 1. septembrist 2011 sellised meetmed kriminaalmenetluse venimise puhuks formaalselt ette nähtud:

- KrMS § 274¹ näeb ette kohtumenetluse kiirendamise taotluse esitamise võimaluse, mis peaks aitama ära hoida menetluse ebamõistlikku venimist menetleja tegevusetuse tõttu;
- KrMS § 205² ja 274² sätestavad võimaluse kriminaalmenetluse lõpetamiseks seoses menetluse mõistliku aja möödumisega ja seda nii kohtueelse kui ka kohtumenetluse staadiumis, mis peaks võimaldama tagada rikkumise jätkumise ärahoidmise;
- KrMS § 306 lg 1 p 6¹ näeb ette karistuse kergendamise kui ühe võimaluse heastada kriminaalmenetluse liigpikka kestust ning 1. maist 2015 jõustunud süüteo menetluses tekitatud kahju hüvitamise seadus reguleerib ebamõistlikust menetlusajast tingitud kahju hüvitamise korda, mis üheskoos või alternatiivselt peaksid aitama tagada menetluse ebamõistliku pikkuse heastamise menetlusalusele isikule.

Käesolevas töös keskendus autor kriminaalmenetluse ebamõistlikku pikkust heastavate, mitte ennetavate meetmete analüüsimisele, mistõttu jäi tööst välja KrMS paragrahvis 274¹

sätetatud kohtumenetluse kiirendamise taotlus. Mis puudutab aga kriminaalmenetluse ebamõistlikku pikkust heastavaid meetmeid, siis võib tõepoolest tõdeda, et formaalselt on vajalikud meetmed Eesti õiguskorras nüüd olemas, kuid need regulatsioonid ei ole sugui veatud. Pea iga meetme puhul sai töö autor välja tuua ka võimalikke ohukohti või näidata ära vajaduse täpsustada olemasolevat regulatsiooni õigusselguse suurendamiseks. Nii on kriminaalmenetluse lõpetamise regulatsiooni puhul selgusetu, milline on kannatanu poolt menetluse lõpetamise vaidlustamise perspektiiv. Ehkki kannatanul on teoreetiliselt võimalik menetluse lõpetamine KrMS § 205² või 274² alusel süüdistuskohustusmenetluse raames vaidlustada, tundub selle tulemuslikkus küsitav, sest ei ole selge, kas ja miks peaks kohus seadma kriminaalmenetluses kannatanu huvid pikka aega menetlusele allutatud olnud süüdistatava omadest kõrgemale. Seda toetava seisukoha võib küll välja lugeda Riigikohtu praktikast, kes on leidnud, et kannatanu poolt esitatud tsiviilhagi võib välistada isiku õigeksmõistmise ebamõistliku menetlusaja ületamise tõttu ning kaudselt on sama mõttelaadi väljendanud ka Euroopa Inimõiguste Kohus, kes on toonitanud lahendis Dinchev vs Bulgaaria kannatanu konventsioonijärgsete õiguste tagamise olulisust, kuid samas ei saa unustada ka neid mõlema kohtu resolutsioone otsuseid, kus on tuvastatud mõistliku menetlusaja ületamine ning on sel põhjusel asjas kriminaalmenetlus lõpetatud. Samuti ei saa tähelepanuta jätta karistusseadustikus sätestatud süütegude aegumistähtaegu (KarS § 81), mille saabumisel tuleb kriminaalmenetlus igal juhul lõpetada. Seega ei pruugi kannatanu õigus vaidlustada kriminaalmenetluse lõpetamine menetluse mõistliku aja ületamise tõttu viia sellise menetluse tulemuseni, mis aitaks kuidagi paremini tagada kannatanu õigusi või välistaks selle, et ka menetluse jätkamise korral tuleb see ühel hetkel ikkagi lõpetada kas siis põhjusel, et mõistlikku menetlusaega on ületatud nii palju, et seda pole võimalik süüdistatavale muul viisil heastada kui menetluse lõpetamisega nagu on välja pakkunud Riigikohus või tuleb menetlus lõpetada süüteo aegumise tõttu.

KrMS § 306 lg 1 p 6¹ alusel karistuse kergendamise analüüsi juures esiletoodud võimalik vastuolu karistusseadusest tulenevate karistuse kergendamise üldpõhimõtetega on küll esialgu puhtalt teoreetiline, ent siiski töö autori meelest arutamist vääriv. Küsimus sellest, kas menetluse ebamõistliku kestuse tõttu isiku karistust kergendades tuleb järgida KarS paragrahvis 61 sätestatud või mitte ei ole leidnud veel kohtupraktikas selget vastust, mistõttu on ebaselge, kas sellisel juhul on kohtul lubatud isiku karistust kergendades üle minna kergemale põhikaristuse liigile või karistusliigile, mida eriosa normi sanktsioon ei sisalda, või mitte. Juhul, kui mõista Riigikohtu poolt korduvalt väljendatud seisukohta selle kohta, et kohtutel on õigus EIÕK artikli 6 lõikele 1 tuginedes olukorras, kus kriminaalmenetluse

ebamõistlik kestus tingib süüdistatava karistuse kergendamise, lähtuvalt KarS paragrahvist 61, kohaldada karistust alla seaduses sätestatud alammäära, nii, et KrMS § 306 lg 1 p 6¹ alusel karistust kergendades peaks kohus alati lähtuma KarS paragrahvis 61 sätestatust, ei ole võimalik minna seda tehes üle kergemale põhikaristuse liigile ega karistusliigile, mida eriosa normi sanktsioon ei sisalda. Selle küsimuse lõplik lahendamine jääb eeldatavasti Riigikohtu edasise praktika kujundada.

Tuleb tõdeda, et ehkki formaalselt on Riigikohtu poolt 2011. aastal osundatud puudujäägid süüteomenetluses tekkida võiva kahju hüvitamise korra sätestamise osas tänaseks likvideeritud, ei ole ka see regulatsioon sugugi veatu ning võib kaasa tuua koguni ebavõrdsuse suurenemise. Seda ühelt poolt menetlejate erineva kohtlemise läbi – kui kohus vastutab kahju tekitamise eest ainult juhul, kui kohtunik on pannud toime kuriteo (RVastS § 15 lg 1), siis kohtueelsete ja –välise menetlejate puhul on asi vastupidine – nemad vabanevad vastutusest ainult juhul, kui nad tõendavad, et ei olnud kahju tekitamises süüdi (SKHS § 7 lg 2). Nii nagu peaprokurörilegi, jääb ka käesoleva töö autorile arusaamatuks menetlejate selline erinev kohtlemine. Teine ebavõrdse kohtlemise probleem, mis leidis töös käsitlemist, puudutab isikute õigust nõuda kahju hüvitamist sõltuvalt sellest, millisel alusel kriminaalasjas menetlus lõpetati. Kui asi aegub, on süüdistataval õigus nõuda menetlejalt kahju hüvitamist, kuid kui asi lõpetatakse menetluse ebamõistliku pikkuse tõttu (kas või paar kuud enne aegumistähtaja saabumist), jääb süüdistatav ilma õigusest nõuda täiendavalt kahju hüvitamist. Autori arvates on oht, et selline regulatsioon võib tingida kahtlustatava/süüdistatava teadmatusel ärakasutamist ning nende ilmajätmist hüvitisest, millele neil peaks tegelikult olema õigus, arvestades menetluse pikka kestust. Kui tugineda riigikohtunik Eerik Kergandbergi sõnadele, mis ilmusid 2011. aasta *Juridicas* ning kus ta rõhutas, et kriminaalmenetlus ei ole ellu kutsutud kellelegi kahju tekitamiseks, vaid ikka selleks, et aidata kaasa kannatanute abistamisele ja neile kuriteoga tekitatud kahju heastamisele²¹⁸, siis võib loota, et ei kohtud ega ka kohtueelsed (või –välised) menetlejad ei hakka kehtiva regulatsiooniga manipuleerima pelgalt oma leivaandja kulude kokkuhoiu eesmärgil ning kahtlustatavad ja süüdistatavad ei kasuta uut regulatsiooni ära oma menetluse takistamiseks ja sellega ka menetlusaja pikendamiseks nii nagu peaprokurör hoiatas.

Võrreldes Eesti praktikat teiste riikidega, tuleb tõdeda, et töö autor ei leidnud silmapaistvaid erinevusi mõistliku menetlusaja heastamiseks ettenähtud õiguskaitsevahendite valikul. Pigem

²¹⁸ Kergandberg, E. Kas kriminaalmenetlusega saab tekitada kahju? Kui saab, siis mis Eesti Vabariigis pärast seda juhtuda võib? *Juridica VIII/2011*, lk. 629

võib pidada Eestit kohati isegi julgemaks katsetajaks kui mitmeid teisi riike, kelle valikutega autor tutvus. Näiteks ei leidnud töö kirjutaja muid riike peale Eesti ja Soome, kes oleksid pidanud võimalikuks isegi süüdistatavate õigeksmõistmist liigpika kriminaalmenetluse tõttu. Tõsi, nüüdseks on mõlemad riigid sellest võimalusest küll loobunud. Isiku õigeksmõistmisele kõige lähedasemaks lahenduseks võib pidada ehk Belgias, Taanis ja Šveitsis rakendatud võimalust isik süüdi mõista, kuid vabastada ta ebamõistliku menetluse kestuse kompenseerimiseks karistuse kandmisest. Kui tuua välja mõni heastamisemeede, mida Eestis täna veel kasutusele võetud ei ole, kuid mida võiksime siinkohal kaaluda, tulekski peatuda sellel samal ülalnimetatud võimalusel loobuda isiku karistamisest, ehkki tema süü konkreetse kuriteo toimepanemisel on tuvastatud. Eestis on täna võimalik alates 1. septembrist 2011 jõustunud KrMS § 306 lg 1 p 6¹ alusel kergendada isiku karistust, kui on tuvastatud tema suhtes läbiviidud menetluse ebamõistlik venimine, kuid karistusest vabastamise võimalust samadel alustel ette nähtud ei ole. Autorile tundub see üks potentsiaalne arengusuund meie karistusõiguses, mille rakendamist tasuks kaaluda. Võrreldes kriminaalmenetluse lõpetamisega ebamõistlikult pika menetlusaja tõttu või isiku õigeksmõistmisega samal alusel, võimaldaks võimalus mõista isik süüdi, kuid vabastada ta karistusest, anda õige hinnangu tema tegudele selle osas, kas isik pani teod, milles teda süüditati, toime või mitte ning saata seeläbi ühiskonnale selge signaali tema tegude õiguslike järelmite osas. Samas tagaks tema vabastamine karistusest talle osaks saanud liigpika menetluse ja sellest tingitud ebamugavuste heastamise. Autor on mõistliku menetlusaja ületamisega seotud õigeksmõistmise võimalust analüüsides selgitanud, miks ta ei toeta sellist õiguslikku järelmit – isiku süü tuvastamine ehk tõsiasi, kas isik pani toime süüteod, milles teda süüdistati või mitte, tuleks lahus hoida muudel menetluslikel põhjustel tehtavatest otsustest, vastasel korral võib avalikkusele jääda ekslikult mulje nagu poleks isik talle süüks pandud tegude eest vastutav. Sarnane, ehkki mitte nii eksitav, on tegelikult menetluse lõpetamine kahtlustatava või süüdistatava suhtes mõistliku menetlusaja möödumise tõttu. Ka sellisel juhul jääb avalikkus vastuseata, kas riigivõimu kahtlustus või süüdistus isiku suhtes oli põhjendatud või mitte. Kui aga menetlus lõpetada kohtuotsusega ning vabastada isik samas liigpika menetluse tõttu karistusest, tundub see olevat Eesti tuntud kõnekäänu “hundid söönud, lambad terved” moodi lahendus.

Kokkuvõttes tuleb tõdeda, et Eesti on nii seadusandlikul tasandil kui ka kohtupraktikas üsna usinalt järginud inimõiguste kohtu suuniseid ja näpunäited mõistliku menetlusaja tagamise ja heastamise võimaluste kujundamisel ning suuri etteheiteid selle osas riigile teha ei saa. Seda kinnitab ka EIK praktika, kus on selgelt näha, et pärast kriminaalmenetluse seadustiku muudatuste jõustumist 2011. aastal ei ole inimõiguste kohtul olnud Eesti süsteemi osas enam

olulisi pretensioone. Kõige hilisem lahend, milles EIK tuvastas muuhulgas ka õiguse mõistlikule menetlusajale rikkumise, tegi EIK Eesti suhtes 15. jaanuaril 2015. aastal asjas Rummi vs Eesti, kuid tegemist oli kaebusega, mis oli inimõiguste kohtule esitatud 22. novembril 2009. aastal ehk ajal, mil Eesti õiguskorras puudusid õiguskaitsevahendid selliste rikkumiste vastu ning puudus ka siseriiklikku õigust kujundav kohtupraktika (EIK on viidanud Riigikohtu 22. märtsi 2011. a otsusele Osmjorkini asjas, millele ei olnud võimalik toetuda ajal, mil kaebaja inimõiguste kohtu poole pöördus). Euroopa Inimõiguste Kohtusse ei ole töö autorile teadaolevalt jõudnud veel ühtegi kaebust, mis puudutaks 2011. aastal rakendunud õiguskaitsevahendite regulatsiooni mõistliku menetlusaja küsimustes. See ei tähenda ilmtingimata, et selliseid kaebusi ka tulevikus ei esitata – nagu on näidanud käesolev magistritöö, ei ole Eesti praegune kriminaalmenetluse mõistlikku kestust reguleeriv seadusandlus sugugi mitte veatu, mistõttu võib tekkida alust riigi peale kaevata või riigivõimuga vaielda küll ja veel. Lisaks ei tasu unustada, et ka inimõiguste kohtu praktika ei püsi muutumatuna, vaid areneb ja muutub pidevalt. Nii nagu kinnitavad näited, millele autor töös tähelepanu pööras – meede, mida EIK peab täna tõhusaks õiguskaitsevahendiks mõistliku menetlusaja ületamise ennetamise või heastamise jaoks, ei pruugi olla seda tulevikus.

Remedies for compensating the violation of the right to criminal proceedings within a reasonable time

SUMMARY

The purpose of this Master's Thesis was to identify what kind of remedies are used to react to unreasonable length of proceedings, which of them are considered effective by the European Court of Human Rights (ECHR) and to establish whether the effective remedies exist for criminal proceedings in Estonian jurisprudence. In order to obtain this purpose, it was necessary first to learn more about the principle of right to proceedings within a reasonable time, the rules for calculating the length of proceedings and the criteria for assessing the reasonableness of the length of proceedings. The relevant principle is enacted in Article 6 § 1 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and is written as follows: "In the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law." Estonian Constitution does not state the right to proceeding within a reasonable time *expressis verbis*, but according to our Code of Criminal Procedure § 2 point 2 all the generally recognised principles and provisions of international law and international agreements are binding on Estonia which means that so is the European Convention on Human Rights.

One of the trickiest questions in relation to the reasonable length of proceedings is the question of the length itself – how long proceedings are considered reasonable? That is the question not answered in the European Convention on Human Rights or any of the judgments of ECHR. No one is willing to set exact deadlines or limitations – it all depends on the circumstances of a concrete case. Already the starting point of the calculation of the length of proceedings is quite arguable in criminal cases – the starting day of the proceedings may be the date on which the suspect is charged or arrested or when the preliminary investigation began. ECHR has stated that it is important to establish the time from which the suspect's situation was greatly influenced by the ongoing criminal investigation. Therewith it is possible that the criminal proceedings do not start for the person by being officially notified by the state about the criminal proceedings being conducted concerning this person, but the starting point may also be the moment when the person becomes aware of the criminal investigation being conducted. In this work, the author discussed a question that was raised in one of the verdicts of Estonian Supreme Court about whether conducting surveillance

activities in respect of a person have to be considered the starting point of criminal proceedings for that person or not. The Supreme Court came to a conclusion that since surveillance is conducted covertly and therefore the person is not affected by it, then it cannot be the starting point of the proceedings in relation to the reasonableness of the length of proceedings. The author finds this standpoint to be arguable, since both, the Supreme Court of Estonia and ECHR, have stated that the beginning point of the proceedings is depended upon the uncertainty of the suspect about his or her future in relation to the outcome of the criminal proceedings and therefore it is difficult to point out the starting point of that uncertainty. It would be much more clear for everyone to associate the start of the criminal proceedings for a person with the first investigative activity or other procedural act that is carried out concerning directly him or her like the commencement of criminal proceedings is enacted in Estonian Code of Criminal Procedure § 193.

When talking about assessing whether the duration of proceedings was reasonable or not, ECHR has established the following criteria:

- Complexity of the case – complex cases need longer time to be completed, but complexity as such is not always sufficient to justify the length of proceedings;
- The applicant's conduct;
- The conduct of the competent authorities;
- What is at stake for the applicant.

The end of the proceedings is in criminal cases the date on which the final judgment is given on the substantive charge or the decision by the prosecution or the court to terminate proceedings. The author worked through numerous court judgments – both Estonian and those resolved by the ECHR and compared the standpoints of the courts to determine whether and to what extent Estonian courts follow the direction of ECHR in cases regarding the reasonableness of the length of proceedings and found that there is not much to criticize Estonia for. However, it has not always been this way. It was only on September 1st 2011 when new paragraphs were added to the Estonian Code of Criminal Procedure that filled the void of effective remedies to reduce or compensate for the unreasonable length of proceedings in Estonian legislation. Before that, ECHR had stated in multiple judgments the absence of these domestic remedies in Estonia. ECHR has determined that domestic remedies that citizens could use to challenge the length of proceedings are considered effective, as understood by Article 13 in the European Convention on Human Rights, when they were capable of preventing the alleged violation of the right to a hearing within a reasonable time or its continuation, and of providing adequate redress for any violation that had already occurred. As of September 1st 2011 a new version of Code of Criminal Procedure came into

force in Estonia, introducing the following measures regarding the reasonableness of the length of proceedings:

- § 274¹ established the right to request to expedite court proceedings if they have been conducted by a court in a criminal matter for at least nine months and the court fails to perform a necessary procedural act or to appoint a court hearing in time to ensure the conducting of the court proceedings within a reasonable time.
- § 205² ja 274² established the possibility to terminate the criminal proceedings when the reasonable time of processing has expired, both in court session and during pretrial proceedings.
- § 306 section 1 point 6¹ stipulates the court's obligation to decide when making a court judgment whether commutation should be granted due to exceeding the reasonable time of proceedings.

These measures were selected according to the guidelines given in the judgments of ECHR and by the example of other states, therefore they are not any different from the remedies used in other member states of the Council of Europe. One chapter of this Master's Thesis was devoted to giving an overview of different remedies used in other countries and comparing them to the ones in Estonia. The author found only one measure that has not yet been applied in Estonia, but is worth considering – that is the possibility to find an accused guilty of the crimes he or she was charged with, but to release him or her from punishment. Similar remedy is used in Belgium, Denmark and Switzerland, but has not been enacted in Estonia. Compared to the termination of criminal proceedings or even acquittal (which was allowed by the Supreme Court of Estonia in cases where the reasonable time of processing had expired before the changes in Code of Criminal Procedure took effect in 2011), the consequences of releasing one from punishment due to unreasonable length of proceedings are much more comprehensible to the public in the author's opinion. This kind of outcome would not cause any misunderstandings about whether an accused person is responsible for the actions he or she was accused of or not, but sends a clear message to the society about the findings of the criminal proceedings, but on the other hand does not leave the accused without proper compensation for the length of the proceedings. The author found this certain remedy worth to be discussed and perhaps even to be enacted in Estonian Penal Code in the future. Today, as mentioned before, the only remedy that affects the convict's sentence is the possibility to consider commutation due to exceeding the reasonable time of proceedings and even with this regulation there are some possible implementation problems that author pointed out. These problems are to this moment purely theoretical and related to some fundamental principles

ascribed to the basis of imposing a punishment according to Estonian Penal Code, hence the author finds them not necessary to be presented in this very short abstract of the thesis.

However, a brand new law that was added to Estonian legislation in order to establish a regulation that gives a person a right to demand compensation for damage caused in offence proceedings. It is called the Compensation for Damage Caused in Offence Proceedings Act and it came into force only on May 1st of 2015. According to this law if a person is acquitted or criminal proceedings are terminated with respect to him or her on the basis of § 199 section 1 points 1, 2 or 5 of the Code of Criminal Procedure, he or she may demand compensation for damage in the case it was caused by unreasonable time of proceedings among other grounds. As the law was just enacted, there has not been any practice to it, but even the analysis of its formulation revealed some hidden dangers that the author presented. First, it was found that the possibility to bring a parallel action with the compensation demand to the ongoing criminal proceedings could affect the initial proceedings and prolong them even more. That means the accused person's right to proceedings within reasonable time could be violated even further and could result in court's or prosecutor's obligation to terminate the proceedings at all due to unreasonable length of proceedings. So the new regulation could result in helping the malicious litigators to prolong or even get rid of the initial criminal proceedings or if not that, then the possibility to apply for compensation during the proceedings will probably increase the courts' big enough workload due to the necessity to process the applications. Another problem the author saw in the new regulation, is related to the uneven treatment of the accused whose criminal proceedings will be terminated due to exceeding the reasonable length of proceedings and the accused whose case will be terminated because of it has expired. In the last case the accused is granted a right for compensation by the state under the new Compensation for Damage Caused in Offence Proceedings Act, but if the proceeding were terminated because the reasonable time processing has passed, the accused is denied of compensation according to the new law. The author found examples of cases where the proceedings were terminated just a few months before the crimes would have expired, thus it may happen that courts will take advantage of the unawareness of the accused in this matter and offer them a choice to terminate the proceedings (and thereby avoid possible punishment) which the accused will accept and learn later that if they would have waited a bit more, they would have had the right to apply compensation from the state due to the expiration of their alleged crimes. One can only hope that lawyers who are consulting their clients are aware of this new regulation and can avoid such exploiting and it is not in the interests of the courts to let such injustice happen.

So the regulation that has been adapted to Estonian legislation is far from perfect, but meets more or less the requirements set in the Articles 6 and 13 of the European Convention on Human Rights and specified by the ECHR. The lack of new ECHR judgments concerning Estonia where violation of Article 6 or 13 would have been found, is one proof of the quality of improvements in Estonian legislation considering the reasonableness of the length of proceedings. However, new complaints may arise from the deficiencies of our new regulations, so it is too soon to give our final evaluation of the improvements. And let us not forget that the practice of ECHR develops and changes as well – what may be considered an effective remedy today may not be it in the future as demonstrated in the thesis.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Ashworth, A.; Redmayne, M. The Criminal Process. Oxford University Press, 2010
2. Bossi, E. The execution of the European Court of Human Rights' judgments in Italy: measures to reduce domestic excessive length of proceedings. Leiden, 2012. Arvutivõrgus: https://www.academia.edu/1909051/The_execution_of_the_European_Court_of_Human_Rights_judgments_in_Italy_measures_to_reduce_excessive_length_of_proceedings
3. Clayton. R.; Tomlinson, H. Fair Trial Rights, Second edition. Oxford University Press, 2010
4. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus Rec (2004) 6 siseriiklike õiguskaitsevahendite parendamisest, 12.05.2004. Arvutivõrgus: <http://www.coe.ee/?op=body&id=338>
5. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Report on the effectiveness of national remedies in respect of excessive length of proceedings. Study no. 316/2004. Arvutivõrgus: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282006%29036rev-e>
6. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Report on European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice. Arvutivõrgus: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Rapport_2014_en.pdf
7. European Court of Human Rights. Factsheet – pilot judgments. March 2015. Arvutivõrgus: http://echr.coe.int/Documents/FS_Pilot_judgments_ENG.pdf
8. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities. Finland. Arvutivõrgus: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1530-access-to-justice-2011-country-FI.pdf
9. Ginter, J.; Kairjak, M.; Kangur, A.; Mets, T; Plekksepp, A. ja Soo, A. Analüüs isikute põhiõiguste tagamisest ja eeluurimise kiirusest kriminaalmenetluses. Tartu Ülikool, 2013. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/analuus_isikute_pohioiguste_tagamisest_ja_eeluurimise_kiirusest_kriminaalmenetluses.pdf
10. I ja II astme kohtute tõhususe ja jõudluse näitajad lähtudes 2014.a statistilistest menetlusandmetest. Arvutivõrgus: http://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/i_ja_ii_astme_kohtute_jo_udlus_ja_tohusus_2014.pdf
11. Kergandberg, E. Kas kriminaalmenetlusega saab tekitada kahju? Kui saab, siis mis Eesti

Vabariigis pärast seda juhtuda võib? Juridica VIII/2011, lk. 629-633

12. Kergandberg, E.; Kangur, A.; Lind, S.; Saaremäel-Stoilov, K.; Saarmets, V. Kohtumenetlus. Tallinn: Juura 2008

13. Kergandberg, E.; Pikamäe, P. (koostajad). Kriminaalmenetluse seadustik. Komm. vlj. Tallinn: Juura 2012

14. Kergandberg, E.; Sillaots, M. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006

15. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (602 SE) seletuskiri, 08.10.2009. Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain&page=pub_file&file_id=1e67cf73-4927-6bcc-c88b-bbcf248b351c&

16. Kuriteoasjade läbivaatamine Riigikohtu üldkogus, erikogus ja kriminaalkolleegiumis 2014. Arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/vfs/1858/KURITEO-ja%20v%E4%E4rteo%20ASJAD2014.pdf>

17. Kuurberg, M. Tõhusad õiguskaitsevahendid pika menetluse heastamiseks Eestis. Juridica IX/2012, lk. 677-683

18. Lõhmus, U. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2012

19. Lõhmus, U. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. Juridica 2003, lk. 139-180

20. Madise, Ü.; Narits, R.; Truuväli E.-J. jt (koostajad) Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm. vlj. Tallinn: Juura 2012 Arvutivõrgus: http://www.pohiseadus.ee/public/EVPS_kommeteeritud_valjaanne_2012.pdf

21. Rask, M. Tõde politseist teab vaid kohus. Ettekanne Eesti politsei 90. Aastapäevale pühendatud konverentsil Tallinnas, 11. november 2008. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1313/Politsei%2090%20%20aastap%E4ev_T%F5de%20politsei%20teab%20vaid%20kohus%2011%2011%202001.pdf

22. Riigikohus. Kohtute koostöö Euroopa Nõukogus. Arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/?id=1030>

23. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2012. aastal. Arvutivõrgus: http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/riigi_peaprokurori_ettekannepohiseaduskomisjonile_2013_0.pdf

24. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2013. aastal. Arvutivõrgus: http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/riigi_peaprokurori_ettekannepohiseaduskomisjonile_16_06_2014.pdf

25. Sepp, H. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmisest mõistliku menetlusaja tagamise kontekstis. *Juridica VIII/2010*, lk. 557-566
26. Statistikaamet. IV kvartalis oli keskmine palk taas kord üle 1000 euro. Pressiteade nr 22, 26.02.2015. Arvutivõrgus: <http://www.stat.ee/90768>
27. Susi, M. The Estonian Judicial System in Search of an Effective Remedy against Unreasonable Length of Proceedings. *Juridica International XVI/2009*, p. 193-202
28. Sõster, K. Kiirem kriminaalmenetlus mõistliku menetlusaja tagamise kontekstis. Magistritöö. Tartu, 2014. Arvutivõrgus: http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/42812/soster_kaija.pdf?sequence=1
29. Süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seaduse eelnõu (635 SE) seletuskiri. Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain&page=pub_file&file_id=12d3ed33-2376-4912-beba-88efafdc9638&
30. Tõhusa õigusemõistmise Euroopa komisjon (European Commission for the Efficiency of Justice – CEPEJ) Kohtumenetluse pikkus Euroopa Nõukogu liikmesriikides Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika põhjal. CEPEJ 8. plenaaristungil vastu võetud raport, 2006. Arvutivõrgus: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1701628&SecMode=1&DocId=1365368&Usage=2>
31. Välisministeerium. Inimõiguste Kohtu piloototsus Saksamaa suhtes. Pressiteade, 03.09.2010. Arvutivõrgus: <http://vm.ee/et/uudised/inimoiguste-kohtu-piloototsus-saksamaa-suhtes>

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

1. Euroopa Liidu Nõukogu raamotsus 29. maist 2000 nr 2000/383/JSK võltsimisvastase kaitse tugevdamiseks kriminaal- ja muude karistuste abil seoses euro kasutuselevõtmisega. Arvutivõrgus: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2000F0383:20011214:ET:PDF>
2. Gesetz über den Rechtsschutz bei überlangen Gerichtsverfahren und strafrechtlichen Ermittlungsverfahren, internetis kättesaadav: http://www.bmjbv.de/SharedDocs/Downloads/DE/pdfs/Gesetze/Gesetz_ueber_den_Rechtsschutz_bei_ueberlangen_Gerichtsverfahren_und_strafrechtlichen_Ermittlungsverfahren.pdf?__blob=publicationFile
3. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon – RT II 1996, 11, 34
4. Karistusseadustik – RT I, 23.12.2014, 16

5. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt – RT II 1994, 10, 11
6. Kriminaalmenetluse seadustik – RT I, 19.03.2015, 21
7. Laki oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä. Arvutivõrgus:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090362> Englise keeles kättesaadav:
<http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2009/en20090362.pdf>
8. Legge Pinto: durata ragionevole del processo ed equa riparazione. Legge 24.03.2001 n° 89, G.U. 03.04.2001. Arvutivõrgus: <http://www.altalex.com/index.php?idnot=2451>
9. Oikeudenkäymiskaari. Arvutivõrgus:
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1734/17340004000?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=Oikeudenk%C3%A4ymiskaari> Englise keeles kättesaadav:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1734/en17340004.pdf>
10. Riigi poolt isikule alusetult vabaduse võtmisega tekitatud kahju hüvitamise seadus - RT I, 10.06.2011, 4
11. Riigivastutuse seadus – RT I, 13.09.2011, 11
12. Süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seadus – RT I, 20.11.2014, 1
13. Väärteomenetluse seadustik - RT I, 19.03.2015, 35

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

1. EIKo 08.06.1976, 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 ja 5370/72, Engel jt vs Holland
2. EIKo 28.06.1978, 6232/73, König vs Saksamaa
3. EIKo 06.09.1978, 5029/71, Klass jt vs Saksamaa
4. EIKo 27.02.1980, 6903/75, Deweer vs Belgia
5. EIKo 15.07.1982, 8130/78, Eckle vs Saksamaa
6. EIKo 25.03.1983, 8660/79, Minelli vs Šveits
7. EIKo 25.03.1983, 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75 ja 7136/75, Silver jt vs Ühendkuningriik
8. EIKo 13.07.1983, 8737/79, Zimmermann ja Steiner vs Šveits
9. EIKo 05.03.1990, 12659/87, Gama da Costa vs Portugal
10. EIKo 30.10.1991, 13163/87, 13164/87, 13165/87, 13447/87 ja 13448/87, Vilvarjah jt vs Ühendkuningriik
11. EIKo 10.02.1995, 15175/89, Allenet de Ribemont vs Prantsusmaa
12. EIKo 26.02.1998, 20323/92, Pafitis vs Kreeka
13. EIKo 21.04.1998, 24550/94, Estima Jorge vs Portugal
14. EIKo 02.09.1998, 26138/95, Lauko vs Slovakkia
15. EIKo 25.03.1999, 25444/94, Pélissier ja Sassi vs Prantsusmaa

16. EIKo 04.05.2000, 28341/95, Rotaru vs Rumeenia
17. EIKo 22.06.2000, 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 ja 33210/96, Coème jt vs Belgia
18. EIKo 27.06.2000, 30979/96, Frydlender vs Prantsusmaa
19. EIKo 26.10.2000, 30210/96, Kudla vs Poola
20. EIKo 30.01.2001, 28898/95, Holzinger vs Austria
21. EIKo 04.07.2002, 20862/02, Slaviček vs Horvaatia
22. EIKo 05.09.2002, 77784/01, Nogolica vs Horvaatia
23. EIKo 11.09.2002, 57220/00, Mifsud vs Prantsusmaa
24. EIKo 28.11.2002, 58442/00, Lavents vs Läti
25. EIKo 27.03.2003, 58698/00, Paulino Tomás vs Portugal
26. EIKo 20.01.2004, 48339/99, Kangasluoma vs Soome
27. EIKo 01.03.2005, 15212/03, Charzyński vs Poola
28. EIKo 31.05.2005, 38581/97, T.K. ja S.E. vs Soome
29. EIKo 13.09.2005, 34147/96, Lehtinen vs Soome
30. EIKo 26.03.2006, 36813/97, Scordino vs Itaalia
31. EIKo 01.06.2006, 36719/03, Stojic vs Horvaatia
32. EIKo 08.06.2006, 75529/01, Sürmeli vs Saksamaa
33. EIKo 18.01.2007, 19611/04, Šubinski vs Sloveenia
34. EIKo 08.11.2007, 11548/04, Saarekallas OÜ vs Eesti
35. EIKo 03.04.2008, 16595/02, Golovkin vs Venemaa
36. EIKo 22.01.2009, 23057/03, Dinchev vs Bulgaaria
37. EIKo 29.01.2009, 43276/06, Missenjov vs Eesti
38. EIKo 24.09.2009, 7025/04, Pishchalnikov vs Venemaa
39. EIKo 02.03.2010, 54091/08, Pervushin jt vs Eesti
40. EIKo 02.03.2010, 27669/08, Õmblus vs Eesti
41. EIKo 01.04.2010, 25382/04, Stefanov ja Yurukov vs Bulgaaria
42. EIKo 03.06.2010, 3009/07, Konaševskaja jt vs Venemaa
43. EIKo 02.09.2010, 46344/06, Rumpf vs Saksamaa
44. EIKo 21.12.2010, 45867/07 45918/07 45919/07 45920/07 45921/07 45922/07 45923/07 45924/07 45925/07 45926/07 45927/07 45928/07 45929/07 45930/07 45931/07 46300/07 46302/07 46304/07 46306/07 46309/07 46312/07 46317/07 46318/07 46323/07 46324/07 46340/07 46344/07 46346/07 46347/07 46351/07 45352/07 46355/07 46361/07 46363/07 46365/07 46367/07 46371/07 46374/07 46376/07 46379/07 46870/07 46873/07 46874/07 46875/07 46876/07 46879/07 46880/07 46881/07 46882/07 47986/07 47981/07 47955/07

47954/07 47953/07 48001/07 48004/07 48006/07 48007/07 48012/07 48015/07 48017/07
48018/07 48020/07 48021/07 48022/07 48023/07 48025/07 48027/07 48029/07 48032/07,
Gaglione jt vs Itaalia

45. EIKo 25.10.2011, 24941/08, Polz vs Austria
46. EIKo 08.11.2011, 54191/07, Raudsepp vs Eesti
47. EIKo 29.05.2012, 41716/08, Kovalenko vs Venemaa
48. EIKo 07.05.2013, 38967/10, J. Mets vs. Eesti
49. EIKo 15.01.2015, 63362/09, Rummi vs Eesti
50. RKHKm 11.05.2005, 3-3-1-22-05
51. RKHKo 20.11.2008, 3-3-1-47-08
52. RKKKo 27.02.2004, 3-1-1-3-04
53. RKKKo 17.06.2004, 3-1-1-29-04
54. RKKKo 20.10.2005, 3-1-1-95-05
55. RKKKo 26.11.2007, 3-1-1-58-07
56. RKKKo 07.11.2008, 3-1-1-28-08
57. RKKKo 01.04.2009, 3-1-1-25-09
58. RKKKo 28.12.2009, 3-1-1-100-09
59. RKKKo 07.06.2010, 3-1-1-118-09
60. RKKKo 14.06.2010, 3-1-1-34-10
61. RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10
62. RKKKo 03.11.2010, 3-1-1-84-10
63. RKKKo 23.03.2011, 3-1-1-6-11
64. RKKKm 15.04.2011, 3-1-1-14-11
65. RKKKo 17.08.2011, 3-1-1-57-11
66. RKKKo 04.11.2011, 3-1-1-81-11
67. RKKKo 20.03.2013, 3-1-1-95-12
68. RKKKo 17.05.2013, 3-1-1-53-13
69. RKKKm 21.06.2013, 3-1-1-63-13
70. RKKKm 20.01.2014, 3-1-1-138-13
71. RKKKo 30.06.2014, 3-1-1-14-14
72. RKKKo 08.07.2014, 3-1-1-31-14
73. RKKKo 16.02.2015, 3-1-1-63-14
74. RKPSJVKm 30.12.2008, 3-4-1-12-08
75. RKTKo 02.10.2002, 3-2-1-95-02
76. RKTKo 23.03.2006, 3-2-1-19-06

77. RKTko 14.06.2006, 3-2-1-44-06
78. RKÜKo 06.01.2004, 3-1-3-13-03
79. RKÜKo 05.10.2009, 3-3-1-85-09
80. RKÜKo 31.03.2011, 3-3-1-69-09
81. RKÜKo 30.08.2011, 3-3-1-15-10
82. RKÜKo 31.08.2011, 3-3-1-35-10
83. HMKm 16.04.2008, 1-03-46
84. HMKo 2312.2010, 1-07-16026
85. HMKo 04.05.2011, 1-08-8316
86. TrtRnKm 29.10.2012, 1-09-22337
87. TrtRnKo 15.09.2011, 1-04-201
88. VMKm 17.02.2010, 1-07-14127
89. VMKm 17.06.2010, 1-05-6
90. VMKm 03.05.2011, 1-11-4449
91. VMKm 31.05.2011, 1-03-101
92. VMKm 22.06.2011, 1-10-9940
93. VMKm 23.03.2012, 1-09-9204

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Karin Talviste,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose “Õiguse mõistlikule menetlusajale rikkumise heastamise võimalused kriminaalmenetluses”, mille juhendajad on Anneli Soo, PhD ja prof Jaan Sootak,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 4. mail 2015